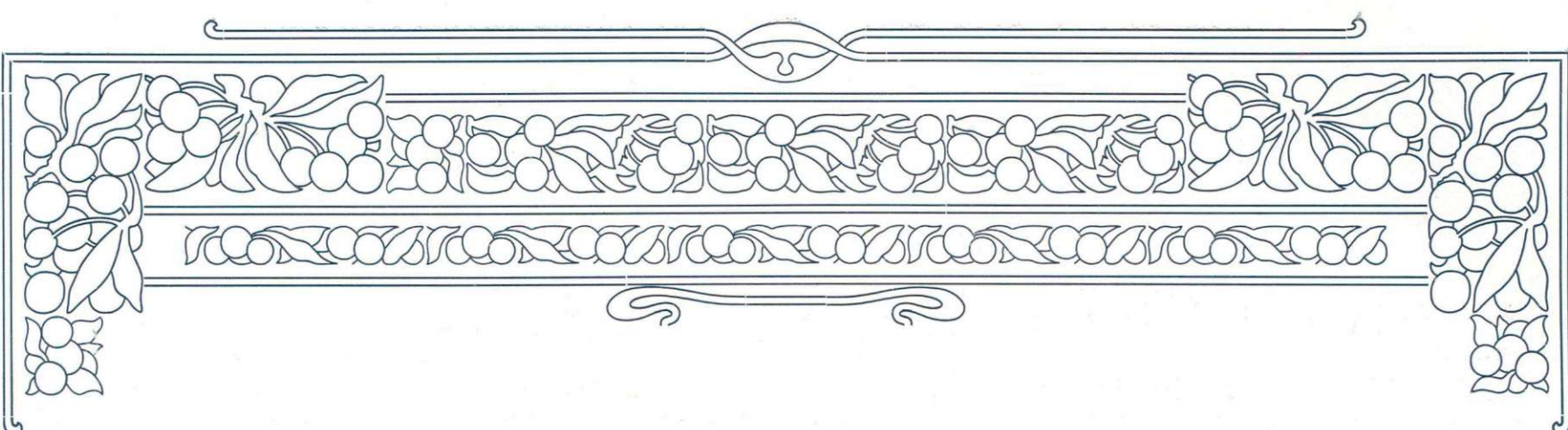

Pod svobodnim solncem.

Povest davnih dedov. — Spisal Fr. S. Finžgar.

Druga knjiga.

(Dalje.)

XXII.

Ko so se Sloveni odpočili od vročega boja in darovali Perunu skromne obete, je velel Iztok, da poberó mrtvecem vse orožje, polové konje, trupla pa zakopljejo, da jih ne oskrunijo mrhojede. Zakaj preveliki junaki so bili, da bi smele počivati razmetane in oskrunjene kosti po stepi.

Rado je poiskal Tunjuševo truplo. Obstal je pri njem in se zagledal v široko, v smrtnem boju z grenkobo napolnjeno lice. Divjega sina prirode je obšla gorka slast, ko je gledal truplo onega, ki mu je ugrabil izvoljeno, od srca ljubljeno. Segel je po Hunovi čapki, po rdečem plašču in mu ga strgal z ramen, da se je prepiral dragoceni škrlat. Rado se je pasel celo ob razdejanju obleke tistega, katerega je črtil z večnim črtom — še mrtvega. Trgaje ob zaponah mu je snel oklep od konjskega roga, ki je bil posejan na prsih in na zaponah z rubini in smaragdi. Ko ga je potegnil Tunjušu z života, je padel od prs kos zvitega pergamenta.

Rado je pobral pisanje, razmotal in gledal neuk brezmiselno na črke.

„Morda je važno pismo,“ je preudaril — in ga takoj nesel Iztoku.

Ko je v Bizancu izšolani Svarunič pogledal pergament, je vzkliknil:

„Pri bogovih, od samega Upravde! Iz carske pisarne!“

Oči so mu razburjene begale po vrstah, jeza in radost sta se kresali v njih.

„Osveta usode!“ je izpregovoril važno, ko je prečital do konca. Krog njega so se zbrali vojniki in strmeli, kaj bi bilo v pismu.

„Tunjuš in Upravda sta kopala jamo Slovenom, ali sedaj padeta sama vanjo. Tunjuš je že na dnu

— za njim pride Upravda! To pismo je dar sprave med Anti in Sloveni!“

Vse se je zavzelo. Radovedna napetost med vojniki je rastla. Tesneje so se zgrnili k Iztoku in poslušali, ko jim je tolmačil carski pergament.

„Možje, borilci za osveto bratov in očetov, ali še pomnite, kaj sem vam govoril pred vojno z Anti? Kdo je bil glavar izdajavcev? Morda Volk? morda Viljenec?“

„Tunjuš,“ je votlo zamrmralo med poslušavci.

„Tunjuš - pesjan! Pravdo govorite! On je prelil bratovsko kri, on je podpihal ogenj zavisti, on zasadil kol in zabil plot med Ante in Slovene. Danes je žel, kar je sejal. Nam je pa dala usoda v roke ključ, s katerim odpremo zopet srca bratov Antov.“

Vojniki so se začudili. Vzklik radosti se je razlegel pod nebo. Iztok je dvignil pergament.

„Poglejte, to pismo izdajavstva se je grelo na izdajavskem srcu — toda srce je omrznilo, in otopenela je pušica, ki jo je pomočil v zavist in prelest ter naperil v narod Slovenov. Carska pisarna sporoči vsem kastelom po Moesiji, Traciji in Iliriji, naj Tunjuša sprejmo, če pride, kot zaveznika Bizanca, naj ga varujejo kot vrlega državljana. Zakaj on je razdvojil barbare — Ante in Slovene, on je vodil starešine v Turis, da se zvežemo z Anti zoper Slovene in Varhune. Njegovo delo je, da je varna meja na severu ob času, ko se bje boj za Italijo.“

Truma se je zavzela in začudila.

„V Turis da so dospeli Anti? Pogibel proti gradišču! Če srečajo Slovene, ki se vračajo s plenom? . . . Morana! Naprej, na pomoč!“

„Naprej — da sežemo Antom v roke! To pismo, uniči spor! Slava Perunu!“

Iztok je zvil pergament. Takoj so zajezdili na plave, in se čez Donavo napotili proti Turisu.

Dasi bi bili zlahka dosegli še tisti večer napol razdejano mesto, si je Iztok premislil. Vojaki so bili zmučeni, konji spehani. Če pridejo na noč do Antov, lahko jih ti napadejo in premagajo. Slutil je, da mora biti za brdom in lesom, ki se je vlekel vzporedno z Donavo proti Aluti, cela vojska Antov. Zakaj sicer bi se ne drznili priti pred vhod do gradišča Slovenov.

Zato se je vtaboril v šumi na južni strani brdov in čakal noči. Petero najzanesljivejših vohunov je pa odposlal ponoči preko gozda v Turis, da poizvedo za moč Antov.

Ko se je razgrnila noč nad pokrajino, noč brez mesečine pa bogata čudo nizkih in svetlih zvezd, je ležal Iztok vznak na mahu, pod glavo škit, čez prsi, opasane s trdim jeklom, težki meč. Odkar se je vozil z Ireno od Epafroditove vile po Proponti, se mu ni zdela še nobena noč tako lepa, nikdar se mu niso približale zvezde tako nizko, nikoli mu niso bile prsi tako pretesne, kakor ta večer. Ves ogenj strastno ljubečega srca se je razkipel po žilah. Pod prnjo je trkalo srce ob Epafroditovo pismo, ki je tiho šepetalo: „Pridi, junak, pridi po golobico! Že dviga peroti, njeno modro oko koprni na sever. Čaka, da te zazre, prezvesta, in ti zleti na grudi, kjer počije in zaživi sanje, ki jih tiho koprneče sanja vsako noč, vsak dan — vse trenutke.“ In ob istem pergamentu je tičalo pismo iz carske pisarne. Kakor zamahnjen meč je bilo to pismo. Udarec bo topotnil in zvalila se bo glava črne zmije — nesloge in bratomornega boja. Sloveni in Anti se objamejo, vse sovraštvo se prelije v ljubezen, ki zagori v grozno žugajoč ogenj. Bizanc zatrepeta, njegovim orlom udarijo na perot sokoli Slovenov.

Ob tej misli je srce junakovo vztrepetalo. Valovi sreče so ga prepluli, dvignil se je, naslonil s komolcem ob škit in gledal zlate milijone nad seboj, iz katerih je sijala nanj sreča in radost.

„Bogovi, prizanesite, zaradi naroda, ki vam kolje darove!“ Siloma se mu je oglasil vzdihljaj prošnje na ustnicah. Ustrašil se je svojega glasu. Med vojniki se je nekdo preobrnul. Mečeva veriga je zarožljala.

Iztok je omahnil nazaj na škit.

Domislil se je tiste noči, ko je neizkušen mladec ležal takisto vrhu teh hribcev in prežal na Hilbudija. Vse je drugače odtlej. Tako daleč se mu je zdela tista noč, da jo je komaj dosegel s spominom. Vse je drugače — on sam, njegova roka, njegove misli — le v srcu je nekaj ostalo: Hrepenenje po svobodi, ljubezen do naroda — in prav globoko v srcu, na dnu v tajnem kotu — mrzli dvomi.

Kot mladec je razmišljal: Volkodlak — Morana — Besi — da bi mu škodovali? Zakaj se jih ne

boji Hilbudij? Danes dviga isti hladni dvom sikajoče želo: Bogovi — prizanesite! Li res? Kaj resnično zmaguje Perun? Kaj ga vodi Svetovit? Ali ni Morana le njegov meč?

Čuden strah je objel senci junaku. Zbal se je misli. V listju je zašumelo.

„Če bi Šetek . . .“

In tiha, bojazni polna vera očetov je segla po želu dvoma v njegovem srcu in mu odkrnila konico. Po nebu je priplul žareč oblak. Iztoku se je zameglilo pred očmi. Če se vozi Perun? Če ima nabrušene strelice v maščevalni roki — — —

Zopet se je dvignil, segel po meču in prisegel neizmerne obete Perunu in Svetovitu.

Ali v istem hipu, ko je zatisnil oči, se mu je tiho približala Irena — v rokah z blagovestjo. Iz knjige je gorel plamen ljubezni in ožarjal njen obraz, ki se je smehljal v globoki veri njegovim dvomom. Tiho so se zgibale njene drobne ustnice, kakor nekdanj v čolničku. Zdelo se mu je, da so še pordele od njegovega poljuba. Kakor oddaleč, izpod neba, je potrkal njen glas na njegove prsi in govoril kakor nekdanj:

„Veruj, Iztoče, veruj resnici — in Kristova ljubezen napolni tvoje srce!“ — —

Odprl je oči, desnica je zakrilila proti njej, da jo stisne k sebi, kakor tedaj na Epafroditovem vrtu pod oljkami. Ali roka je trčila ob mrzlo mečevo nožnico — Irena je izginila, krog njega so hropili v globokem snu vojniki.

Iztok je vstal truden od misli. Potegnil je z dlanjo preko čela. Spanec se je poslovil od njegovih trepavic. Zavil je s tihimi koraki v šumo, da se razhodi in umiri.

Tedaj se je oglasilo govorjenje, smeh, hrestanje suhih vej. „Anti!“

Potegnil je meč in obstal na mestu. Razveselil se je, da udari v boj in prežene težke misli. Po šumu je sodil, da je malo mož. Zato ni poklical spremljevalcev.

Glasovi so se bližali, veseli in razposajeni. Iztok je prisluškal. Kmalu je pa vtaknil meč v nožnico. Prihajali so njegovi ogledniki.

„Kako?“ je nagovoril prvega, ki je stopil predenj.

„Brez nevarnosti! Nekaj starešin in pest vojnikov. Samo petero ognjev palijo!“

„In poslanci iz Bizanca? So odšli? Nimajo spremstva seboj?“

„Viljenec jih gosti in se širokousti. Komaj deset prnj smo ugledali.“

„Dobro. Léžite k počitku. Ob prvi zarji od-rinemo!“

Petorica je legla k vojnikom. Tudi Iztok je sedel na trhlo deblo, se naslonil ob meč in zadremal.

Preden so še zažareli nekateri že porumeneli listi vrh brd v solnčnem svitu, so Sloveni odjezdili proti Turisu.

Ko so zableščali šlemi pred napol porušnim zidovjem, je kriknila straža in zatrobila v rog. Zbor Antov je planil iz spanja, preplašen in zbegan. Čuvar je naglo prepoznal Iztoka in zaklical obupan preko ležišč njegovo ime.

Drhtavica je zgrabila Ante, carski poslanci so pobledele in vzdihali: „Smiluj se nas, Gospod, smiluj!“

Vse je bežalo na ozidje, vsak je dvigal kopje, nekaj streljč je prifrčalo Slovenom v pozdrav.

Tedaj je Iztok velel vojnikom, da so zaostali; pozval je dva najstarejša borca, zamahnil z roko proti ozidju: „Mir — mir — bratom“ — in zajezdil z njima skozi porušena vrata v Turis.

Anti so strmeli z izbuljenimi očmi, polnimi sovraštva in gneva na ponosnega Slovena, ki je sedel v sedlu kakor kralj, ki pride med robove.

Ko je Iztok zagledal Viljenca, je takoj razjahal in se mu približal.

„Dobro jutro in jezero srečnih dni naj ti prisodijo Sojenice, velmožni starosta, Viljenec, bratškega roda Antov čuvar.“

„In tebi, slavnega Svaruna mogočni sin!“

Viljenec je govoril z votlim glasom, napolnjenim z žolčem in studom. Besede so se sunkoma trgale iz grla.

„Ne zameri, da sem te dramil. Tvoje oko je še trudno, ker si gostil v pozno noč svoje lastne — sovrahe.“

Trije bizantinski poslanci so se ugriznili v ustnice, ko jih je zadelo mrko Iztokovo oko.

„Prijatelji so našega rodu! Ne zasmehuj, da ti prizaneso bogovi! Govori, kaj je tvoje poslanstvo! Vojsko imaš zunaj — če nas pokolješ, osveta od bogov!“

„Moj meč se ni pomočil v krvi bratov in se ne bo. Zadosti mu je krvi sovragove, da se je je napil in se je še napije do sita.“

„Zakaj govoriš tako oholo, če si poslanec?“

Bizantinec se je drznil in stopil pred Iztoka.

„Strani!“ je zagrmel Sloven. „Tako govoriš ti, sluga Upravde, z menoj, ki sem magister peditum, imenovan od same svete despojne, carice Teodore!“

Vsi trije poslanci so se ob tem imenu globoko priklonili, kakor stroji brez volje.

„Poslanec sem, da, in ponosem sem, ker sem zmagal zmijo vaše prelesti. Mir prinašam bratom, pogibel vam, sovragom!“

„Zmijo naše prelesti?“ je ponovil drzno Bizantinec.

„Da, zmijo zlogolko, ki je otrovala bratska srca! Jo poznate, hinavci carski?“

Za hip je zavladal molk. Jarožir in še en vojak, ki sta spremljala Iztoka, sta stisnila ročnike. Zakaj pogledi Antov in Bizantincev so se zgovarjali in ščuvali: „Ubijmo ga!“

„Zakaj molčite? Ha, vaše oči klečeplazijo pred starosto Viljencem, da bi pomočil železo v mojo kri in zapisal krvavo zavezo z vami! Magister peditum, ljubček carice Teodore, ima dobro zastražene prsi, da mu ne ukrade zlepa kdo srca. Zakaj — jokal bi po tej pripravi igračici vaša sveta despojna — bivša vlačuga aleksandrijska! In sam satan krščenikov, ki jezdi na plečih Upravde, se razjoka, ko zve, da se boči nad Tunjušem in tovariši gomila, katero je nasul Iztok.“

Ob teh groznih psokah na sveti dvor so se spačili od stida obrazi Bizantincev, Anti so pa rožljali z meči in ostrmeli, ko so zvedeli o Tunjuševem porazu. Da ni zaslanjal Iztokovega hrbta strašni Jarožir, stežka bi se bili ukrotili in prizanesli drznemu Slovenu. Tudi Svarunič je vedel, da ga varuje meč starega Slovena in pred ozidjem jaka četa. Zato se ni razburil — ni ganil, ko je završalo med Anti. Mirno je posegel za zapono in izvlekel izpod oklepa carsko pismo.

„Starosta Viljenec, jad vas je pograbil, ko ste čuli, da je pod rušo pesjan — Tunjuš, požrešni volk naše in vaše svobode. Toda jad se vam razsladi v radost, ko zveš, kaj govori to pismo, ki se je grelo na izdajavskem srcu pasjega Huna! Imaš tolmača — vevrednega kozelnika, naj ti čita!“

Suh kozelnik, z grbo nad levimi pleči, enook, je sprejel pergament in bral in prevajal.

Bizantinci so bledele, Antom so se razpirala usta začujenja, s čel so ginile preteče sence.

„Ukana!“ je zastokal bizantinski poslanec, ko je bilo prečitano pismo.

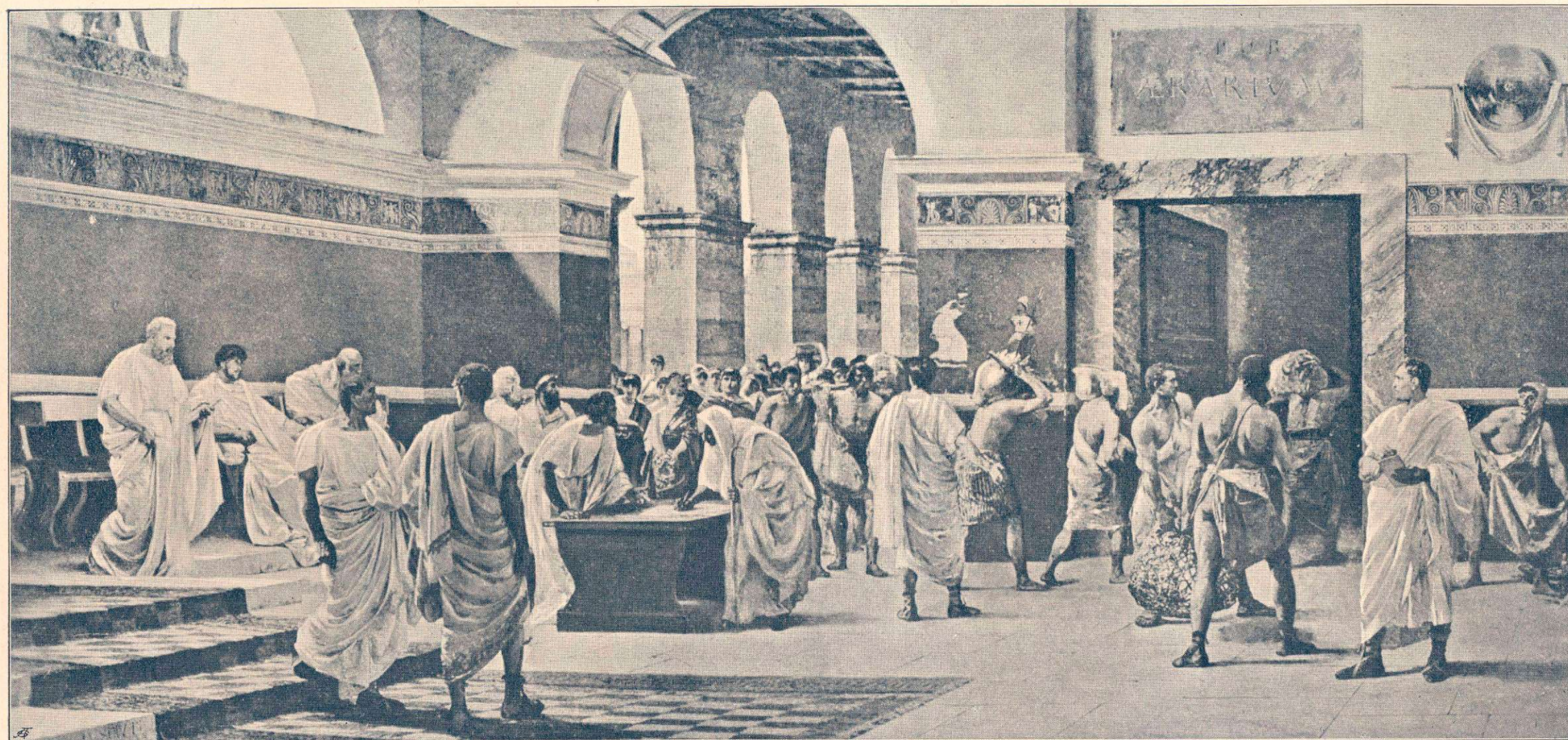
„Ni ukana, starosta Viljenec! Delo bogov je!“

Kozelnik je pomolil starosti pismo in z dolгим črnim nohtom kazal na pečat Upravde.

Anti so zamrmrali v jezi. Mrki pogledi so zbodli Bizantince.

„Srca se odpirajo,“ je pomislil Iztok in izpregovoril.

„Bratje! Kdo je zavezal vaši modrosti oči, da ste sprejeli v dar zemljo onstran Donave! Ali ni bila zemlja vaša in naša? Kdo je tam prvi pulil lan, kdo je prej pasel čredo? Rod Slovenov in Antov — ali grabežljivi volk bizantinski? — In ta volk nam je ugrabil ovna — in sedaj vam ga ponuja v dar — hinavec! In za ugrabljeni dar zahteva plačilo, da se brijete z brati, da vas koljejo Varhuni, da vaša prsa brani mehko postelj, na kateri se valja v bojazni vaš sovražnik? Čuli ste strupene besede Upravde, čuli prelest, ki je bila skrita na prsih naj-

IZ STAREGA RIMA: RESTAURATIO AERARII
(Dopolnjenje državne zakladnice)

J. SCIUTI

večjega izdajavca, Tunjuša, dokler ni ugriznil v grudo njegov zob. Bratje, tako mi naših bogov, ne sva-dimo se! Složimo se na osveto naših očetov in bratov! Preko Donave! Sedaj je žito zrelo! Pose-čimo je! Pogibel Bizancu!"

„Pogibel!“ je zarjul Jarožir, „Pogibel!“ so za-grmeli Anti.

„Pogibel!“ je zacvilil suhi, grbavi kozelnik in raztrgal carski pergament ter vsul koščke na žer-javico. Zaorilo je po mestu, razleglo se čez ozidje do Iztokove konjice. „Pogibel!“ so zakričali tudi ti in stisnili konje. Zemlja je zabobnela, skozi predor so se vsuli Sloveni z dvignjenim mečem. Preplašil jih je krik, da so pognali Iztoku na pomoč. Toda v trdnjavi so povesili meče, Anti so jim molili v pozdrav roženice medu.

Sloveni so segli po pijači, zaplapolali so ognji, Kozelnik je sežigal buče z oljem bogovom v dar, bratje so se objeli v spravni ljubezni... Bil je ginljiv prizor.

Ko so bizantinski poslanci spoznali, da so nji-hovi naklepi uničeni, da je porezan snutek za vrvi, s katerimi so hoteli povezati barbare — so hiteli, da uidejo iz trdnjave.

Toda Sloveni in Anti so jih ustavili in obkolili. Bizantinci so se sklicevali na svobodo poslanstva, gro-zili z Upravdo in novim Hilbudijem, obečali strašne legije hoplitov, ki pridejo osvetit žalitev poslancev. Toda radosti pobesneli Sloveni in Antje se niso brigali za njih grožnje. Krohot je bil odgovor. Suho govno so pobirali in je metali Bizantincem v lice. Zasmehovali so Upravdo in pljuvali proti vojakom-spremljevalcem. Nekateri so pograbili kamene in jih lučali na šleme in prnje. To je raztogotilo Bizantince. Zajezdili so, potegnili meče in udarili med Slovene in Ante, da si presekajo pot iz Turisa. Par Antov je zakrvavelo; brez prnj in šlemov so se zbali težkih mečev bizantske konjenice. Tedaj je pritisnil Jarožir na pomoč. Zaprl je vhod, udaril z najboljšimi borci v obraz Bizantincem, katere so odzadej klali s seki-rami Antje. Da ni posegel vmes Iztok, pobili bi bili vse do zadnjega. On je pa otel dva poslanca in jima naročil:

„Pojdita do Upravde in mu sporočita, da pri-demo v gosti. Naj nam pripravi jedi, zakaj pot bo dolga, mi bomo lačni!“

Med krohotom vojniki sta odjezdila ponižana Bizantinca iz Turisa in bežala na jug.

Takoj nato se je zbrala srenja velmož in sta-rešin v posvet ter sklenila zavezo, da zbero takoj vojsko Anti in Sloveni ter udarijo združeni na bizan-tinsko zemljo. Poverili so najuglednejšim velmožem nalogo, da pohite med Slovene in Ante ter skličejo narod na osveto.

Po zboru so pirovali ves dan, prisegali pri Pe-runu osveto Bizancu, izlivali v ogenj mēd v tolažbo Morani, rotili se pri Vilah pogorkinjah in povod-kinjah, da se ne spro nikdar več bratje med seboj in da ne zamene prej sekire s plugom, dokler ne bo svobodna last njihovega rodu vsa zemlja do Hema. In med vsemi vzkliki in prisegami je enooki kozelnik razkričaval čuda slavnih dni, katere je raz-bral iz obisti in droba zaklanih jagnjet in ovnov.

Ko je v pozni noči obnemogla navdušenost vojniki, ko so Sloveni Antom razodeli vse po dva-krat in trikrat, kako so gospodarili po Moesiji, kako nagraabili bogati plen, užugali Tunjuša in podavili Hune, sta sedela ob ognju sama Iztok in Viljenec.

Svarunič sicer ni dvomil, da prepriča Ante o izdajstvu in prelesti Bizantincev. Toda takega uspeha se ni nadejal. V njegovih žilah je vrelo; nikdar ni povžil toliko medu kakor ta večer. Oba cilja — Irena — in pohod na jug — ki sta bila pred nekaj tedni kakor dve migljajoči zvezdi nedogledno daleč — sta mu padla hipoma v naročje. Vse sanje so zorele v resnico, njegovo hrepenjenje se je nasičalo, njegovo srce se je treslo v bojazni, da so mu bo-govi naklonili preveč.

Kljub temu pa ni pozabil, da je treba takoj Ante pridobiti za smer pohoda. Hotelo se mu je nad Toper in odtam po Ireno. V valovih sreče, ki so ga nenadoma oblili, je zaželel po njej tako iskreno, da ne bi prebolel in ne bi upal voditi vojne, preden je ne vidi in ne pritisne na svoje srce.

Zato je govoril Viljencu o načrtu, opisal, kako nevaren bi bil prefekt Rustik, ko bi jim prišel za hrbet, in ga uveril, da je edino modro in koristno, da razdenejo najprej to gnezdo in gredo potem ob obali pred dolgo ozidje bizantsko. Viljenec mu ni ugovarjal. Kakor je prej mrzil mladega Slovena, ga je zaljubil sedaj z vso strastjo in neštetokrat ponavljal:

„Iztoče, Svetovit te je izbral! Iztoče, osvoboditelj naroda! osveta očetov!“

Dasi so bili vojniki brez skrbi, ni dovolil Jarožir, da bi bilo ozidje brez straže. Petero najtreznejših mož je razpostavil po odkrhnjenih stolpih na ozidje. In čudo! Po polnoči je zatrobila straža. Dremotni in omamljeni Sloveni in Anti so zbegani iskali čelad in mečev, čuvarji so plašni prignali konje s stepe.

Iztok še ni bil zaspal. Njegov glas je zazvenel, spanec vseh Slovenov je bil pregnan, vsak se je v hipu osvestil in streznil. Cingljale so brzde konj, pokale oklepne zapone, jezdec za jezdecem je bil hipoma v sedlu, da je strmel Viljenec ob tolikem redu in ni mogel veleti Antom besedice, ko so se spogledovali, begali sem in tja, zgrinjali se v gručo in zopet razbegavali brez reda.

Iztok je stal na ozidju in prisluškal. Od severozapada se je čulo homotanje in hrumenje, kakor kriki boječe množice. Vlekel je na uho, zastavljal dlani za uhlje. Čedalje večji nemir se ga je polaščal.

„To je hrup Slovenov! — To je naša vojska! — Kaj se je zgodilo? Čemu tirajo ponoči plen — —“

Zaskrbelo ga je. Vrnil se je ročno z ozidja, skočil na konja, zavrtel ga — in vsi Sloveni so brez besede udarili za njim iz trdnjave.

Viljenec se je preplašil.

„Kaj se je zgodilo? Ali gredo Sloveni nadnje? Ali so Varhuni? Zakaj je zbežal Iztok? — Prevara?“ — Sum mu je stisnil prsi, strah ga je prevzel, vero je izgubil v Slovence. — Toda kaj bi storil? Zbežal? — Ne uteče. Sklical je zbor velmož. Ugibali so, razmišljali, klicali kozelnika — čas je hitel — sami so bili brez sklepa in brez sveta — da se je pričelo žariti jutro.

Tedaj so se že pokazale v stepi blesteče prnje. Iztok se je vračal s polovico vojakov.

„Prokletstvo Bizancu!“ je zavpil, ko je prijezdil v Turis. Anti so osupli gledali v znojnega Svaruniča, kateremu so švigali ognji iz oči.

„Bizanc se je zvezal tudi s Heruli zoper nas! Prokletstvo! Napali so našo vojsko, vzeli ves plen, osvobodili bizantske robove — in Slovence pognali v beg! Prokletstvo!“

„Pogibel! pogibel!“ so kričali Sloveni.

„Osveta!“ je zarjul pobesneli Svarunič. „Bratje, na delo! Nad Bizanc!“

Razpalil je še bolj ogenj med Anti. Na konjih so si ponovili prisege — in odšli takoj, da se razlije glas o sklenjenem miru med brati in glas po osveti do zadnje staje Slovenov in Antov.

Iztoka je palila jeza — večja še nad lastne brate nego nad Herule.

„Tolpa, tolpa — pijana, tolpa, brez glave so bili — zato so poraženi! Ovni — z železno roko vas zgrabim in popeljem do zmag! Pri bogovih — — o — —“

XXIII.

V nekoliko dneh je zemlja krog razsutega Hilbudijevega tabora na desnem bregu Donave mrgolela vojakov, slovenskih in antskih. Plavi na veletoku so pluli noč in dan in prevažali ljudi, konje, živino in brašno. Srca bratskih narodov so kipela od veselja. Vsepovsod, kamor so dospeli poslanci o velikem pohodu v ozemlje Bizantincev, z vestjo o sklenjenem miru med Anti, vsepovsod so se dvignili valovi navdušenja. Zamrza in srd, ki sta gorela v dušah, zapaljena po prelesti Hunov in Bizanca, sta ugasnila pod naravno silo, ki je klicala kri h krvi, brata k bratu. Težka teža, ki je morila rodove, se je valila

s prsi, da so sproščene zadihale tem svobodneje, da je vzplamtela umetno umorjena ljubezen tem gorkeje, tem silneje. Starešine so s silo morali užugati tolpe, da je ostalo nekaj naroda doma za varstvo čred, žen in otrok. Starci, ki niso pripasali jermena krog ledij že desetletja, so se pomladili, pobrusili bojno sekiro, osnažili meč in si ga obesili ob ledja. Zbori devojk so zavrgli vretena, pustili staje ovac in se oborožili s tulom in lokom ter pevajoč odrinili z mladci na vojno. Za Donavo na zbirališču so si segali v roke slovenski in antski starešine, mejači in sosedje, vrli prijatelji nekdanj, po šuntanju Hunov pa smrtni sovražniki. Zamenjavali so plašče, darovali drug drugemu lepo zrezljane pušice, vabili se medsebojno na obede, napivali si z medom in si prisegali večno vero pri bogovih in pri sencah pradedov. Slovenski mladci so zaljubili antske devojke, vsak dan se je svatovalo, ves tabor je bil navdušeno pirovanje, svečani praznik sprave. Vražarice so vedeževale bodočnost mladih poročencev, kozelniki so bili zaposleni od zore do mraka ob bogatih obetih, kateri so vsi prorokovali slavno slavo, brstečo iz bratovske ljubezni.

Zadnji je preplul Donavo Iztok s konjenico. Štiri sto oklepnikov je jezdilo za njim, urejenih in oboroženih po bizantsko.

Ko je množica zagledala Svaruniča na čelu izbrane čete — je za trenotek vse obmolnilo. Mladci in devojke, starci in pastirski poganjači, velmožje in starešine — vse se je nagnetlo naproti velikemu junaku. V solnčnem blesku je gorel njegov šlem, od draguljev na zaponah po ramenih in prsih so se odbijali solnčni žarki, da je gorelo iz njega, kakor bi ogenj njegovega poguma proseval prnjo in užigal okolico. Za njim so migotali oklepi jezdecov, trepetala bliskovita kopja in rožljale verige, na katerih so viseli meči.

Množica je prebila prvo zamamljenost, ko se je oglasil skrhan vzklik, še ves boječ, kakor v globokem spoštovanju in bojazni, in se je sredi vesoljne tihote odtrgal izmed množice. Ali tedaj se je zgodilo, kakor bi kaplja odrinila zatvornico razdivjanemu toku. Zagrmelo in zaorilo je po celi vojski. Zaropotali so tuli na plečih, dvignile se sulice in kopja, zazveneli so potegnjeni meči, roke so zavihtele sekiro nad glavami.

„Slava! — Iztok je velik! — Perun je z njim! — Slava Perunu! — Pogibel Bizancu! Na osveto — na osveto!“ — — —

Svaruniču je plusnila kri v lice. Obšla ga je nepremagljiva slast, vzbudila se mu slà, da bi v tem trenutku zavladal nad njimi in bi se uresničilo, kar je govoril Volk starešina: Despot hoče biti Slovenom in Antom!

„ŽEGNANI STUDENEC“ NA ŠKOFLJICI

Toda Iztok je obvladal trenutno čuvstvo. Kakor od stida je povetil glavo, napel povodce, da se je vzpel konj in odbežal v dolgih skokih skozi množico. In vsa konjenica je planila za njim v divjem diru, v strogem redu — da je zabobnela zemlja pod kopiti, da je dušil žvenket orožja čedalje bolj navdušeno kipenje vojskinih vzklikov. Ko je četa izginila v hrastov log, se še ni poleglo navdušenje. Starci so se solzili v zanosu, devojke so iztezale roke za junaki, in velmožje so se zbrali v gručo ter s prisegami in zarotbami zatrjevali, da z Iztokom osvoje vse zemlje.

Med navdušenim viharjem je jezdil Iztok zamišljen proti mogili, kamor so zasuli Hune s Tunjušem. Pretreslo ga je čudovito, ko je zazrl pred seboj črno prst, pod katero so trohnili tako hrabri borci. Ko se je približal grobu, je zaprhal njegov žrebec in stresel z grivo. Iztok se je ozrl — in osupnil. V travi ob grobu je ležalo mrtvo truplo deklice — z zagrnenim obličjem. Hipoma se je domislil Ljubinice — in zazeblu ga je v srcu... „Če ni utekla — če je Alanka lagala — če se je varal Radovan — osveta Hunov...“ Kolena so mu klecala, ko je izmaknil nogo iz stremenov, roka se mu je tresla, ko je odgrinjal naličje, da pogleda v obraz mrliču —

„Alanka!“

Srce ga je zbolelo, ko je zagledal rano na lepem vratu in v desnici nož. Odvalil se mu je sicer kamen od srca, ali prevzela ga je otožnost. Zagrnil je lice devojki in svečano razsodil:

„Močnejša od smrti je bila tvoja ljubezen!“

Pozval je vojake, da so zapalili grmado in sežgali Alankino truplo... Zamišljeni so stali barbari ob plamenu — njih srca so pa klečala v spoštovanju pred ljubavjo, kakor jo je gojilo srce lepe Alanke...

Ko se je polegel vihar, se je vrnil Svarunič k starešinom in velmožem ter prosil naj se zbere vojni jadrni svet.

Takoj so se zbrali staroste in starešine, katere je obkolil zbor velmož in mladcev in devojčk. Zbovali so naglo.

„Kam?“

„Preko Hema — kamorkoli! Osveta in plen je geslo.“

„Kdo naj poveljuje?“

„Iztok — Iztok!“

Viljenec in Bojan sta se ločila od posvetovalcev in šla po Iztoka. Navdušeni vihar ga je vzprejel.

„Iztok — vojevoda — Iztok vojevoda!“

Svarunič je zamahnil z roko in prosil, da bi govoril. Bojni svet mu je poveril besedo in rogovi so pomirili množico.

„Staroste, starešine, velmožje in bratje!“

Svarunič se je bizantski uslužno priklonil vojnemu svetu in narodu.

„Kako je lep, kako ljubezniv!“ so si pošepetale devojke. Starešine in velmožje so se vzravnali, radostni lepega počestčenja.

„Vojevodstvo mi poverjate?“

„Živel Svarunič vojevoda!“

„Ali veste, da ima vojevoda težke dolžnosti?“

„Vemo; zato smo te izbrali!“

„Ali veste, da ima vojevoda trde pravice?“

„Vemo; zato jih izvršuj!“

„Torej sprejemam vrhovno povelje nad bratsko vojsko in sam prisegam pri bogovih naših, pri Vilah naših logov, pri kosteh padlih bratov — vaših in svojih, da vas povedem na osveto, kakor je še ni vršil ne Sloven ne Ant. Zaupajte mojemu meču, zaupajte moji misli! Dokler smo na zemlji sovragov, dotlej sem vaš vojevoda. Ko se vrnemo nazaj, sem zadnji hlapec starešin in pokorni sluga velmož.“

„Živel Svarunič! Slava Iztoku!“

„Darujmo naglo zadnji obet Perunu, potem pa se dvignimo na jug. Jesen se bliža. Ako so nam mili bogovi, prezimimo onstran Hema v deželi sadja in trte.“

Takoj so se okrenili vsi proti žrtveniku, na katerega so položili žreci ovna. Viljenec in Bojan sta zakurila grmado, devojke so potresle rož in dišav na ogenj — kozelniki so s svečanim pogledom motrili drob — narod je pa molčal v sveti pobožnosti.

Po dovršenem obredu je Iztok uredil vojno. Na čelo ji je določil svojo izborna konjenico. Vendar je od teh izbral najboljše borce in jih pridellil vsaki zadrugi kot pomočnike velmožem in starešinam, kateri so vodili gručelokostrelcev mladcev, zbore mogočnih sulicarjev, oddelke škitarjev in nazadnje tolpo golih pračarjev, sužnjev in pastirjev, ki so bili oboroženi s kiji in batinami, nakovanimi z žebli, roglji jelenov in čekani nerescev. Za njimi se je pavalila neredna tolpa z brašnom, vozeča na telegah mehove medu, suhega mesa in žita.

Tako urejena vojska je odrinila še tisti dan proti jugu. Iztok je jezdil neutrudno ob vrstah, hvalil, navduševal, šuntal na sovraštvo do Bizanca in storil vse, da je bila vojska dobre volje in da ni svobode vajena četa občutila, kako jo vodi in vlada edino on. Skrbel je, da so imeli dosti oddiha, razsipno je delil mednje jedi in pijače. S tem je utrdil ljubezen, utemeljil zaupanje in si razdivjano tolpo podvrgel v strogo pokorščino, da ni sama znala, kako in kaj.

Vojska je naglo dospela skozi oropano severno Moesijo do Hema. Tam je dovolil samo tolpi, da je ropala po vaseh živino, ker jim je pohajalo brašno.

Brez odmora jih je vodil na to čez Hem — in kakor bi izrasli iz tal so se pojavili Sloveni in Anti v Traciji pred bizantskim kastelom na razpotju Filipopeljske in Solunske ceste.

V hrupnem naskoku so se navalili na trdnjavo, užugali jo, oropali, ponorili vse vojake — kastei pa zažgali.

To je bila prva plamenica, ki je na nočno nebo zapisala s krvavim žarom, da se je započelo grozno delo osvete. Ta žig je prebudil vso zapadno Tracijo, ki se je zazibala v brezskrbni jesenski pokoj in sedla k mizam, da uživa pridelke. Nihče ni slutil, da bi se dvignili barbari na jesen in prekoračili Donavo. Po kastelih so sicer zvedeli, da so ropali Sloveni po Moesiji, pa da so se vrnili in bili spet — toda celo poraženi od Herulov, ki so jim oteli ves plen in rešili bizantske sužnje. Iz Bizanca je došla vest, da so Anti nahujskani zoper Slovence, da je sklenjena z njimi pogodba po slavnem Hunu Tunjušu. Zato je prišlo povelje, da izroči vsak kastei, vsako gradišče nekaj vojakov vojskovodju Germanu, ki jih povede skozi Ilirijo k morju in odtam na pomoč Belizarju zoper Gote. Zakaj poslanca, ki sta bila odšla iz Turisa, so zalotili varhunski tolrovaji in ju pobili.

In sedaj so se pojavili barbari tako močni, tako nenadoma in nepričakovano, kakor bi se otvorila zemlja in jih izbruhala na plan. Bizantski poveljniki so bili preplašeni in zbegani. Nihče ni mogel uganiti, kam krenejo Sloveni. Združitev legij je bila nemogoča. Vsak pretor je hitel, da popravi kastei, da izkoplje in poglobi jarke, da napelje živeža za ozidje ter tako čaka prihoda barbarov.

Iztok je vsled Epafroditovega pisma in po lastni sodbi uganil zadrego Bizantincev. Zato je razdelil vojsko v tri oddelke, ki so se razlili proti jugu — vsi za enim ciljem, da se snidejo pred Toperom. Zase je izbral glavno cesto, ob kateri so bile najmočnejše bizantske postojanke.

Začelo se je strašno divjanje. Vsakdanje zmage so narod razgrele do besnosti. Opijanjeni s krvjo, preobloženi s plenom, siti vina — so drli Sloveni in Antje kakor razljučeno valovje groznega veletoka. Pred tremi divjimi curki, katerim so poveljevali Izток. Rado in Jarožir, je orala brazdo konjenica, ki je vsled naropanih konj in orožja rastla od dne do dne. Divji mladci so si nadeli prnje in škite ter se, gnani s čarobno silo, priklopili urejenim četam, kakor ud k telesu, od katerega jih je ločil samo meč, samo strašno izproženi pilum. In kadarkoli je zazevala rana v obrani ceste, kadar je buknil proti nebu črni dim in naznanil, da je rilec vojske pogazil trdnjavo, se je razlila tolpa po okolici in palila, ropala in morila z grozo, kakor je še ni doživela Tracija.

Vse vasi, polja in livade so bila sežgana pokrajina, po kateri je ležalo mnogo nepokopanih mrličev. Hem je izpraznil dupla in šplje ter poslal oblake gavranov in jastrebov na vojsko, da so bili žlostni pogrebci mrličev z razbitimi glavami, umrlih na konicah kolov, raztrganih in razčvrtih njih, ožganih od plamev, pomandranih od konj in posečenih od mečev. Zakaj kogar je zgrešil meč vojakov, tega je zadel kij tolpe, katere se je polastila ljuta slast po klanju, da niso prizanesli ni starcu ni dojenču. Trume dečkov in deklic — krščanic — so zarobil, trope govedi tirali na sever proti domu, včasih pa vsled obilice plena iz same objesti zapalili stajne z živino in jo sežgali.

Celo Izток se je opijanil neprestanega boja. Njegov meč ni udaril nikdar na moža brez orožja. Kjer pa je bil bojni metež najgorji, tam se je gibal njegov šlem, udarjal njegov meč. Čelada je bila posuta z udarci, vse prsi rjave od krvavih srag, roka ožuljena od mečevega ročnika. Vedel je, kaj dela tolpa. Bežal je pred njo, studilo se mu je — toda tiha slast mu je zaeno grela srce.

„Osveto vršim, grozno osveto“, je mrmral, kadar je počival po boju samotni na ravnini, v gozdu, vrhu griča. „Devet bratov mi je umoril Bizanc — stoterno osveto zanje! Sestro Ljubinico je umoril Bizanc — kdo drugi? — Ni bil Hun sovražen Slovenom, dokler ga ni podpihnil Upravda! Osveta zanje! — Ireno je preganjal Bizanc in mučil — in jo hotel oskruniti — o — osveta, osveta! In mene samega! Ha, privezala me je vlačuga k jaslim, da me umori počasi, da se napase ob mojih bolečinah! Osveta!“

In oglašil se je ob takih mislih krik preganjanih, jok robinj, in vzdih umirajočih — kakor harmonija, katero je z naslodo pilo njegovo uho. V tihi omami se je vzbudila ljubezen. Nemirno je zahrepenel po Ireni. Ponos se je dvigal v njem.

„Ne boš se me sramovala — junaka, ker ljubiš junake. Predte stopim — ovenčan z zmago! Cela vojska te počasti kot carico. Posujem te z dragulji kakor despojno — ti edina...“

Ni bil več daleč od Topera, da tam kaznuje tudi strica Rustika — — — „In potem! — Kam? — Drzna misel je vstala v njegovi duši. Kam? — V Solun. — Toda ne sam! Z vojsko pridem ponjo! V najlepši palači bova svatovala. Ona, ki se skriva sedaj, bo sedla na tron — in narod bo vriskal radosti in češčenja pod njenim oknom. — Da, Irena — ne boš se stidila svojega ljubega!“ — — —

Ob takih trenutkih ga je prevzelo tako neukrotljivo koprnenje, da je vstal, vzdramil trudno vojsko in jo brez oddiha gнал dalje, da čimpreje dospe pred Toper. —

Prefekt Rustik je naglo zvedel o navalu barbarov. Številno beguncev je pribeglo za ozidje. Vsi so govorili o grozotah barbarov — a nihče ni vedel, koliko jih je in kam so namenjeni. Rustika je mikalo, da bi udaril iz Toperu barbarom naproti. Poslal je ogleduhe, od katerih se mnogi niso vrnili, drugi so poročali o jezerih Slovenov, nekateri pa pravili, da je samo razbrzdana drhal, katero bi užugala ena sama njegova centurija. Ker so bile poizvedbe tako nejasne, je prefekt sklenil, da počaka v Toperu. Najmanjše bojazni ni občutil pred barbari. Posadka je bila močna; poleg tega je oborožil še tisoč meščanov, da bi uspešno in zlahka branili močno ozidje celo zimo.

In ne samo, da se Rustik ni bal barbarov, veselil se je potihoma njihovega pohoda. Zakaj pred dvema dnevoma je dobil grozeče pismo od Azbada iz Bizanca. Magister equitum je zastonj potoval v Adrianopol, da poišče Ireno in jo odvede v Bizanc. V carski palači je je pa čakala zaman Teodora.

Ne despojna in ne Azbad nista zvedela ničesar o njej. Celo Rustik je doznal za rop Irene šele tekom osmih dni, ker so Numidovi tolovaji pometali vsa trupla v globok jarek in za silo prikrili dejanje. Stric je pošiljal vohune na vse strani. Toda najmanjšega sledu niso dobili o njej. Pogoltnila jo je noč, in stric si je grizel ustnice v bledem jadu in strahoma čakal poročil z dvora.

In sedaj je prišlo pismo od Azbada, ogorčeno, polno groženj in oblastnih žaljenj. Očital mu je, kako strašno je razžalil dvor, kako naj se trese pred despojno in da je edina rešitev ta, če neutegoma pošlje Ireno do njega, da jo sprovede k despojni. Rustik ni odgovoril na pismo. Če sporoči, da jo je poslal, mu ne bodo verjeli. Če pove, da so jo oteli neznani roparji, ga kaznuje dvor zaradi nepredvidnosti. Zato je razmišljal in bizantiški sklenil, da hitro iztirja jesenski davek in s polno blagajno uteče — kamorkoli.

V tem so se pojavili Sloveni. Vzradostil se je tega, ker je upal, da med vojno pozabita Azbad in Teodora na Ireno — in zaeno tudi nanj in njegovo kazen. —

Iztok se je približal za dva dni hoda Toperu. Ustavil je vojsko in ji velel počitek. Sle je poslal Radu in Jarožiru, da takoj ustavita ropanje in se pridružita njemu. Sam se je nato preoblekel v tračanskega seljaka, odbral nekaj tovarišev in odjezdil proti Toperu, da si ogleda trdnjavo.

Ko se je za štiri dni povrnil, so bili zedinjeni vsi trije voji. Narod je kričal in veseljačil, užival in kakor v pijani blodnji živel edino trenutkom zmage. Izkušene vojnike je pa zaskrbelo, ko so zapazili na Iztokovem čelu oblak resnih skrbi.

„Ne vzamemo mesta, če ne prevarimo Rustika. Polovico vojske bi si razbilo glave. Tako je ozidje Toperovo.“

„Molčimo o tem narodu,“ je pripomnil Jarožir, „da se ne pobuni.“

„Molčimo in mislimo na ukane,“ so pritrdjevali drugi vrli vojniki Iztoku.

Svarunič je že nosil ukano v glavi — eno in dve in še več. Zato je skrbel najprej za tolpo, ki bi ga samo ovirala pri delu. Ukazal jim je, da so zasedli prazna sela v dolini, strogo prepovedal paliti stanovanja, naročil varovati in stražiti ujetnike ter čuvati in skrbno pasti čredo. Najboljšo vojsko je pa pobral in ločil od tolpe. Zanesljive mladce je razposlal na stražo proti vzhodu in zapadu. Vsak dan so morali poročati, če bi zapazili bližanje bizantskih čet.

Ko je tako oskrbel, da mu ne more nihče nenadoma za hrbet, je v temni noči jel voditi čete po šumah in globelih proti Toperu. Vsak vojak je moral vzeti seboj brašna za teden dni. Odločno je velel, da vsakega sumljivega človeka, katerega bi srečali, na mestu usmrte. Ni zaupal Rustiku, da bi bil tako kratkoviden, da ne bi pošiljal iz Toperu oglednikov.

Ko je bila v dveh nočeh glavna sila vojske poskrita v šumah, globelih in kotlinah, ki so proti vzhodu obdajale mesto Toper, je poveril vodstvo slabo oboroženih Slovenov in Antov Jarožiru. Zapovedal mu je, da jih vodi pri belem dnevu, hrupno in kričeče, po navadi barbarov, pred Toper.

Jarožir je na povelje pobilisnil z levim očesom. Dobro je razumel Iztokovo ukano.

Udaril je takoj z velikim krikom v velikem neredu, kakor čreda drobnice, po cesti proti trdnjavi. Prvo noč so se ustavili v dolini in zapalili ognje ter gnali hrup, da je Rustik zlahka zvedel v Toperu: Barbari se bližajo. Navsezgodaj drugo jutro se je podila četa v večjih in manjših zborih po cesti, po lozah in travnikih, dospela popoldne pred Toper in zavila naravnost pred Vzhodna vrata.

Po ozidju se je blestelo šlemov in oklepov. Na stolpu pri vratih je bil sam Rustik, ki je motril z zasenčenimi očmi v daljavo prihajajoče zbore Slovenov. Ko je presodil moč, ko je videl divji nered, gole prsi, vihraječe lase, tuintam zveženo prnjo na glavah barbarov, mu je legel porogljiv nasmeh krog ustnic. Z levico si je segel preko prs, kakor bi rekel: „Ba, ne boste predrli naših oklepov — psi barski!“

Jarožir je ustavil tolpo toliko pred stolpom, da jih niso dosegle strelice, ki so začele frčati z ozidja. Sloveni so se kolebali po tleh od smeha, nekateri skakali po zapičene strelice, pulili jih iz

zemlje in jih prožili z izbornimi loki nazaj, da so mnoge zasičale preko ozidja, kjer so se jim vojaki in zvedavi meščani strahoma ognili. Vselej se je ob takem prizoru razlegel krohot med Sloveni in nove strelice so prihrčale prav na stolp in celo ranile nekaj vojakov. Divji krik je spremil tako pušico in tolpa se je čedalje iskreneje zabavala. Klicala je Bizantince vun na boj.

„Pridite, želve pisane, da vam slečemo železne srajce! Dajte svoje črepinje pod zob naših sekir! Dajte — in pridite iz krtove mogile! Sicer vam zapalimo hišo, kakor jazbino! Pri Perunu, na kolec vas nabodemo, kakor smo vaše brate, bežeče polhe, poljske miši. — Da, da — miši ste Bizantinci. — V morje vas pahnemo, kakor žabe v lužo!“

Nove plohe strelíc so pokrile ozidje, da je marsikateri vojak zaječal in se opotekel. In vnovič so se jim rogali Sloveni in jih zasmehovali.

Rustika je trl gnev. S stolpa je motril neprenehoma v daljavo in čakal novih čet barbarskih. Ni jih bilo. Hipoma se je odločil. Ročno je izginil njegov zlati šlem s stolpa, zazveneale so salpinge in tube — z ropotom so zazevala Vzhodna vrata in vun proti Slovenom je navalila strogo urejena legija hoplitov. Z ozidja so se umaknili vojaki — vsa posadka je udarila na izpad.

Stotine sekir in kopij je zažvižgalo po vzduhu in se zarilo med legijo, da je za trenotek omahnila. Ali zazveneale so trombe, mogočen klin, odet v jeklo in železo, se je zapodil proti barbarom.

Tedaj se je zaobrnila tolpa in bežala, kakor plaha zverjad na vse strani. Bizantinci so jih gnali navdušeni, pehali za njimi kopja, kjer se jim je ustavila četa, naskočili jo, porazili nekaj barbarov in druge zapodili v beg. Z ozidja jih je spremljal zmagoslavni krik meščanov, vikanje žensk in otrok. Rustik je pa gonil srdit in ponosen stotine barbarov vedno dalje in dalje v tesne soteske, upajoč, da jih tam zgrabi stisnjene in poseka kakor pse do zadnjega moža.

Toda — nenadoma so zadoneli rogovi Slovenov in Antov. Od vseh bregov, z vseh strani, iz gozdov in sotesk — je zagrmelo s silno jeko. Rustik je obstal okamenel. Za hipec ni premišljal, kaj pomenijo ti glasovi. Spoznal je ukano barbarov.

„Nazaj! Na beg! V Toper!“

To povelje so glasile troblje. Legija se je strnila in v bežečem koraku hitela proti mestu. Toda bilo je prepozno. Največja sila Slovenov z Iztokom na čelu jim je udarila v bok in razklala vrste. V obraz je legiji planil Rado, za hrbet je navalil Jarožir z bežečo tolpo, ki se je vrnila.

Po ozidju se je razlegel jok žensk in otrok. Mesto je poplavlila zmešnjava. Nekaj bogatih družin

je ubežalo na ladje, za njimi so hiteli reveži — pa so jih bogatini pehali iz čolnov v morje, da se niso potopile preobložene šajke. Stotine ljudi se je borilo z valovi, klicalo na pomoč — toda bogati brzodjadrnici sta sprejeli samo svojce, dvignili sidro in odpluli proti Solunu.

Pred Toperom je pa medtem ponehal bojni metež. Od cele legije je bežalo nekaj desetoric vojakov brez cilja — in še te so gonili drzni Sloveni do trde noči. Vsi drugi so obležali mrtvi ali pa mrli in vzdihali z bolestjo na okrvavljenih licih. Sloveni in Anti so bili zmučeni, da se po boju niso oglasile davorije in da sam Iztok ni upal gnati borcev nad mesto, katero bi spočiti zlahka zajeli v splošnem strahu in grozi.

Zagoreli so ognji — pa naglo pogasnili. Vojska je zapala v grobni sen.

Iztok je bil vesel zmage. Čudil se je četam in njegovo zaupanje v moč naroda je doseglo vrhunec. Sklenil je, da takoj drugi dan razruši mesto — in potem . . .

V sanjah je objel Ireno in svatoval sladko svatbo v Solunu . . .

V rano jutro so se zbrali vojniki krog Iztoka. Dasi so pogrešali mnogo tovarišev, bili so vendar veseli in so čutili zadosti moči, da zgrabijo in razsujejo Toper. Spletli so takoj lestvice, nasekali debel in naskočili ozidje na vzhodni strani. Toda Toper ni bil nepripravljen. Meščanska legija je jasno spoznala, da si mora pomagati sama. Zapahnili so skrbno vrata in se postavili na ozidje.

Ko je prihrumela prva četa Slovenov in začela plezati na ozidje, se je vlila reka zavrelega olja na gole barbore, curki goreče smole so jih obrizgnili, da so se cele gruče tuleč in rigajoč od bolečin zakotalile pod ozidje.

„Nazaj!“ je kriknil Iztok.

Vse je bežalo od zidu, dočim so si najbolj opečeni v blaznih bolečinah suvali nože v prsi in si sami zadajali smrt.

Svaruniču je bilo jasno, da na ta način ne sme napadati mesto. Žal mu je bilo vojakov. Zato je poslal takoj v gozde tesače, da so podirali drevesa. Iz hlodov je postavil nekaj stolpov nasproti mestnemu zidovju na vzhodni strani. Hkrati je dal graditi dve premikajoči se strehi — v podobi bizantske želve. Ko je bilo v treh dneh delo dovršeno, je razpostavil po stolpih najboljše lokostrelce, ki so začeli s silnimi loki sipati toliko strelíc na stolpe in ozidje, da so slabo oboroženi meščani bežali in se skrivali pred smrtonosno ploho. Zaeno so pririnjili na valjih „želve“ do vrat in naslonili strehi k zidu. S stolpov so branilci valili nanje debelo kamenje, vlivali kropa — toda streha je bila tesana iz debelih

brun — in se ni udrila pod težo kamenov. Tudi so strelice pregnale branitelje z ozidja — in sekire pod želvami so začele stresati in dolbsti težka, okovana vrata. Celo noč so delali, celo noč kopali in sekali. — V jutro je zazevala rana, vrata so odnehala, tečaji so se podali, zapahi odleteli — vojska je dobila vhod v trdnjavo. Iztok se je umaknil — tolpa je pa udrila skozi zid in začela plezati po lestvah od vseh strani v mesto. Branitelji so obupali in se poskrili po hišah. Sloveni so pa divjali in do noči pomorili vse, razdejali, kar so dosegli, in na večer v pretoriju zapalili velike ognje ter darovali Perunu obetov.

To noč so slavili Sloveni prvič bojno slavo na obali Egejskega morja — prvič so poslušali šepetanje valov — in v jutro jim je izšlo solnce tako zmagovito in svobodno, kakor še nikoli preje davnim dedom.

Begunci iz Topera so pripluli v Solun in z grozo govorili o barbarih, ki imajo urejeno vojsko, silno in številno, da prehodijo lahko z njo Helado. Stanovalci so se razburili, posadka je razposlala oglednike, ugledni meščani so zakopavali dragočnosti v kleti in zapuščali mesto.

Zaskrbelo edino enega ni v celém mestu — in ta je bil Epafrudit. „Usoda vrši svoje delo,“ je prevdarjal zavrt v filozofsko kapuco. „Prišla je ura! Dopolnjena je mera Bizanca!“ In še enega je vzradostila ta povest: Radovana — godca, ki je resnično prišel v Solun in se preobjedal ob Epafruditovem bogastvu. Zahrepenel je naenkrat po zmagoslavnem hrupu, po raju devotk, po slovenski pesmi, ki je molčala v Solunu. Zato je optal plunko in se napotil v Toper. Vedel je, da nosi seboj novo, veselo skrivnost za Iztoka — in Rada. Gnala ga je slava po časti, in hodil je spočrt kakor mladeč.

Pojavil se je nenadoma drugi dan po zmagi med Sloveni. Zapela je plunka, zaorila je pesem, narod je vskipel in ga pozdravljal. Radovan je pa ponosno šel pred Iztoka, dvignil roko in izpregovoril z globoko slovesnostjo:

„Izpolnil sem prisego, Iztoče! Našel sem jo! — Ljubinica živi in te pozdravlja — in tudi tebe, Rado, dasi bi morala biti moja, ker jaz sem jo otel!“

Radu se je ožarilo mračno lice, v oči pa so mu stopile solze, razkrilil je roke in se zgrudil k nogam Radovanu, objel mu kolena in se razplakal od veselja.

(Konec.)

Misli.

Zložil Vekoslav Remec.

Skoz veje žalujočih vrb
zre plaho mračno nebo,
po strugi temne, skrivnostne vodé
brez šuma dalje gredo . . .

Jaz gledam jih . . . Plaho je srce,
težak mojih misli tok —
moj Bog, kaj sem sejal, kaj bom žel,
kaj sad bo mojih rok?

Bodočnost, ki vanjo sem upal nekdanj,
iz dalj tiho strmi,
tak tiho, tak plašno vame strmi
kot par umirajočih oči . . .

Sedanost na srcu leži težko
kot v sanjah spomin grenak,
in prošlost nedosežna vsa
kot v polju za mano mrak . . .

Tiha pesem.

Zložil Vekoslav Remec.

Tiha pesem od bolesti,
od ljubezni in slovesa —
potnik mlad po beli cesti
roma v svet in jo prepeva.

Temna ga posluša šuma
in v odgovor zašumi mu
spev mogočen od poguma,
od moči in od ponosa.

In posluša sam na cesti
potnik spev in v srcu tone
tiha pesem od bolesti,
od ljubezni in slovesa . . .

Dr. Matija Prelog.

Življenjepisna in kulturnozgodovinska črtica. — Spisal dr. Karol Verstovšek.

(Dalje.)

Selitev v Ljutomer.

Dne 2. novembra 1842 se pripelje dr. Prelog v Ljutomer; stanovanje je dobil na pošti pri Brankoviču, tri sobe za 60 goldinarjev letne najemnine; hišno opravo za eno sobo je celo brezplačno oskrbel za nekoliko časa trgovec Mihelič. Zdravila mu je poslala lekarna Halterjeva iz Varaždina. Sitnosti ni imel nobenih, preden se je nastanil; duhovščina je celo razglasila po cerkvah, da se je naselil v Ljutomeru izvrsten zdravnik, ki je obenem Slovan. Povsod so mu pomagali, vsaj na videz, tako da si je Prelog mnogo obečal iz svojega ljutomerskega delovanja.

Tem slabše je sodil pozneje o Ljutomerčanih, ker se je tako varal.¹⁾

Pozno na jesen je bilo v Slov. goricah povsod jako živahno. Dobra, zlata kapljica je razgrevala ljudi; Ljutomerčani so hodili radi po goricah in obhajali trgatve. Ravno tega dne, ko se pripelje dr. Prelog v Ljutomer, povabi kirurg Rošič, oduren, neveden človek, tržane v svoj vinograd na veselico; zgodilo se je to prvič, zato je nastalo tem večje veselje med „burgarji“; vsi so bili prav dobre, židane volje; saj jim je pa tudi ponudil imenitni „dohtar“ najboljše kapljice, tako da je kmalu vse upijanal; bili so ginjeni, ker ga še nikdar niso videli tako prijaznega. Prikupil se je tržanom s to ljubeznjivostjo in precej imel vse za seboj, tako da so ga vsi hvalili kakor najboljšega, darežljivega gospoda.

To priliko je porabil zviti lisjak in začel govoriti genljivo s solznimi očmi in jim tožiti, da ga bode novi pritepenec (dr. Prelog) uničil namenoma, da nihče ne bode več hodil k njemu in mu dajal zaslužka. „Prepričan sem“ — zatrjuje s hripavim

glasom — „da je konec moje lepe prakse; toda tudi vi bode te na slabem, dragi tržani, kajti nikdar vas ne bodem mogel povabiti na take vesele pojedine.“ Vsi so bili ginjeni, mnogi so se jokali, drugi besneli; močno vino jim je vrelo v glavah. Začeli so prisegati, da uničijo Preloga in podpirajo tudi odslej le starega „padarja.“¹⁾

Tako je svetila Prelogova zvezda, ko se je naselil v Ljutomeru. Njegovo sodbo o teh tržanih pa šele umejemo, če se poučimo natančneje o njegovih zares neprijetnih dogodkih l. 1848.; pod vplivom teh rabuk je dr. Prelog tudi pisal o svojem službenem nastopu. Gotovo je, da se mladi zdravnik ni mnogo zmenil za svojega poltovariša. Posvetil se je edino le vedi in bolnikom. Med temi navaja kot prvo Jero Miklošičevo, sestro našega najslavnejšega slavista, katero je tudi ozdravil docela. Bolehala je že več let; ker ji do tedaj ni mogel pomagati nobeden zdravnik, je tem bolj zaslovelo njegovo ime. Posrečilo se mu je še več težkih slučajev; bolniki so prihajali iz daljnih krajev Štajerske in sosedne Ogrske.

Duhovništvo ga je čislalo in podpiralo. V najlepšem razmerju je živel z dekanom Jaklinom. Prelog ga le občuduje radi njegovih gorečih želj po svobodi in prostosti; toda dočakal ni zaželenega leta; umrl je že l. 1847. Tudi kaplani so se družili s Prelogom; omenja zlasti Emerika Bratuša, katerega imenuje Hrvata in panslavista. Čudno se nam pa zdi, da ne govori v dnevniku niti besedice o kaplanu Davorinu Trstenjaku, s katerim sta pristrčno občevala v tej dobi; pač ga hvali v nekem pismu na Vraza iz l. 1848., da najbolj marljivo dela za „zedinjenje Slovanov“.

O času od l. 1842. naprej izvemo pri Prelogu samem le malo; žal, da je končal s tem letom svoj obširni življenjepis. Gotovo bi bil opisal svoje življenje jako zanimivo v drugi dobi. Nameraval je tudi nadaljevati; to sklepamo iz kratkih podatkov, katere si je zapisoval od leta do leta. Te črtice navedemo in izpopolnimo z drugimi viri.

¹⁾ Dr. Prelog se pikro izrazi o teh ljudeh, rekoč: „Dieselben Bürger, welche von der Tyrannei des Chirurgen noch den Tag zuvor meine Ankunft mit Sehnsucht erwarteten und mir alles zusagten, verschwören sich tags darauf gegen mich. — O grenzenlose Spießbürgerei! Und unter solchen Menschen mußte ich durch 7 Jahre leben und ich lebte noch!“

¹⁾ Koncem svojega dnevnika pravi doslovno: „Noch schaudert's mir durch den ganzen Körper jetzt, nach 18 Jahren, wenn ich das Wort Praxis in Luttenberg schreibe; denn der Arzt, welcher nicht auf dem flachen Lande und unter der niedrigsten Klasse der Menschen seine Praxis ausgeübt hat, kann keinen Begriff sich nicht einmal vorstellen von den unzähligen scheußlichsten Chikanen, denen man nur von Seite des Chirurgen ausgesetzt ist! — Und diese soll ein junger Arzt, der alles auf seinen Titel heilt, geduldig ertragen können! — Ernst ist das Leben, und noch ernster die ärztliche Praxis!“ Tako piše dr. Prelog pozneje o svojem prihodu in sklepa že iz izkušnje, spominjajoč se neprijetnih let, ki jih je prebil v Ljutomeru.

A zdaj navedimo iz Prelogovih zapiskov nekaj dogodkov po vrsti!

L. 1842. je tožil Prelog kirurga, ker je lečil notranje bolezni; leto pozneje se pelje na Dunaj, da še dovrši kirurški rigoroz, ker je imel vedno sitnosti s kirurgom; ta čas je posebno gorel za ženitev; celo okoli pastorka Rošičeve se je sukal; s tem je še bolj nagajal kirurgu.

L. 1844. je bil velik ples v Radgoni; tu se seznanil z gospodično Grossinger, katero je snubil; 11. maja se odpelje zopet na Dunaj, da prebije drugi kirurški rigoroz; 22. maja je bila poroka v Klöchu pri Halbenrainu. Okrožni urad ga je imenoval okrajnim zdravnikom; kirurgu se je uradno prepovedalo radi mnogih mrličev v trgu, da ne sme zdraviti notranjih bolezni.

L. 1845. 16. marca se mu je porodila hčerka Gabriela, krstil jo je dekan Jaklin; praksa dobra; stari kirurg je odpotoval; naselil se je drugi „padar“ Visinger.

L. 1846.: 9. septembra je umrl brat Jakob; narodil se je sin Viktor.

L. 1847.: 21. februarja se je narodil Friderik, ki je umrl 29. marca; 23. julija je umrl dekan Jaklin (s tem popravimo letnico v 33. številu „Novic“ iz l. 1867., kjer trdi Rajč v spisu o A. Kremplju, da je dekan Jaklin umrl šele l. 1848.).

L. 1848.: 20. januarja je kupil hišo v Ljutomeru; 13. marca prevrat na Dunaju; 24. marca se je razglasila ustava v Ljutomeru (v Gradcu jo je razglasil grof Wickenburg 16. marca; v Mariboru se je slavila 10. marca, glej „Grazer Zeitung“), dekan Cvetko in beg iz Ptuja; 12. ali 13. avgusta so Prelogu Ljutomercani zagodli po mačje; 27. avgusta primicija g. Jureša pri Sv. Križu; 28. avgusta izgred v Ljutomeru in njegov popis; 29. avgusta selitev v Veržej; praksa v Veržaju; 30. avgusta nakup konja; 12. decembra bitka pri Veržaju.

L. 1849.: 1. februarja prodaja hiše v Ljutomeru; 23. septembra vožnja v Maribor; 3. oktobra selitev v Maribor; stanovanje v Gosposki ulici pri Novaku; meseca oktobra služba v bolnišnici; legar.

Drugi podatki do l. 1851. so le o zdravniški praksi in zdravilstvu.

L. 1850.: 15. aprila ga je imenovala občina mariborska brezplačnim zdravnikom za uboge; 30. maja cesar Franc Jožef I. v Mariboru na potovanju v Italijo.

Vsi drugi zapiski govore nadalje o vojski v Italiji.

To so vsi važnejši zapisani dogodki iz njegovega življenja; ti so za njegov življenjepis okostje, kateremu hočemo podati pravo obliko. Najbolj nejasna doba njegovega življenja nam je bila od leta

1842. do 1848. v Ljutomeru in pa od tega časa do l. 1861. v Mariboru.¹⁾

Iz dnevnika nikakor ne moremo posneti, da bi bil dr. Prelog tako navdušen Slovan in požrtvovalen Slovenec, kakor ga poznamo iz neumornega delovanja za narod in domovino v poznejši dobi. Na Dunaju ga ni kot visokošolca bodril in navduševal za narodne svetinje nobeden človek. Sam se niti ni prav zavedal svojega poklica za bodoče javno življenje. Vse to nam pojasni doba sama; saj je šele leto 1848. prerodilo narode in jih zdramilo iz mednarodnega spanja; naš Prelog pa je bival na Dunaju med tujci od l. 1835.—1842. Mislimo si pač lahko, da ni bil kaj navdušen Slovan, ko se je preselil v Ljutomer; šele razmere v tem trgu med njegovimi rojaki so mu vzbudile to, kar mu je podala v zibelki slovenska mati. Izvemo, da so ga imenovali duhovniki Slovana, ko so razglašali ljudstvu, da se naseli stalno v Ljutomeru. Ni torej dvoma, da se je šele od te dobe začel Prelog oklepiti slovenstva brez kakega načrta. Če piše Trstenjak v „Zori“ l. 1872., da je bil Prelog že kot dijak goreč Ilirec in tudi pozneje po dovršenem šolanju, se more tem podatkom pritrditi za njegovo šolanje v Varaždinu do leta 1833. in za delovanje v Ljutomeru od l. 1845.—1848. Neko sporočilo iz l. 1845., katero je pisal Vrazu ljutomerski kaplan Emerik Bratuša — Prelog ga imenuje Hrvata in panslavista — trdi o njem ravno nasprotno: „Prelog nema duše za narodnost, kak tukaj nikdo u mojoj navzočnosti . . . jedini Simonić je pošten muž . . .“ To sodbo moramo preudariti jako oprezno, ker je le nekako osebno mnenje ognjevitga, navdušenega Bratuša o Prelogu in o njegovih še precej medlih čutih do narodnosti, ki ravno v tej dobi niso tako žareli, ki pa so se razvneli v poznejši dobi vedno bolj. Da pa se je Prelog že tačas vsaj nekoliko zanimal za ilirsko gibanje, nam jasno dokazuje dejstvo, da je prispeval že mnogo prej za Vrazovo zbirko „Ilirske narodne pesmi“, ki so se izdale že l. 1839. To nam spričuje tudi Jurčič, njegov osebni prijatelj, ki piše, da izrecno navaja Vraz Prelogovo ime v pesmih: „Marko in Turki“, „Iz okolice Radgonske“ in „Marko devojko prosi“. Dognano je, da je Trstenjak sklepal radi teh Prelogovih zbirk in pa iz osebnega znanja od l. 1845. naprej na njegovo odločno ilirsko mišljenje. Nikakor pa ne moremo podpreti Macunove trditve, da je Prelog prinesel (iz Varaždina) v Gradec v znani krog narodnjakov l. 1834. narodno navdušenost. Prelog sam ne omenja ničesar o kaki

¹⁾ Za prvo dobo nam je podal podatkov g. dr. Ilešič, za drugo dobo so nam podali zlasti dvorni svetnik Šuman, šolski svetnik Majciger in dr. Turner mnogo pojasnil. Vse druge natančnejše točke smo nabrali iz raznih listov in listin in jih izkušali natančno določiti in pravilno uvrstiti v njegovo življenje.

zvezi domačinov, pač pa imenoma navaja nekatere svoje tovariše, ki so se šli z njim vred šolat iz Varaždina v Gradec.

Ko je prišel Prelog v Ljutomer, je bil Vrazu že star znanec, toliko je gotovo, kajti temu pritrjuje Bratuševo pismo na Vraza; za neznanca se Vraz ne bi zanimal in ne bi dopisoval o njem z Bratušem. Da se je Prelog s prihodom v Ljutomer iznova začel ognjevitno oklepiti Vrazovega naziranja, nam pričajo najbolj viri iz l. 1848., ki trdijo, da je bil dr. Prelog „vatre Slovan“, kateremu se je pa še poznala megljenost v političnem naziranju, omejenost v „načitarnosti“ po slovanskih časopisih, neznanje slovenskega (ilirskega) jezika in pravopisa. Njegovo navdušenje spoznamo iz pisma, ki ga je pisal Vrazu dne 23. maja leta 1848.: „Nudrit će i za nas sat i to na skorum, i zato pašćim se i ja Vam od velkoga veselja, koje moje slovansko srce občuti, vu ovoj maloj knjigi kulku bude muguće našeh dobreh slavjanov tersenje — šelje i. t. d. razglašiti.“

Že tedaj je sam uvidel, kdo je Slovanom največji nasprotnik, in vzkliknil Vrazu: „Branimo se proti našim nemečkim dušmaninom, kulko nam je moguće — ali vendar težko nam bude, kajti mnogo je njih, a malo nas — veliko zavupanost imamo vu naše brate iz horvacke — slavonske — česke — kranjske, koruške i. t. d. zemle — kajti ako se zjedimo, jošće tu pot tulko zemioj (?), kaj njih vezda je se ne bojimo.“

Kako si je Prelog mislil to edinost, se ne spozna iz tega mesta: Njegovi zemljaki da bi bili na isti način zedinjeni s Kranjci in Korošci, kakor s Hrvati in Čehi! Ta njegov načrt se priklada akademčnim razpravam panslavistov, ki so nastopili po tej dobi.

Prelog tudi jako obžaluje, da manjka med Slovenci slovanske zavesti, kar je toliko kakor nepripravljenost ljudstva za l. 1848.: „Zakaj ove dogodovčine, koje ovo leto na svetlo došle jeso, baram jošće pet godin počekale neso?! Kaj bi mi z našimi brati v vugarskoj zemli i takajše sami med sobom boli spoznali bili se!! Drugač bi mi onda našo narodnost branili i druge velke dogodovčine kako vezda od nas čuti bilo bi . . .“

Dr. Prelog nehote priznava, da je zamudil mnogo tudi sam. Vpraša se, je li on sam pred l. 1848. dobil „dušo za narodnost“ ali pa ga je predramilo šele to leto. Prepričani smo, da s takim očitanjem obračuna Prelog tudi s samim seboj; že poprej smo navedli vzroke, ki so važni za njegov prepoved; tako se je pa godilo pred to dobo vsem Slovanom, ne samo našemu Prelogu. Razmere opravičujejo to nezavednost. „Ker pa so toliko zamudili“ — piše dalje — „joščće, kako ja mislim čekati — za čas mogli budemo. Da naši Slavjani murskoga pola od nemeč-

kega zaveza (Bund) nikaj čute neče i tukaj še zatu v Optujo (Pettau) poslati vu Frankfurt namestnika (Vertreter, Deputirten) hoteli nisu, čuli vré za segurno jeste — ali dragi prijatelj! mnoge je mene reči koštalo, doklam vse zbiravce (Wahlmänner) na mojo stran dobil jesem — kajti naši varaški slivari, kakor vam dobro znano je, sami neznajo, kaj jeso! i zato naše dobre Slavjane na veke mešaju i za Nemecki zares nagovarjaju — nego vezda vendar tulko van za dobre stati muram, da vsi Slavjani vu mojoj okolici, zmirum zkupa, druga ne želijo, kako — da Slavjani se zjedinijo — i na visoko zdignejo — Vsako nedeljo pri meni je veliko zpravišće, is naj preštimatešeh slavjanov — iz okolice; vnogo su napravljena za buduća zpravišće (Reichstag), koja nam biti mora; vse velijo, da drugoga poslati neču, kak mene, kar vendar teško bude — Na polu dravskom gospod podžupnik Terstenjak tukaj še svojo dužnost ne zamudjava, nego zagovarja kulko more za zjedinenje Slavjanov — i zato, kako vam rekel jesem, slavjani iz Štajarske tukaj še z telom i dušom Slavjani jeso, bit na dalje hočo, i proti nepriatelom narodnosti naše ze vsoj močjoj braniti se hoču do zmerti.“

V tem pismu govori zopet o zedinjenju Slovanov. V njem se kaže smoter tem temnejši, ker ni nikake točke o dejanskem načrtu, ki ga pripravlja brž na to Vrazu kot obseg slovenskih prošenj na bodočem državnem zboru. Načrt zahteva, da bi se moralo prositi, da se „slavjanski jezik“ mora učiti v šoli kot prvi, da se uvede v pisarne, da se uredi „slavjanske škole od A B C do doktorata — ali v Celjo ali vu Lublani“ — da bi se ustanovila slovanska Biškopija s slovanskim škofom (Slomškom). V peti točki pravi: „Hoču tojaj (?) nekoji, da za nas i za slavjane koruške, kranjske, slavjanski Gubernium vu Lublani napraviti se mora. Kako ja mislim. 5^{toga} punkta prositi je teško, i jošće teže bude njo dobiti, nego tulko prositi i dobiti bi se moglu da slavjani Slavjanca vu Guberniumu za Gubernialskega tolmačnika imaju (Gubernialrat).“

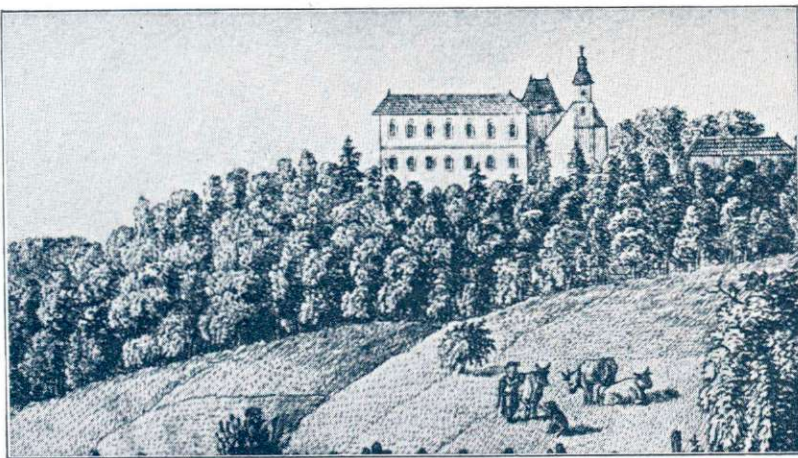
Iz tega velevažneg in zanimivega pisma in načrta ne spoznamo samo še nekoliko nejasnega stališča Prelogovega in njegovega nestalnega načrta, katerega si pa Prelog še tedaj ni mogel prav osnovati, ker ni imel še dovolj šole v političnem delovanju; pač pa jasno pričata ti točki, da se je uril v političnem boju in mnogo premišljal o rešitvi raznih vprašanj. Marsikaj se nam pojasni pozneje; dr. Prelog je imel že l. 1848. precej zaslombe med okoliškim ljudstvom; njegova največja zasluga pa je, da so l. 1848. pri volitvah poslanca v Frankfurt odklonili volitev in niso poslali zastopnika v nemški „Bund“. Zanimiv je tudi glede na te volitve spis v

št. 10. (5. marca 1849) „Pravega Slovenca“, ki javlja, da so na Štajerskem pri opetovanih volitvah brez ovir volili za Frankobrod, samo v Ptujju še ne. „Dunajske Novice“, ki poročajo o tej zadevi 25. februarja 1849 pišejo; „Ako bi Slovencev že ne nosili tako

GRAD BRANEK L. 1681.

goreče v svojem sercu (?), gotovo, ta iskrena domoljubnost, s katero vladarstvo povsod podpirajo, bi nas mogla primorati, ta narod ljubiti in čislati.“ Volitve so se vršile 3. maja; v svojem dnevniku Prelog ne navaja tega svojega delovanja, o katerem nas pouči natanko zadnje pismo. Iz približno istega časa imamo le opombo: „Dekan Cvetko in beg iz Ptujja“, tako da smo mislili začetkoma, da namigava ta opomba na te volitve v Ptujju, pri katerih bi mu bil pomagal Jaklinov naslednik dekan Cvetko. Lahko bi kaj takega sklepali iz teh nejasnih podatkov. Toda zagonetko teh lakoničnih besed nam je rešil g. stolni prošt Herg. Cvetko, ki je bil nadvse nadarjen mož, je bil suplent na bogoslovski stolici graškega vseučilišča, nad 20 let župnik v Lembahu in je prišel v Ptuj za dekana. L. 1848. je zabranil

GRAD BRANEK L. 1825. —

protestantu, poštarju ptujskemu, cerkveni pogreb; truplo je ležalo 30 dni, ne da bi ga pokopali; tožba je medtem trajala z raznimi oblastvi. Meščani so bili razjarjeni na dekana in ga hoteli odpraviti iz

Ptujja. Ker so mu še pretili tako, da je bil Cvetko v smrtni nevarnosti, je tiho izginil iz mesta, kar se mu je neki namignilo celo od cerkvene oblasti; dobil je ravno tedaj izpraznjeno dekanijo v Ljutomeru. Najbrž ta kratka Prelogova opazka meri na ta dogodek; vsekako je morala povzročiti mnogo hrupa in pozornosti, da je hotel Prelog pisati obširneje o njej.

Pismo, o katerem še vedno govorimo, pa nam tudi priča, da se začenja šele tega leta Prelogovo politično delovanje. Značilno je za njegovo delo, da si je odnekaj stavil za prvo načelo, da poučuje ljudstvo za narodnostni boj. Tudi iz tega pisma izvemo, da je že tedaj izobraževal kmete ob nedeljah in praznikih v političnih pravicah in jim vcepaval narodno čutenje. Politični načrt iz te dobe, ki je še nejasen, je izpopolnjeval in poizkušal vse svoje življenje ga uresničiti dejanski.

Učil se je pri drugih Slovanih; v pismu piše nadalje: „Čehu vu novicah štejem jako za svojo narodnost branijo se — močneši so — več potre-

GRAD BRANEK SEDAJ

bujo i prositi mori. — Palacky je vraži dečko, koji se vseh nemcof ne bojo! zato neka živi!“ Palacky je ugajal tudi Prelogu s svojim nastopanjem. Najbrž se pa ta opomba naslanja na pismo, katero je veliki Čeh pisal 11. aprila 1848, odklonivši povabilo 50 članov iz Frankobroda k udeležbi tamošnjih posvetovanj. Prelog v teh stavkih le občuduje Čehe; ne moremo pa pritrditi, da bi bilo to znak skromnosti, plahosti in zavedajoče se nezmožnosti, kakor misli tovariš dr. Ilešič v listku, ki mi ga je poslal s podatki; zato odpade tudi druga Ilešičeva trditev, da se to slabo sklada z „zjedinenjem Slavjanov“ in z nasvetom, ki ga daje brž nato Hrvatom, naj Madžarom takoj od početka pokažejo, „da od vesela slavjani, kojih vu Austrianskom cesarstvu 20 milionov je, od madjarov (5 milijonov) zapovedi prijemali ne budu.“

Dr. Prelog je delal 1848. l. že dejansko v politiki; pozna se pa, da je bil precej osamel v Ljuto-

meru; v pismu želi navodil iz Zagreba, ker pravi: „Pišite mi, dragi prijatel! z prvim poštom, kako želite, da se Slavjani vu Štajerskom deržimo.“ Za dogodke na Hrvatskem se je vedno bolj zanimal ter hotel naročiti od junija počenši poleg „lublanskih novic“ še „horvacke političke novine“; na ta način je upal tudi bolje naučiti se hrvatski, „kajti ov prvi moj slavjanski list pun bude krivnjih — ortografičkih i. t. d.“

Iz tega se vidi, da je v Prelogu slovanska duša izpregovorila v težnji po hrvatskem jeziku. — „Novice“ očitvidno niso imele dovolj sile —, ozirajoč se v Zagreb je pozdravljal „vse verne Slavjane vu Zagrebu.“

Zdelo se nam je prepotrebno, da označimo na tem mestu nekoliko Prelogovo zvezo z Ilirci, osobito z Vrazom okoli l. 1848. Saj so se vendar oklepali vsi rodoljubi Vraza. Kakor se sučejo zvezdni svetovi okoli solnca, tako so spremljali ti možje velikega Slovenca-Hrvata in se poprijemali njegovega ilirizma, ker je imel zares za bodočnost Jugoslovanov nekaj tajnega. Razvoj se je pričel na Hrvaškem, raditega je umevno, da so se na teh tleh poučevali rodoljubi s Kranjskega in Štajerskega. Izmed štajerskih učencev njegovih je bil na častnem mestu dr. Prelog, kar je moralo biti l. 1848. splošno znano.

Le na ta način postane tudi jasno, da so vsled njegovega javnega nastopa črtili Ljutomerčani že tedaj svojega zdravnika, proti kateremu jih je hujskal iz kruhoborstva takoj od prvega leta kirurg Rošič. Drugega povoda tudi ne moremo najti, da so mu tržani zopet po mačje zagodli l. 1848. 12. ali 13. avgusta; o tem napadu na njega ne vemo ničesar natančnega. Starejša hči, sedaj vdova Zemljičeva v Radgoni, nam je vedela le toliko povedati, da je Prelog pri tej priliki zgrabil čašo rujnega ljutomerčana in polil pijane razgrajace, češ, da jih je razburilo le vino.

Bolj znani so dogodki 28. avgusta. Še enkrat moramo obžalovati, da nam Prelogovo pero ne opisuje obširno teh izgrediv. Dr. Ilešič pripoveduje o tem činu tržanov v svojem delu „Das nationale Leben der Windisch-Bücheln im Jahre 1848/49“. Tu navedemo doslovno Ilešičevo izvajanje v prestavi in izpopolnjujemo s podatki, katere smo še dobili: „28. avgusta 1848 se je sešlo na neki primiciji nekoliko dijakov pri Sv. Križu blizu Ljutomera in sklenilo v Cezanjevcih, da pojdejo v Ljutomer pozdravit narodnega vodjo dr. Preloga. Mirno se podajo na trg, pred njimi nese eden slovansko zastavo in jih pelje pred Prelogovo stanovanje (op. v lastni hiši). Trije se podajo na to v prvo nadstropje, da bi ga pozdravili v imenu vseh. Dr. Prelog, ki je bil ravno pri večerji, odpre okno in reče s čašo vina v roki: „Na zdravje vseh vernih Slovencev!“ na to so za-

upili dijaki trikrat „Živio“. In glej, iz vseh hiš, ki so bile prej videti popolnoma prazne, pridere razgrajajoča, divja drhal nemškutarskih tržanov, najetih hlapcev, pomočnikov in drugih postopačev (celo pse so ščuvali) in kriči: „Živio — osli vun! vun! ubiti te pse!“ Dobro oboroženi so jih obkolili in začeli pretepati in obmetavati s kamni; zastavo (Hundefahne) so raztrgali in vrgli v blato; časopise, katere so našli pri dijakih, so razčesali; praporščak je obležal pol mrtev. Dr. Prelog uide le z veliko težavo; da si reši življenje, skoči s prvega nadstropja na dvorišče in jo pobriše na tihem iz lastne hiše. Drhal vdere zares v hišo, preišče vse in gotovo bi ga bila razmrcvarila, če bi ga bila našla.“ (Dopis Mihalovskega iz Ljutomerske okolice v „Sloveniji“ 5. septembra.)

Dr. Ilešič navaja v svoji brošuri še nekaj dopisov iz „Slovenije“, „Slav. Allg. Zeitung“ in „Slav. Zentralblätter“, ki se bavijo s tem dogodkom; v njih ne navajajo dopisniki več Preloga; tiče se le zastave, katero so raztrgali tržani. Kakor se trdi, so se kesali Ljutomerčani kmalu tega čina in prosili celo na nekem zborovanju 1. septembra, katero je sklical Nedved, oskrbnik graščine Braneške, dijake odpušcanja, izgovarjaje se, da so bili zopet popolnoma vinjeni. Okoličani so vsled tega napada vdrli 17. septembra v trg in obesili slovensko zastavo na stolpu; tega dne so se pa pogumni tržani kar poskrili po svojih hišah.

Ti dopisi torej ne povedo ničesar več o Prelogu; on je pobegnil tisto noč iz Ljutomera in se ni povrnil več.¹⁾ Tako se je moral umakniti zdravnik, ki je bil že šest let nastavljen v trgu in imel lastno hišo; zbežal je še isto noč brez klobuka v Veržej, kjer je tudi ostal.

Ti dogodki nam najbolj pričajo, koliko bridkih ur in skrbi mu je povzročilo njegovo narodno delovanje. Dr. Prelog je bil med tržani na glasu kot Slovan, in sicer kot mož, ki je odpiral mirno in polagoma oči okoličanom in jim vcepljal ljubezen do domovine in narodnosti. Izgrede so bili vprizorili le radi Preloga, radi slovenskega petja, zastave in mrznje do slovenščine. Razgrajali so pa neki tako, da jih ni bilo mogoče pomiriti; brez uspeha je poslal dekan Cvetko svojega ključarja, tržana Vončino, mirit drhal.

¹⁾ Andrej Slaček, 84 let star častitljiv mož iz Ljutomera, ki se še spominja 1848. leta, nam je navedel tržane, ki so vprizorili to razgrajanje, in prišli nad hišo kakor roparji in banditje! Vodili so vinjene hlapce Steyer, Mihelič, Rošič in Prager; izmed teh je bil Steyer prišel iz Cmureka, Prager iz Radgone, Rošič nam je znan kot kirurg, samo ni nam jasno, kako je l. 1848. zopet prišel v Ljutomer, ko se je vendar umaknil Prelogu že l. 1843., in pa Mihelič, trgovec, ki je l. 1842. Prelogu ob njegovem prihodu celo brezplačno posodil hišno opravo.

Gotovo je bila nevarnost za dr. Preloga velika; šlo je v prvi vrsti za njegovo osebo; sklepamo pač lahko tako, ker se ni povrnil več v Ljutomer, dasi je imel svojo hišo v trgu. Vendar pa Prelog ni bil strahopetnež, da bi se zbal vsakega napada. Tu mu je šlo pač za življenje; če bi bila povzročila le zastava največ nemira, bi se bil zdravnik povrnil v trg, ko so se pomirili duhovi, toda tega ni storil, ker je bil dobro poučen in prepričan, da je tržanom trn v peti radi svojega javnega nastopanja.¹⁾

Dr. Prelog zdravnik v Veržaju.

Dr. Prelog se torej naseli 29. avgusta v Veržaju, kjer si celo kupi konja, da laže obiskuje oddaljene bolnike. Iz te dobe nam je znano, da je stanoval v hiši, v kateri je sedaj šola; to so nam sporočili štirje stari Veržajci. V dnevniku omenja tudi neko bitko z Madjari 12. decembra l. 1848. ob meji štajersko-ogrski. Ker trdi „Grazer Zeitung“ 19. decembra istega leta, da ni govora o kakih bitkah ob meji, smo popraševali stare Veržajce, da bi se prepričali o pravilnosti Prelogovih zapiskov. Ti možje pa so naravnost navedli 12. in 13. december, ko so hoteli Madjari prekoračiti Muro. Veržajci, oziroma starčki, otroci in žene so baje zbežali v gorice in bližnje vasi; možje pa so prostovoljno vstopili med vojake.

Izpregovorimo nekaj o teh tržanih. Njihova zemlja je jako plodovita; zanimiv je prilastek „Sicilijanski otok“, katerega rabi neki kmet l. K(ralj). od Sv. Križa pri Ljutomeru v št. 29. „Slov. Gospod.“ l. 1867. za ozemlje krajev: Bunčane, Veržej, Banovci, Gornje in Spodnje Krapje. Ker to ime za te kraje ni nikakor znano, moramo soditi, da je posestnik Kralj sam primerjal to ozemlje radi rodovitnosti Si-

ciliji; za otok najdemo pojasnila, ker vedo še sedaj ljudje, da je tekla nekdaž Mura celo pod Sv. Križem.

Veržajci so ponosni ljudje, ker se zavedajo svojih slavnih pradedov; opozarjamo le na njihove slavne boje s Kruci in Mažari. Branili so se vedno sami in si ohranili do današnjega dne svojo strelsko gardo. Tudi l. 1848. so posegli v boj, delali nasipe ob Muri in streljali čez reko. Z velikim zadoščenjem in nekako zadovoljnostjo so pripovedovali starčki, kako hitro so pregnali sovražnike z generalom Nugentom, ki je vodil cesarske vojake.

Kakor smo na potovanju opazili, jih sedaj okoličani in bližnji vaščani ne čislajo tako, kakor so zaslužili to predniki. Pripovedovalo se je, da jih tira ta ponos in samozavest že preveč v smešnost; govore o njih nekako tako, kakor mi o Lemberžanih. Slišali smo le nekaj rezkih v veseli družbi, n. pr. „Cvenčani šaljivih ne pobirajo kakor Veržajci“; neki preprosti posestnik iz Mute, ki je nagajal Veržajcu, reče: „Najnovejše, dragi, je pa to, da začenjajo Veržajci mazati strehe z ilovico odznotraj“, kar pač toliko pomeni kakor označba Lemberžanov s prislovico, da so vlekli po vrvi vola na stolp, da popase travo, ki je rastle na vrhu. Takih narodnih zbadljivih rekov, ki so včasih strupeni in dovtipni, hrani ljudstvo v tem kraju še mnogo. Zanimiva bi bila tudi taka zbirka!

Reči moramo, da smo ravno v tem kraju našli tudi jako marljivih in nenavadno razumnih kmetov. Žal, da so se nekateri že tako privadili žganju, da propadajo telesno in duševno.

Selitev v Maribor.

Pri Veržajcih je bil Prelog zdravnik eno leto. L. 1849. 3. oktobra se preseli v Maribor in si najme stanovanje v Gosposki ulici pri Novaku. Tu se začne najtemnejša doba njegovega življenja; do l. 1860. izvemo le nekoliko o njegovi praksi od hčerke same; izpočetka je imel malo posla, bivanje v Mariboru mu je postajalo že skoro mučno. Nasprotovali so mu mnogo kot Slovanu. Le po večletnem vestnem delu in vsled njegove urnosti — znan je bil kot najboljši zdravnik — so ga jeli upoštevati meščani, tako da so se zvišali njegovi dohodki izdatno. Imamo še več prič, ki ga poznajo le kot jako izurjenega zdravnika. Trstenjak piše v „Zori“ l. 1872., da je njega samega rešil dvakrat iz hude bolezni; dvorni svetnik Šuman nam piše, da mu je pri nekem sestanku napival stolni prošt dr. Vogrin in se mu zahvaljeval v ginljivem govoru, da ga je rešil iz teške bolezni. Slovel je pa tudi na deželi, kakor se je nam zatrjevalo od več strani, da se še dobro spominjajo svojega spretnega zdravnika.

¹⁾ V svojih spominih pravi: „Erfreuliches darf also wenig darin (v zdravniški praksi) gesucht werden, denn in solchen Verhältnissen, wie ich lebte und lebe, kann wahrhaftig wenig Angenehmes vorkommen. Denn was kann ein praktischer Arzt unter ungebildeten Menschen, deren Urtheile über seine ärztliche Praxis, Kenntnisse etc., ich sage nicht allein sehr einseitig, sondern oft und meistens im höchsten Grade böseartig sind, Gutes erleben?! — — der Arzt als Mann des Volkes, welches über ihn das Urtheil zu fällen sich das Recht anmaßet, ist schon unter den Gebildeten ein armseliges Wesen — was kann er dann noch von dem rohen Volke erwarten!? — — Ich will darüber schweigen, denn was ich seit kurzer Zeit erlebte, erbittert zu sehr mein Gemüth, um darüber schreiben zu können; — Was ein armer Familienvater Gutes oder Schlechtes erleben kann, weiß jedermann. Da ich aber aus einer niederen Klasse der Menschen, und ohne Mittel zu einem so bedeutenden Stande aus eigener Kraft mich emporgehoben habe, so will ich diesem Tagebuche auch noch eine kleine Skizze von meiner Herkunft und beschwerlichen Studiengänge vorausschicken, um so das ganze traurige Bild meines bisherigen Lebens vor Augen zu haben und mich damit in die Zukunft auf besseres trösten. 1848. Dr. Prelog.“

V tem času ga ne najdemo v javnosti; saj pa tudi ni bilo v Mariboru še mož, ki bi se bili združevali za javno delovanje. Bila pa je tačas tudi najhujša doba absolutizma, ki je zatrl vsako preprosto gibanje v javnem življenju.

Najbolj poznamo Preloga iz te dobe po Davorinu Trstenjaku, „ki je živel z njim zopet deset let v ožji dotiki.“ Značilne so besede Trstenjakove o družabnem življenju mariborskem; v spisu pravi: „Prišli so časi Bachove reakcije, politično gibanje je bilo zadušeno, in živeli smo v ljubem miru in strahu božjem prav mirno pod absolutizmom. Malo narodnjakov, kar nas je takrat v Mariboru živelo, se je zbiralo v privatnih krogih, podučevalo z berilom v domačem jeziku in pripravljalo za prihodnjo narodno delo in to je prišlo v mladostni l. 1861., ko se je v Avstriji zopet ustavno življenje začelo.“ V desetih letih do l. 1860. se je v Mariboru povečalo društvo slovenskih rodoljubov, kakor priča Trstenjak, na 12 glav, ki so potem pod zaščito neumrljivega škofa Slomška ustanovili l. 1861. „Slovensko čitalnico“, ki je izmed najstarejših čitalnic na Slovenskem. Prelog ji je bil ustanovitelj in izpočetka sem tudi vedno odbornik in je umrl kot večletni predsednik društva.¹⁾

Po sporočilih lahko trdimo, da se je razvijala mariborska čitalnica najbolj pod vodstvom Prelogovim. Ob ustanovitvi ni bil Prelog v ospredju; čakal je klica rodoljubov; bil je pač odbornik in delal skromno za procvit mladega društva. Kakor povsod, nastopa tudi tukaj že prvo leto s poučnimi predavanji. Pri besedi 15. decembra l. 1861. podaja: „Uvod k makrobiotiki“, kar je nadaljeval 22. decembra i. l., 5. januarja, 9. februarja in 23. marca 1862. Tega leta je sprejemal pri veliki slovesni obletnici slovanske goste, ki so prišli od vseh strani v velikem številu, med drugimi dr. Bleiweiß in dr. Toman.

Važno mesto zavzema v zgodovini mariborske čitalnice velika svečanost v proslavo sv. Cirila in Metoda 5. avgusta l. 1863., pri kateri je govoril slavnostni govor sedanji šolski svetnik I. Majciger. Slavnost, katero so pripravljali rodoljubi korar M. Glazer, dr. Dominkuš, dr. Sernec, dr. Paulič, prof. Šuman, dr. Prelog i. dr. zlasti nekateri Čehi, je bila naravnost velikanska. Udeležilo se je je nad 5000 ljudi. V spomin na to slavnost si je omislil dr. Prelog jako okusne vrčke z napisom „Mar i bor“, katerih je prodal 200.

¹⁾ Razmere ob ustanovitvi čitalnice niso bile nič boljše kakor v dobi pred l. 1861., o kateri nam poroča Trstenjak. V „Drobtinica“ XX., str. 185., namreč piše Fr. Kosar o tem času: „In prav takrat, ko se mnogi, od strahu omamljeni (za Šmerlingjanizma) že skoraj v čitalnico niso upali, so jih oni (g. stolni prošt M. Pikel) ... obiskali, da so s svojim vzgledom očitno pokazali, da pravica ostane pravica i. t. d.“

Prelog kot odbornik je bil delavna moč; dasi je bil z delom preobložen, se je moral vdati leto za letom želji čitalniških udov in sprejeti predsedništvo od l. 1866. do svoje smrti l. 1872., izpustivši le nekaj mesecev. Prelog je delal kot predsednik marljiveje ko vsak odbornik. Za njegovega odborništva in predsedništva je bilo najbolj razvito čitalnično življenje. To trditev spričata dva tiskana sporeda besed in veselic pozimi 1864/65 in 1866/67.

Vsak torek in soboto so bile pevske vaje, ob petkih čitanje slovanskega berila in ob četrkih streljanje s pušico na tarčo. Dvorni svetnik Šuman se kaj rad spominja teh veselih večerov. Če so obdarili prvega strelca, je dr. Prelog kot „hetman“ vpriporil slovesen spreved v čitalniški dvorani in k zadnjemu zapel priljubljeno svojo pesem: „Majolka bod' pozdravljena, ki z vincem si pripravljena ...“, nato so vsi ponavljali v koru: „Majol-, majol-, majol-čica ...“

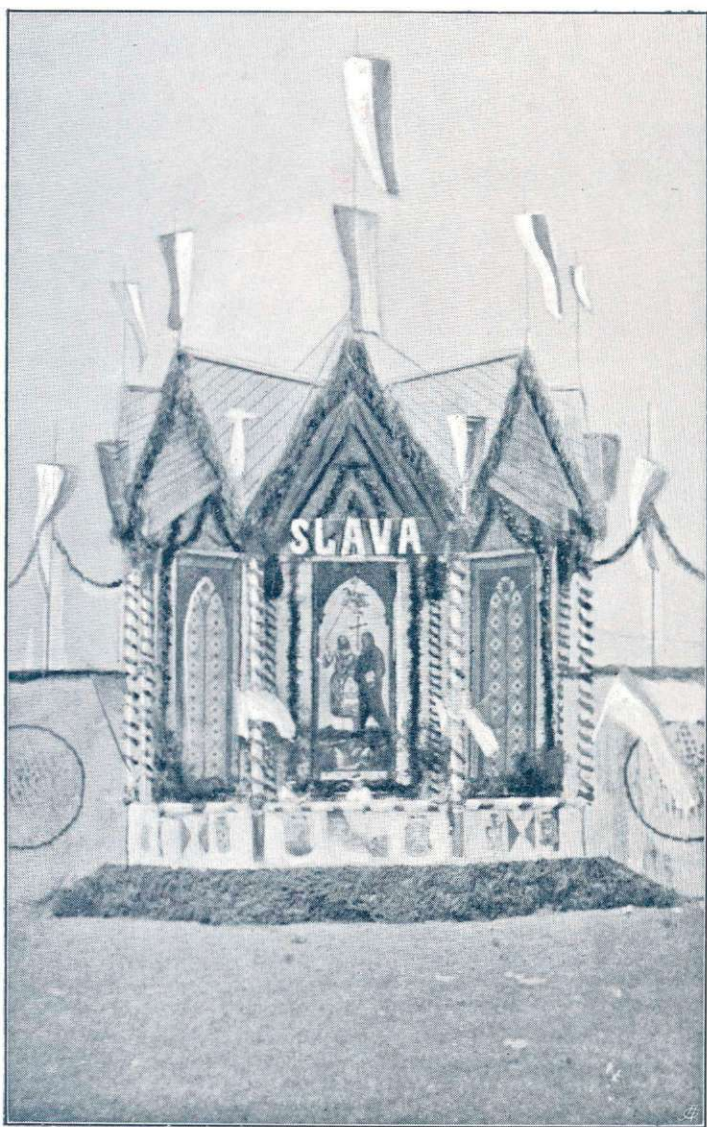
Velikega pomena je postala mariborska čitalnica, ko je začela negovati glediške igre. Igre so še sedaj moč, ki najbolj vleče obmejne, ne preveč zavedne Slovence. Kadar se pri nas vprizorijo v „Narodnem domu“ igre, imamo med tem lepim, sicer precej praznim zidovjem, toliko množino ljudstva iz bližnje in daljne okolice mariborske, da se je že moralo radi varnosti omejiti število obiskovalcev.

Pomen glediščnega igranja je najbolj spoznal dr. Prelog. Že v Ljutomeru se je bavil z njim in pozneje vztrajal na tem polju do smrti. Trstenjak pravi, da so večkrat igrali tudi že v Ljutomeru, seveda nemški. Prelog je bil režiser, Trstenjak dramaturg, dr. Gottweiß pa intendant. Prelogovo izdatno delo se začena šele v mariborski čitalnici; za oder je privadil mariborske Slovence šele Prelog. Vsak slovstveni zgodovinar ga mora staviti kot pospeševalca iger na Štajerskem na prvo mesto; v tem oziru pa ga tudi upošteva do sedaj vsaka slovstvena zgodovina.

Prelog je bil na odru vsestranski izobražen in vedno gospodar, ki je kritikoval igro in igranje, učil igralce, pa tudi vedno sam igral najboljše. Lastnosti igralčeve so mu bile neki že prirojene. Naravnost občudovali so ga pa kot komika. Trstenjak pravi o njem, da je imel že kot dijak največ humorja in da je presegal vse druge tovariše v komiki, v kateri se je tako izpopolnil, da je bil na odru mariborskem komik „for ever“. Bil je nadvse dovtipen in gotovo je presegal v tem še svojega očeta, od katerega je podedoval te lastnosti. Njegovo naravo označuje dovolj konec pisma, katero je pisal o resnih zadevah dr. Jožetu Vošnjaku, ki se glasi: „Z Bogom ostani, blagoslavlja te s svojo kapucinsko brado tvoj brat dr. Prelog.“

Zadel je zlasti vse šaljive prizore; ker je bilo malo slovenskih iger, se je lotil sam prestave in uredil igri „Črni Peter“ in „Zakonska sol“. Igrista bogve kaj prida po vsebini, a igrali sta se tako, da celo „Daničin“ dopisnik, ki strogo graja vsebino, priznava, da se mora dati igralcem najboljše izpričevalo za izvajanje. Podpirala sta ga najbolj profesor Šuman in njegova gospa. Dvorni svetnik Šuman pa še sedaj trdi, da je Prelog prekosil vse in se kretal na odru kakor pravi umetnik.

V tej dobi se je mnogo zanimal za šole in napredek slovenske mladine. Posnemal je pač svojega

GLAVNI ŠATOR PRI SLAVNOSTI TRISTOLETNICE
SV. CIRILA IN METODA 3. AVG. 1863

rojaka St. Vraza in pošiljal na vse strani v šole knjige vsakovrstne vsebine, da se delijo med otroke. Tako je razdelil v Jarenini ob priliki čitalniškega izleta 40 Razlagovih pesmaric; isto vemo o njem pri magdalenski šoli. Na prošnjo učiteljevo je tudi podaril učencem te šole mnogo knjig za deco; „Marburger Zeitung“ je takoj zatrobila v svet, da so vse te knjige pobrali šolski ogledi in jih povrnili Prelogu, češ, da so ruske. List pa je moral v prihodnji številki poravnati to zlobnost s popravkom.

L. 1867. 15. septembra je govoril dr. Prelog kot slavnostni govornik na veliki svečanosti v spomin

Kremplju; s svojim razmotrivanjem poučuje ljudstvo, da skrbi v prvi vrsti za dušni razvoj otrok in svojo srečo; priporoča poslušavcem čitanje domačih listov in jih navdušuje za bralna društva, ki bi se morala snovati v vsaki vasi.

Dr. Prelog kot urednik.

Njegovo največje delo, ki je za Spodnji Štajer zares velikanskega pomena, je iz l. 1867. Mož — zdravnik — začne na Štajerskem bistriti glavo svojim rojakom z istim orožjem, s katerim je prebudil iz spanja Kranjce dr. Bleiweiß — zdravnik. Nekega dne založi kavcijo 1000 goldinarjev in začne izdajati list „Slov. Gospodar“, ki zavzema zares prvo mesto v probujo spodnještajerskega ljudstva. Nihče ni slutil v Mariboru o njegovih načrtih; 16. januarja prinese sam prvo številko v čitalnico in jo s ponosom kaže svojim znancem, poudarjajoč, da imajo Mariborčani sedaj tudi svoj list. Reči moramo, da je osnoval dr. Prelog komaj še v pravem času svoj list; skoro bi že bilo prepozno. „Novice“ niso bile tako razširjene na Štajerskem; čitali so jih radi bolj omikani možje, a med ljudstvo so prodirale le počasno. Dr. Prelog je že dobro poznal slovensko štajersko ljudstvo; začel je mirno poučevati v gospodarskih in kmetijskih zadevah, vpletal pa je tupatam narodne pravice in narodne dolžnosti. Za narodnostno navdušenje si je moral šele odgojiti bralcev. Strogo se je držal svojega gesla: „Poduk v gospodarstvu bogati deželo“. Tako je delal pred njim tudi dr. Bleiweiß; saj so njegove „Novice“ vznikle iz zapiskov Kmetijske družbe.

Delo je bilo za dr. Preloga naporno. Pomisliti moramo, da se je sam šele uril v pisavi, saj ni nikdar obiskoval slovenskih šol. Začetkoma je šlo trdo; poleg svojega že precej obširnega zdravniškega poslovanja in obilega posla v društvih, je oskrboval v upravištvu in uredništvu vse sam. Tiskalo se je po 500 listov. Dr. Prelog kot urednik nam je prav vzoren mož na svojem mestu, ki ima zares v mislih zlate namene, katere hoče uresničiti z gorečo ljubeznijo do svojega naroda. Le glejmo, kaj piše v uvodnem članku „Vabilo“ 17. decembra 1868: „Z rodoljubnim srcem se vsede urednik slovenskega lista k delu in poišče iz vseh najboljših gospodarskih listov vse, kar bi vtegnilo našim slovenskim kmetom in sploh gospodarjem v korist služiti, uči kakor prav kaki školnik iz pohlevne časnikarske stolice o poljedelstvu, živinoreji, sadjereji in kako se travniki pojijo . . . pišejo mu tudi najimenitnejši slovanski gospodarji in povedo, kaj so sami skusili i. t. d.“

Umazane konkurence v časnikarstvu dr. Prelog ni poznal; dasi je bil njegov list šele leto star in

se še ni nič kaj utrdil, se je ustanovil v Mariboru že l. 1868. nov list, „Slovenski Narod“. Svojo veljavo je imel ta list v tedanji dobi od tega, ker je združeval pod svojim krilom vse duhovniške in posvetne stanove, ki so čutili narodno, dokler ni list zašel na drugo pot. Urejevala sta list tedaj najboljša urednika, zlasti Tomšič, po njem pa Jurčič. Dr. Prelog se ni bal za svoje podjetje, niti ni najmanj nasprotoval novemu listu, temuč ga je podpiral. Že meseca marca l. 1868. tolaži občinstvo v svojem listu, da bode kmalu začel izhajati „Slovenski Narod“, katerega je že v prejšnji številki naznanil s pozivom: „Naj bi našlo toliko potrebno početje obile, duševne in materialne podpore med slovenskim narodom.“

Nekoliko pozneje, 18. junija, pravi v spisu „Vabilo na naročbo“, „da veliko politiko in razvijanje političnih vprašanj prepustivši ‚Slovenskemu Narodu‘... bo vendar ‚Slovenski Gospodar‘ imel vse odlične politične vesti i. t. d.“ Tako sta delala drug poleg drugega najprvo Prelog - Tomšič, potem pa Prelog - Jurčič.

Tajnost uredništva je bila Prelogu sveta nad vse; pri zagovarjanju v Celju pravi javno kot obtoženec na sodnikovo vprašanje, ali pozna pisca inkriminiranega članka, da pozna pisateljevo pisavo, a ga ne izda, češ, da se rajši sam podvrže vsem posledicam, preden bi teptal moralo. Najbolj se čudimo njegovemu vztrajnemu, pogumnemu nastopu nasproti oblastvom in nasprotnikom. Dr. Prelog je prvi slovenski urednik, ki je sedel na obtožni klopi; 28. marca 1868 se je vršila pravda proti njemu radi podpihovanja, da celo upora in hujskanja ljudstva s člankom „Slovenci“ v št. 2. istega leta. Članek je pisal gotovo Božidar Raič; pozna se v njem docela njegova nprav in živahnost; potrjuje nam to še podpis: „V Halozah mesca januarja 1868.“

V uvodu pravi pisatelj, „da bi imeli Slovenci podobo mutastega psa, ki ni za drugo, nego da se ukresne, če bi molčali v naši pravoustavni državi.“ Nato navaja bivališča Slovencev; teh je tudi na malem Štajerskem, „kder nas po vsi mogočnosti požirajo Nemci in žreti pomagajo nemškutarji pod imenom neke skaziomike nemške.“ Naštevajo se vsi Slovani, katerih je v Evropi 85 milijonov; izmed teh pa Slovence „Prekmurce zobljejo Mažari in mažaroni, nas in Korošce nemška in nemškutarska nenasitljivost, Primorce laška predrzna ošabnost. Treba je torej ‚Zjedinjene Slovenije‘, in skupne slovenske uprave. Zahtevati moramo pa tudi le uradnike in učitelje, ki znajo slovenski in radi govorijo z ljudstvom v slovenskem jeziku. Ljudske in druge šole morajo biti za Slovence na narodni podlagi; istotako se zahteva od cerkvene uprave, da opusti v knezoškofijski

pisarni nemškutarjenje, ki nima nikake podlage, nego samo vodo goni na nemškutarski mlin, kar gotovo ne more biti namen katoliške cerkve i. t. d.“ Članek konča: „Stem je naznanjena osrečevna loka, v katero moramo napenjajoči vse sile veslati. Razne zgubljene reči se dajo zopet pridobiti, življenje in narodnost pa nikdar več.“

Ta spis zagovarjata pred celjskim sodnim dvorom dr. Prelog kot obtoženec in dr. Janko Sernec kot zagovornik. Cela obravnava je bila za tisto dobo velikega pomena; nastop slovenskega časnikarja pred sodiščem je koristil več nego deset političnih shodov; vsi listi so se zanimali za ta dogodek, poročali o možatem nastopu obtoženčevem in izpodbujali najbolj s tem nezavedno in plaho ljudstvo, da brani svoj jezik; pokazali so ljudem, da sme celo obtoženec zahtevati od sodnega dvora po zakonih mu zajamčenih pravic. Vsebinsko navdušujočega in nasprotnike grajajočega članka sta sankcionirala obtoženec in zagovornik pred sodnim dvorom in dokazovala resnični pomen vseh Rajčevih besed. Branila sta se pa tudi kakor leva. Takoj začetkom obravnave je prosil dr. Prelog, da se vrši pravda slovenski; ker se brani predsednik, vstane dr. Sernec trdeč, da ima obtoženec pravico terjati, da se vrši obravnava v slovenskem jeziku in stavi primeren predlog. Sodniki so nato umaknili svoje zahteve in začeli naravnost prosjčiti, da se zagovarja nemško, ker so obtoženec tiskar Janschitz neki ne razume slovenski — Janžič je tiskal „Slovenskega Gospodarja“, zano pa je izdajal tudi „Marburger Zeitung“; Prelog ga precej zavrne radi izpovedi pred sodiščem, da ne razume slovenskega pisnega jezika, pač pa navadno „špraho“. Dr. Prelog še ne odjenja in se začne zopet zagovarjati slovensko; nato ga predsednik še enkrat prekine in prosi, da govori radi obtoženca nemško. Obravnavalo se je potem v obeh jezikih.

Dr. Preloga so oprostili krivde radi upora, bil pa je obsojen radi zanemarjenja uredniških dolžnosti na 30 gold. globe; izgubil je kavcije 60 gold. in povrh moral plačati stroške.

Kako odločno in vztrajno je branil že tedaj pravice slovenskega naroda in slovenskega jezika, nam najbolj spričuje, da se je še istega leta 5. maja pritožil, ko so zahtevali pri sodišču, da objavi v prvi številki „Slovenskega Gospodarja“ nemško razsodbo; na njegovo pritožbo se mu ta dostavi v slovenskem jeziku, poleg te pa nemški odlok in za prestavo mu kot „globo“ naloži — 2 gold. 10 kr.

Vsi slovanski listi so grajali to dejstvo; in po pravici opozarja eden pri tej priliki na izrek laškega ministra Cavourja, ki je zaklical svojim po svobodi hrepenečim državljanom: „Signori, se volete la

libertà, bisogna pagare!“ (Gospôda, če hočete svobode, treba da plačate) in pravi, da še tedaj ni izgubil ta izrek veljave v ustavni Avstriji.

Dr. Prelog se je zopet pritožil proti temu plačilnemu nalogu; od tedaj pa so ga pustili na miru radi te zadeve.

Proti uradom je bil vedno dosleden. Zlasti se je boril l. 1869. z glavarstvom in z graškim namestništvom. Ko se je osnovalo „Politično društvo“, je zahtevalo namestništvo, da se priloži pravilom nemški prevod. Dr. Prelog tega ne stori, temuč se pritoži na ministrstvo, ki je ugodno rešilo tudi to vprašanje.

Te stvari se nam dozdevajo zdaj pač malenkostne; a ta Prelogov nastop je bil tedaj velike važnosti; pomisliti moramo, da se je vse to godilo v najhujši dobi liberalizma, ki je izkušal kršiti zakone po uradih in šolah in jih pokopati. Dr. Prelog je bil v prvi vrsti med tistimi bojovníki, ki so dosledno varovali zakone in tirjali vse pravice za slovenski jezik. Če bi se mirno, malomarno ugodilo zahtevam sodišč in namestništva, bi to uradovanje

sčasoma prešlo v navado in se ukoreninilo tudi na Štajerskem; da smo v tem oziru na boljšem ko na Koroškem, moramo zahvaliti Preloga in njegove sovrstnike.

Nikakor ne pretiravamo, če postavimo tudi dr. Preloga med te može, ki so bili mogočen jez proti tujemu navalu; to nam najbolj potrjuje njegov prijatelj Jurčič, ki je toliko uric predsedal na večer s Prelogom v gostilni ali v čitalnici in se pogovarjal prijateljski z njim; ta pravi med drugim: „V onem času je bilo malo Slovencev po Sloveniji, malo po nemškem vplivu najbolj izpostavljenem, zato toliko važnem južnem Štajerju. Zato je tem večja zasluga za one može, kateri so se nerazumljeni od svojega časa in svojih rojakov, s slabim vzgledom na kakov uspeh, ipak težavnemu gmotno nehvaležnemu delu podvrgli in vztrajali dozdej: za može, kakor jih še danes kot starce z mlajšimi vred z dejanjem ali svetom neumorno delati vidimo, kakor dr. Kočevar, Terstenjak, Raič i. t. d., med katere dozdej delujoče veterane je spadal tudi Matija Prelog.“ (Konec.)

Siromakova bajta.

Zgodba iz vasi. — Spisal Ivo Česnik.

Davno se je godila ta povest. Umrli so že njeni junaki, in ljudje, ki so mi jo pripovedovali, že dolgo spe v grobeh. Iz nje veje duh ljubezni in hrepenenja po domu. In o ljubezni in hrepenenju pišem tako rad.

Bilo je takole.

I.

Stopil je na preval in se še enkrat ozrl po dolini. Ležala je pod njim kot mlada nevesta, vsa odeta v novo obleko, z rožami v laseh, vesela in sramežljiva obenem. Stegnil je roko in na ustih se mu je pojavil smeh.

„Blažena dolina!“

Pogledal je dol, ki se je razprostiral na drugi strani in kri mu je jela burneje teči po žilah. Stare, sive gube so se zmanjšale, prihuljena postava se je zravnala pokonci, na licih je zažarel sijaj radosti.

„Prelepi dol!“

Ivan Košir je stisnil klarinet pod pazduho, zamahnil s palico po zraku in jo udaril v vas.

„Prijetno mora biti v takile vasi. Mir in pokoj vladata v njej. In miru in pokoja potrebujem na stara leta. Dovolj sem že šalobaril po svetu. Na-

stanil bi se tu, če bi le dobil miren kotiček. Delal bi, počasi bi delal tudi ves teden, da bi le mogel v nedeljo počiti na svojem.“

Pobožne misli so vstajale v srcu Ivana Koširja in bil je dobre volje kot kmet, če mu obrodi trta obilo. Vsa vas se je bleščala v zahajajočem solncu, obrobjena je bila od zelenih travnikov in pisanih vinogradov, pred njo je stala cerkev na malce vzvišenem prostoru in mirno je žuborel potok v mogočnih skokih preko kamenja in skal. Ptici so peli v grmovju in s pašnikov so se čuli zvonci in klici pastirjev. Drugače je bil razlit nad vsem krajem velik, svečan mir.

Ivanu Koširju je bilo pri duši, da bi zavriskal kot fant, čeprav je imel na hrbtu že šest križev. Srečaval je ljudi, ki so se vračali s polja, in jih pozdravljali. In pogovarjali so se z njim prijazno kakor davni znanci.

„Dobri ljudje so tu in bogati najbrže. Morda je Bog sklenil, da zatisnem oči v tem zemskem raju. Ničesar ga ne prosim bolj kot mirnega kota po dolgi hoji.“

Pogledal je proti nebu in oko se mu je zaiskrilo.

Tako je stopal z velikim upom v srcu proti vasi. Pred prvo hišo je postal in se ozrl čez potok. Čepela je tam ob grčelcu napol razdrta bajta, vsa zapuščena, in žalostno so štrlela izpod slame suha strešna rebra.

„Bog me ima rad, saj ve, da sem star in nadložen. Do smrti ne morem laziti okrog kot deseti brat.“

Krenil je v prvo hišo. Bila je velika, lepa in prostorna. Sredi dvorišča je stal vodnjak. Dekla je kalala vodo v korito, da napoji živino.

„Dober večer, mlada!“

„Bog daj!“

„Ali dobim pri vas prenočišče? Ubogi potni človek sem.“

„Stopite v hišo in vprašajte gospodinjo!“

Stopil je v prostorno kuhinjo.

„Dober večer, mati! Ali bi me hoteli prenočiti?“

Gospodinja je kuhala večerjo in se ozrla.

„Sedite, gotovo ste trudni. Ali prihajate od daleč?“

„Iz Gorice. Mati, prav lepo vas prosim za prenočišče.“

„Seveda lahko spite pri nas. A kdo ste?“

Ivan Košir je sedel za mizo in udaril na klarinet, a samo parkrat.

„Godec sem. A tudi delati znam. Koše in cajne pletem iz vrbovja in viter in na polju pomagam, če ni drugače.“

Nehote mu je ušel pogled skozi okno tje na ono staro bajto.

„Čigava je ona podrtina tam gori?“

„Županov je tisti svet in podrtija. Stanovala je nedavno v njej stara Tafinca. Zapustila je vse Kobalu po svoji smrti, ker je bila z njim malo v žlahti.“

„Tako, tako. In župan seveda ne rabi bajte?“

„Nič je ne rabi.“

Skozi duri se je prikazala starka s piskrom v roki. Naguban je bil obraz in suha je bila kot trska. Oči so pa bile žive in čiste kot otrokove.

„Po mleka sem prišla, teta.“

„Precej vam dam, Dora.“

Šla je k omari in ji natočila poln pisker.

„Ali imate tudi pri vas reveže?“ je vprašal Ivan Košir.

„Mož, prav pravite, jaz sem reva, velika reva,“ je odvrnila Dora, ki je bila malo gluha. „Samo bajto imam. No, hvala Bogu, ljudje so tako dobri; veste, mož, vse mi dajo, kar je treba. Še nikoli nisem stradala — Odkod ste? Ne zamerite, da vas vprašam.“

„Od nikoder, ker nimam doma. Vi imate vsaj svoj dom, jaz ga pa nimam.“

„A tako, tako. Vsi ne moremo biti bogati. — Bog plačaj, strina! Molila bom za vas in za družino. Bog daj sveti blagoslov, da bi pridelali veliko fižola, turšice in grozdja. — Lahko noč!“

„Lahko noč, Dora!“

Ivan Košir je slabo spal v listju. Mislil je na kočo in župana.

„Lepo bi bilo, da si vsaj na starost ustanovim svoj dom in umrem na svojem kot umirajo vsi dobri kristjani.“

Tiho hrepenenje se ga je polastilo. Tako hrepeni človek samo v noči, ko niso njegova čuvstva jasna.

Zjutraj se je napotil navsezgodaj k bajti. — Ogledoval je zidove, okna, streho.

„Les je še kolikortoliko dober, zid je tudi za silo, streha je revna. A bo že. Da bi mi le župan dal bajto!“

Krenil je k županu in molil vso pot. Čedno hišo je imel župan in prijazno ga je pogledal, ko mu je pokazal „pravice“.

„Zakaj pa vendar ne greste v mesto, kjer ste rojeni?“

„Šel bi v mesto, a to bi bila moja smrt. Navadil sem se gledati lepo božjo naravo in solnce in živeti med dobrimi ljudmi. Tam bi morda umrl in nihče bi se ne ozrl name v zadnji uri.“

„A čemu vam bo koča? Preperela je vsa, vi ste pa stari in je ne morete sami popraviti.“

„Star sem, to je res. Zato pa potrebujem počitka in kota. Popravim kočo, boste videli. Ogledal sem si jo že popolnoma. Bo, bo, stavim, da bo. Pokrpam streho, zadelam okna, počedim sobe. Znam to, boste videli.“

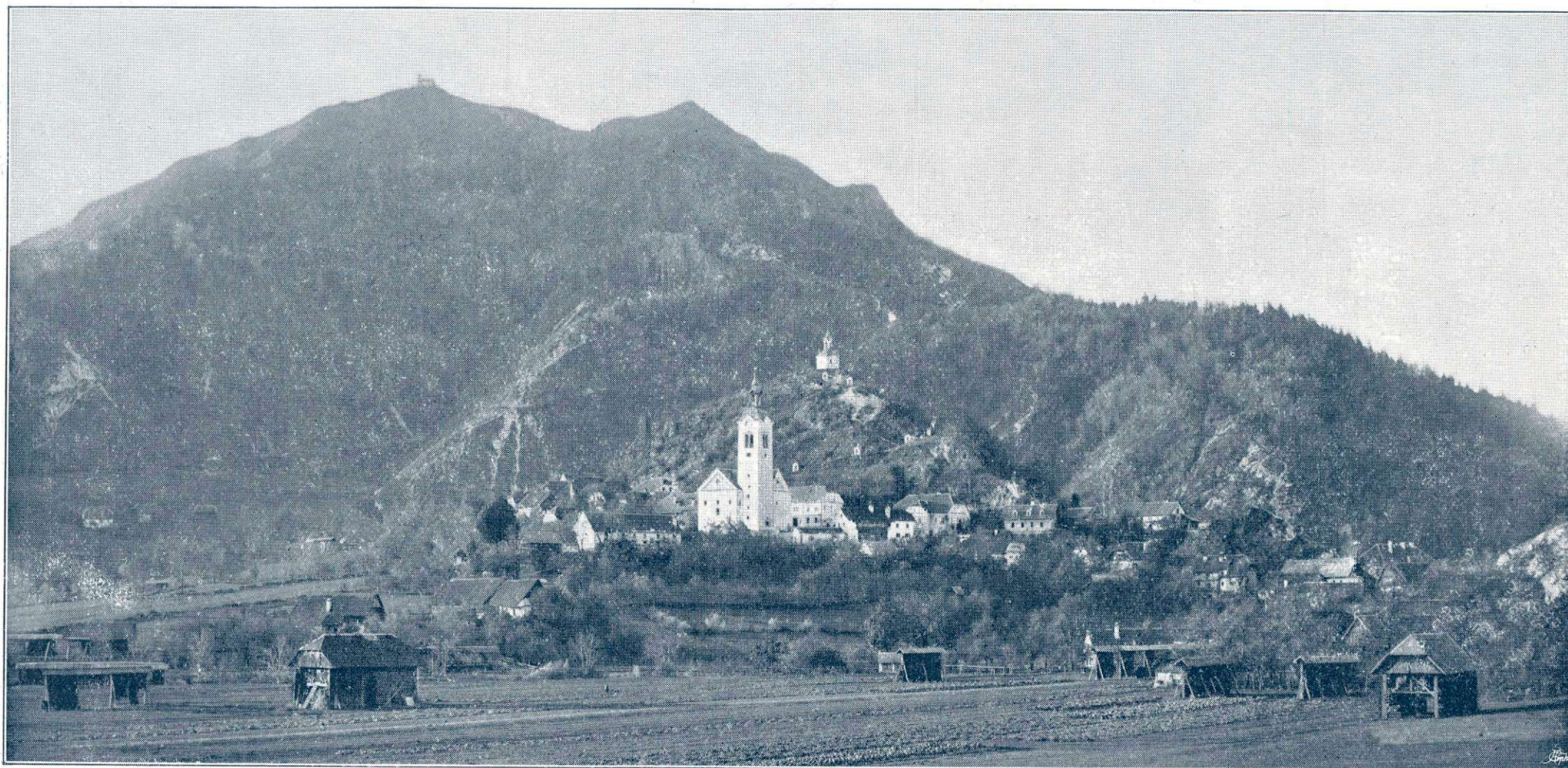
Po dvorišču so stopale kokoši, pobirale zrnje, ki jim ga je nasula gospodinja in se kavsale iz nevošljivosti. Črnkasti petelin se je koračil na gnoju, brskal in iskal črvov. Zdajinzdaj se mu je zahotelo, da bi zapel. Stegnil je vrat in zakikirikal v mlado jutro. Dva srajčnika sta se lovila pod klonico in se skrivala med vozovi.

Ivan Košir je udaril na klarinet in prileteli so bosonogi in gologlavi otročaji. Prijetni glasovi so se gubili v svežem zraku. Še mati županja je stopila na prag in se uprla v boke.

„Gospod župan, lepo prosim, dajte mi bajto! Ne bom delal nadleže vasi. Trudil se bom sam in preživel.“

„Kaj bajta! Bojim se, da nam zbolite, potem vas bomo pa redili. Ali naj vas pošljemo potem v mesto, ko ne boste mogli nikamor! Saj nismo judje.“

„Nič strahu, gospod župan! Prihranil sem si nekaj za silo. Ne veste, kako je to hudo, če je

POLHOV GRADEC

človek brez doma. Lazi okrog in se postara. Zalosten je samega sebe in nima prostorčka, da položi nanj svojo trudno glavo. Zaželi si pa miru, tako si ga zaželi kot skesan grešnik sprave z Bogom. Moj zadnji up je tu. Prosil sem že mnogokje, pa so mi odrekli. Ne odrecite mi, gospod župan! Hvaležen bom vam in vási in Bog vam poplača. Zato ne odrecite mi!“

Dve solzi sta mu kanili in spolzeli v sivo brado.

„Tone, pa mu daj!“ je posredovala županja.

„Naj bo v božjem imenu!“

„Bog vam povrni stotisočkrat!“

Tako je dobil kočo in izpolnila se mu je najbolj goreča želja.

Mesec dni jo je krpal in nosil skupaj priberane žaganice, slamo, les. Zvedavo so ga gledali vaščani in se posmehovali.

„Od česa bo živel?“

„Morda je kak copernik“, so namigavale stare ženice.

„Ni ne, nima črnih bukev.“

„Pravijo, da plete koše in cajne; z godbo ne bo zaslužil dosti.“

„Ni slab človek, to vam rečem. Koj prvi večer sem ga spoznala, ko je prišel v vas, in mi je ugajal. Oni teden — v sredo je bilo menda — mi je prinesel butaro drv domov. V Drevišču me je dobil. Hotela sam nesti sama, a mi ni pustil. Rekel je, da sem prešibka. Revež je, kot sem jaz,“ je pravila beračica, stara Dora.

Ivan Košir je stal ob dogotovljeni bajti. Zidovi so bili zadelani z mahom in ilovico, streha pokrita s slamo, vrata hrastova in debela, da bi jih ne odprli niti junak, če so bila zapahnjena.

Pogledal je po dolu in blaženost mu je sijala na obrazu. Bližal se je večer in zeleno listje je lesketalo od solnčnih žarkov.

V vas je stopal človek, močan kot hrust. Guglal se je semintja; videti je bilo, da se ga je navlekel. Čez ramo je nosil na usnjenem pasu harmoniko. Na mostu se je začuden ustavil in pogledal na bajto.

„Vraga, ali si res ti, Ivan Košir? Kaj pa uganjaš tod?“

„Bajto sem si napravil, veš, Fluc. Mir hočem imeti na stara leta.“

„Pojdi k vragu! Mir, mir! Zadovoljen sem, da se lahko klatim po svetu. Godba dobro nese. Semenj tu, semenj tam, pijača povsod in pa kos za kosom, falavs za falavsom, naj bo skrajnik ali zagozda. To je življenje. Z menoj gre veselje po svetu. Ti si velika šema, to ti moram reči, Košir. Tu prečepiš leto in dan in nihče ne izve za tvojo godbo.“

„Kdo pravi, da ne. Vsa dolina me pozna.“

„Le glej, Košir, da me ne izpodrineš, vrat ti zavijem potem. Jezen sem nate, že odkar te poznam. Ko smo skupaj godli — pet nas je bilo, saj še veš — ti si vedno prvačil. Zato te nisem mogel, pri-mojduši. Prava tutka si bil in tak ostaneš. Zaslužiš, da bi prekucnil tebe in bajto.“

Zažugal mu je, parkrat robato zaklel in jo urezal po vasi.

Solnce je tedaj zašlo in mrak je legal na dol.

II.

Ivan Košir je živel zadovoljno vse poletje in vso jesen. Hodil je po dolini in služil krajcarje s klarinetom, pletel koše in cajne in jih prodajal kmetom za nizko ceno, včasih je šel tudi v dnino. Bil je priden in skrben in pri vseh priljubljen.

Ob nedeljah so ga povabili fantje v krčmo, pa jim je zagodel. Plačali so mu za vino in je bil vesel. Ostajali so fantje takrat še na domu in pomagali gospodariti in delati. Zato je bilo več življenja in poezije v deželi.

V lunojasnih nočeh se starcu večkrat ni hotelo zaspiti. Sedel je pred kočo, poslušal fantovsko pesem in udarjal na klarinet. Drobni glasovi so brneli nad vasjo. Včasih so bili otožni, včasih mirni in veličastni kot psalmi kralja Davida.

Ivan Košir se je zamislil v mladost. Ni bila vesela, pa mu ni bilo žal radi tega. Zgodaj se je naučil nositi križ. Zato mu ni bilo težko vse življenje.

Oče je bil godec in mati šivilja. Služila sta trd kruh. Zadovoljni so bili vendar vsi trije, dokler so bili zdravi.

Zgodilo se je pa, da je Ivan Košir zbolel. Bil je takrat star šestnajst let in je, znal že dobro na klarinet. Na smrt bolan, pa tako mlad! Življenje se mu je zdelo neizmerno lepo in hotelo se mu je živeti in delati.

Tako je ležal na postelji noč in dan. V srcu je nosil samo to željo, da bi okreval in vžival lepo mladost.

Zbudil se je nekoč sredi noči in vstala mu je v duši misel: „Moram ozdraveti.“ Olnata luč je razsvitljevala malo sobico in metala po tleh temne obrise postelje, mize, stolov. Mati je nalahno spala. Ravno nad posteljo je visela podoba Matere božje. Ivanu Koširju se je zdelo, da ga gleda Madona z velikimi očmi in da stopa k njemu in ga dviga ter mu šepeta: „Zateci se k meni in obljubi, da boš vedno le moj in nikogar drugega!“ V polspanju je prikimal in obljubil, da bo vedno Njen. Ni se zavedal ne besedi in ne obljube, a vendar jo je držal celo življenje.

Ozdravel je in bil je prepričan, da je njegova usoda zvezana s priprošnjo Marijino.

Do dvajsetega leta je živel pri starših. Potem je vzel palico v roko, klarinet pod pazduho in jo udaril v svet. Matere in očeta pa ni videl več.

Mlad je bil in močan. Delal je tuintam nekaj časa, igral na klarinet po vaseh ali se priklopil večji muzikantarski družbi. Vesel je bil in ni mislil na bodočnost.

Tiste dni se je zaljubil. Videl je tako drobno in lepo dekle, da mu je srce zadrhtelo prvi trenotek. Bilo je ubožno tisto dekle in je služilo v trgu. Razložil ji je svojo ljubezen in hrepenenje. Dekle ga je ljubilo; še sam ni vedel, kako ga je ljubilo.

Tako sta sedela včasih tam za trgov ob reki, in njena sestričina Jelica je bila zraven. Klarinet je imel s seboj in je zaigral. Brneli so glasovi čez reko in dekleti sta poslušali s sklonjenima glavama.

„Ali ni lepo, Marica?“

„Lepo.“

Reka je šumela. Zaganjali so se mogočni valovi in penili ob bregovih. Nizke vrbe so trepetale in se neprestano pripogibale, topoli so dremali in kimali melanholično. V grmovju so peli ptiči, čez plan so odmevali glasovi fantovske pesmi; izgubljali so se nad gozdom.

Ti moja ženica boš,
jaz pa bom tvoj mož.

Tam onkraj reke je stopal poreden fantalin; zasmel se je škodoželjno in zavpil:

„Dobro srečo!“

„Marica, ali vidiš, kako so nama nevošljivi!“

„Jaz vama nisem. Vso srečo naj vama podeli nebo!“

Jelica ju je pogledala s svojimi črnimi očmi in naslonila drobni obrazek na Maričino ramo. Njena glavica je bila popolnoma podobna glavici petnajstletnega ciganskega dekleta. Vse je bilo črno: oči, lasje, obraz temen in ogorel od solnca.

„Otrok, kako te imam rada!“

Poljubila jo je na usta.

Čez noč je prišlo spoznanje. Zbudil se je iz sanj.

„Ne smem, grozno!“

Izginil je še tisto noč in se ni vrnil nikdar. Dekle je mislilo, da se je norčeval, ker ni videlo njegovega srca in otožne duše. Jokalo je morda dekle, dokler ni prišel drug ženin in jo odpeljal pred oltar.

Šel je Ivan Košir naprej po svetu in pel veselo in žalostno, kakor je bila minuta. Zaljubil se pa od takrat več ni. V duši je nosil žalostni obraz prvega dekleta.

„Vedno naprej, kamorkoli! Godec sem, ves svet je moj dom.“

Tako se je postaral in utrudil od hoje in dela.

Brenkale so strune nad vasjo, blede mesečina je odevala ves dol v tajinstveni pajčolan. Potok je šumel kraj cerkve in poredno skakljal čez kamenje in skale.

„Hvala Bogu, da mi je dal tako miren kot na stara leta. Ah, kako je prijetno, če ima človek svoj domek!“

Tako je pričakoval zime. Nanesel si je drv, preskrbel živeža, vrbovja in viter, da je mogel plesti koše in cajne.

Nekega večera pa je zopet potrkal na hrastove duri godec Fluc. Pijan je bil in je debelo klel, ker mu Ivan Košir ni takoj odprl.

„No, hudiča, ali si se vendar zganil? Klada lena, doma čepiš cele dneve.“

„Zadnjič si se bal, da te izpodrinem. Zdaj ti pa ni prav, ker ti dajem priliko, da zaslužiš kolikor hočeš.“

„Včasih sem več zaslužil. Odkar si si postavil to kolibo, je reva. Tam jeseni bi te bil najrajši preklestil.“

Tulila je zunaj burja in škripala z drevesnimi vejami.

Sedel je Fluc na klop in začel hripavo peti:

Povsod me poznajo,
da vinski sem brat.

Prav prijetna toplota je bila v kuhinji in Flucu se je rodila lepa misel:

„Dobro bi bilo, če bi imel takole bajto, posebno pozimi, ko me zebe spredaj in zadaj.“

„Kajne Fluc, po moji bajti te skomina?!“

„Pasja duša, ali misliš, da ne morem — — Če ne boš lepo ponižen, te spodim. Veš, jezen sem nate od nekdanj, ker si prava tutka. Pravil sem ti to že enkrat.“

„Fluc, imej pamet, drugače pojdi!“

„Jaz da bi šel! Čakaj, zdaj boš videl vraga.“

„Miruj, Fluc, ti si pijan.“

Fluc je stegnil svoje lopataste roke po Koširju, odprl duri in ga pahnil na plano.

„Na, zdaj imaš zadosti. Ne prikaži se več!“

Legel je na klop in zaspal. Ivan Košir se je težko pobral, ker je bil ves pobit in krvav. Lezel je počasi k županu in mu povedal vso zgodbo.

„To je lump! Po orožnike pošljem.“

„Ni treba, gospod župan!“

„Pokličem pa Blaževega Štefana in Matijčkovega Toneta, ki sta najmočnejša v vasi. Ta dva ga nabrišeta in vržeta iz bajte kot mlado mačko.“

„Tako, da, tako. Hvaležen vam bom.“

Prišla sta fanta, zgrabila Fluca vsak za eno roko in ga postavila v sneg, dasi se je branil na vse kriplje.

„Iz vasi, takoj! Kaj, ljudi boš pobijal, lump!“

Blažev Štefan mu je pripeljal dve prek glave, da se je prekucnil.

„Pustita me, vraga! Ali ne vesta, kaj sem lani storil na Štajerskem? Oklofotal sem nekega golo-bradca. Postavljal se je in zval, da me vrže ob tla. Udaril me je po hrbtu, kot bi me ujedla podrepna muha. Jaz, Fluc, sem mu pa pripeljal tri po glavi, da me bo pomnil. Štiri mesece s postom sem dobil. To je bila krivica, primojduši, da je bila. Ivan Košir, ti tutka, rečem ti to: Pripravljen bodi. Z Bogom! Vrnem se, pa ne boš vedel kdaj.“

Odkuril jo je iz vasi; zapletale so se mu noge in od daleč so se čuli glasovi:

Naj pride žandar,
hudič in birič,
Fluc se ne boji nič.

III.

Spomladi je kupil Ivan Košir kozo.

„Kdo bo živel brez mleka?“ si je mislil.

Rad je imel rogato žival in ji donášal piče ali jo gonil v grmovje ob poti, kjer mu je občina dovolila pašo.

Na Fluca je popolnoma pozabil.

„Hudega mu nisem storil. Svojo pravico sem iskal. Kaj mi more?“

Bil je v zavesti, da je nedolžen, in je živel zadovoljno kot nikoli od svojega dvajsetega leta, ko se je bil zaljubil v lepo Marico.

Nekega jutra je vstal in pogrešil klarinet. Raztužilo se mu je srce, kot bi ga bila pičila kača.

„Fluc mi ga je ukradel. Skozi okno je moral zlezti v koč. Ali preozko je. Toda lump je lump. Bog mu odpusti! Jaz imam vendar svoj dom, on ga pa nima. — A morda pa ni bil on.“

In res se je motil Ivan Košir, bogve kje je blodil tedaj Fluc.

Živel je bolj otožno življenje brez klarineta, ki mu je krajšal marsikatero uro, dokler ni kupil drugega.

Spoprijateljil se je docela z vaščani in popestoval tej in oni materi otroka.

Če se je prepiral čevljar Jež s svojo ženo, ju je miril.

„Fej te bodi lenoba! Še skuhaš mi ne. Človek trpi in vleče, ti pa ležiš in se debeliš.“

„Suša suha, jezik za zobe! Zakaj si me pa vzela?“

„Saj si se mi ponujala. Mislil sem, da si angel, pa si — — —“

Prišel je Ivan Košir okrog vogla in ju potolažil in spravil.

„Jež, ne tepe žene! Ali ne veš, da je dar božji?“

„Pojdite, pojdite vi in dar božji! Lahko tako govorite, ker se niste nikdar križali z babjim jezikom.“

Ivan Košir je zaigral, da so se vzdignile Ježu pete in je prijel ženo okrog pasu in zaplesal, kot bi bil star dvajset let.

„Kam sta pa dela otroke?“

„Iz šole jih še ni.“

„Tako. Le potolažita se in ne prepirajta se več!“

Mahnil jo je po vasi in se pogovoril s tem in onim.

„Kako je, Dora? Ali ti je dolg čas?“

„Starost, starost, Janez. Kmalu me poneso tje k Sv. Danijelu.“

„Saj še ni tako hudo. Zdrava si še vedno.“

„Hvala Bogu, še, še. Kaj pa ti? Ali ima kozika dosti mleka?“

„Zdaj še en liter. Tje v jesen bo storila.“

In prišla je jesen in mrzli vetrovi so zaveli od gora. Ivan Košir je pridno pripravljala drva, vrbovje in vitre za zimo.

Zgodilo pa se je tedaj, da mu je poginila koza —

Vsa vas je takoj izvedela. Prihiteli so otroci in gledali.

„Uboga žival!“

„Kar je, je,“ je rekel Blažev Štefan. „Vsak mora enkrat končati! Tako je. Kaj pa v vojski, ko švigajo krogle mimo ušes. Bil sem tam in vem, kaj se to pravi.“

Prišel je Ukmarjev France in ji odrl kožo.

„Škoda, škoda! Kaj hočemo, nesreča nikoli ne počiva.“

Ivan Košir je izkopal globoko jamo tam za bajto in vrgel vanjo kozo. Pomagali so mu otroci kopati in zasuti. Mrzla burja je brila in pot mu je lil raz megleno, turobno čelo.

Živel je dalje, a življenje je bilo žalostno. Pletel je koše in cajne in se grel za ognjem. Postaral se je hudo tiste dni.

Zunaj je lahko naletaval sneg. Zbudil se je Ivan Košir tedaj sredi noči. Udaril je nekdo po durih in zaklical skozi okno:

„Dobro se grej, tutka!“

Zasmejal se je po satansko Fluc in izginil v noči. Bil je pijan zvečer in stari spomini so se vrnili.

„Nocoj mu zagodem eno.“

In zapalil mu je bajto.

Ivan Košir se je komaj zavedel.

„Bog se usmili! Kaj je to? Gori, gori!“

Svetilo se je zunaj; grozna slutnja se ga je potastila. Hitel je vun.

Vsa streha je bila v plamenu. Pulil si je lase, vpil, klical in dirjal napol oblečen v metežu v vas. Bil je kot nor in ni vedel, kaj počenja.

„Gori, gori, moja bajta gori!“

Na vsako hišo je potrkal z vso močjo in zbudil ljudi.

Zazvonilo je plat zvona in vaščani so prihiteli k bajti. Velik plamen se je dvigal proti nebu in iskre je nosila burjica na vse strani.

„Da bi se le druge hiše ne vnele! Bog nas varuj in sv. Florijan! Kako ste pa delali z ognjem, da se je zažgalo.“

„Saj nisem jaz, Fluc, Fluc,“ je vpil Ivan Košir. Strah in groza je bila na obrazih.

Vsako hišo v bližini so stražili možje in fantje. Ali bili so lahko brez skrbi, ker so bile strehe pokrite s snegom.

„Gasite, gasite!“ je vpil Ivan Košir in letal semintja.

Metali so vodo in sneg v plamen. Bilo je zaman. Gost dim se je valil pri oknih iz hiše.

Spomnil se je tedaj Ivan Košir, da je pustil v hiši klarinet in nekaj denarja. Posteljo in drugo drobnarijo so znesli vun.

„Moj denar, moj klarinet!“

Brez glave je dirjal v kuhinjo.

„Držite ga, držite ga!“

Vse je napeto gledalo na vrata, iz katerih se je valil siv dim. Ves osmojen in črn je prihitel vun. Vrgel je klarinet in majhen mošnjiček na tla in se zgrudil poleg v sneg.

Nesli so ga na posteljo k županu.

Do jutra se ni zavedel. Opekel se je bil hudo po obrazu in rokah in premrazil v hudi zimi.

Poklicali so duhovnika. Ivan Košir se je lepo izpovedal in spravil z Bogom.

Potem se je pa hitro bližala zadnja ura.

Stara Dora je bila pri postelji in se pogovarjala z njim. Vse molitve je zmolila, kar jih je znala.

Ivan Košir je molil v groznih bolečinah natiem za njo. Kmalu je začel blesti. Vpil je in se jezil in govoril o ognju in o Flucu.

Pred smrtjo se je umiril.

„Hudo je umirati brez svojcev in pod tujo streho,“ je šepnil.

„Res je, Janez. Pa saj ni ta svet naš dom.“

„Res je, pa vendar — Dora, če vidiš kdaj Fluca, reci, da sem mu odpustil.“

„Že dobro, Janez.“

Začela je moliti rožni venec.

Pol ure potem je umrl — — —

Fluca so prijeli orožniki. Ko je presedel, se ni več vrnil v dolino. Pravili so, da je izdihnil v tujini. Napil se je in zmrznil v ob cestnem jarku.

* * *

Moj Bog, kako je čudno naše življenje! Kot izgubljeni sinovi lazimo po svetu in iščemo miru. Ko ga ne najdemo, se spomnimo, da je treba doma. Zahrepenimo po njem in v dušah se nam rodi molitev mladih dni: „Oče naš, ki si v nebesih.“

ŠTUDIJA

M. GASPARI

CESAR FRANC JOŽEF I. PRI VOJAŠKIH VAJAH NA KOROŠKEM

Pri materi.

Zložil Silvin Sardenko.

1.

Po celem selu
luči spe,
le v koči naši
bdita dve.

Iz vežnih prva seva lin:
Ko bi se morda vrnil sin?
Pri drugi mati srčnovdan
k nebesom vzdih pošilja zanj.

Če prva luč mi
dogori,
naj sije druga
vse noči!

2.

Črnó me gleda črna noč.
— Odpri mi, mati!
Kako bi me ne bilo strah
pod oknom stati!

Ti sin? In zdaj, ko v mirnem snu
stvar sniva vsaka?
— A mene, mati, sen in mir
pri tebi čaka.

Odmeknila zapah od vrat
in dom odprla,
v okó mi je predolg, predrag
pogléd uprla.

Samó da si se vrnil spet,
da nisem sama;
kar morem, vse ti rada dam
iz tega hrama!

— Nobene stvarce, mati, ne,
mi ne prinesi!
Le k meni sedi kot nekdej:
Ti sama vse si!

3.

O, mati! Zlata mati moja,
ti misli mojih misel verna,
detinskih mojih sanj kraljica,
ljubezen moja neizmerna.

Le ti ga moreš tolažiti
in utešiti bol nemilo,
saj v tvojem mehkem naročaju
srce nekóč je moje bílo.

Le ti umeti moreš sina,
ki v dušo prve si besede
mu šepetala in vtopila
v oko si prve mu poglede.

Govori, mati! — — — Ah, slaboten
je glas od usten posinelih —
pa še je górek, še iz njega
tolažbe tople pijem kelih.

4.

Še, moj Alojzij, še!
Postárali me dnovi,
pobelili snegovi —
todà ljubezni ne.

Še vedno v njej živim:
Kot reka večnomlada,
četudi mlin razpada,
še vedno vre nad njim.

Sedaj je Bog s teboj.
Ko trnjeve se poti
razgrinjajo nasproti,
odslej še bolj si moj.

Kaj jaz sem bolečin
nezabnih prebolela!
Čas boja, truda, dela
poslej pa tvoj bo, sin.

5.

Vse se zabi, vse.
Ne, pozabi ne,
ali preboli,
preboli se vse.

Brata mojega
ni nikoli več,
zabil nisem ga —
a ni boli več.

In očeta spet
ne pričakam več,
zabil nisem ga —
a ne plakam več.

Mati tudi ti,
mati miljena,
v grob odromati
boš prisiljena.

Vedi večni Bog
— ako doživim —
kdaj izgubo to,
kdaj jo prebolim?

6.

— Kadar tebe več ne bo,
kam se bom zatekal,
in komú bom tisti čas
svojo bol izrekal?

Kadar mene več ne bo :
v hram boš sveti hodil,
Njemu tožil brez besed,
Večni te bo vodil.
Utolazen brez besed
hodil spet iz hrama,
in kropil boš tisto prst,
kjer bo moja jama.

— In kropil bom slednjikrat
prst na tvoji jami
z blagoslovljeno vodó,
ali pa s solzámi.

7.

Ne bodi tožna, da ti tožim!
Zakaj si dala mi srce,
dovzetno bolj za vse gorjé
kot za veselje vse?

Če rosni biser jo poljubi,
na roži vrednost ena več :
na duši čednost ena več,
če rada bol sprejmè.

Obhaja cerkev dvakrat praznik
Marije Sedemžalosti,
Marije Sedemradosti
te pa še énkrate ne!

8.

Moj sin! — Če hočeš mir, ta rajski med,
nikogar ne zahtevaj srčnovnet,
da bi v ljubezni ljubil te iskreni,
v odpovedih se duh ponižni ceni.
Kaj neda grének moj je opomin?
Pa te bo čuval mnogih bolečin.

In tisočerno vrne ti Gospod
veselje, ki si pustil je drugod.
A teh sladkosti ne bi duša pila,
ko bolj bi stvar od Stvarnika ljubila.
Tako prečisto božja se žari,
da vsa tolažba svetna jo skali.

Ne bo več duša mučno hrepenela,
da bi v ljubezni z drugo se objela.
V Gospodovo preblaženo srce
vse srčne misli tvoje pribeže,
kot grlice pred uro pred viharo
zakrijejo se v razpoklino varno.

Moj sin! Pa se ne boj, da morebiti
nikogar ne bi mogel več ljubiti,
ko bi ljubiti Njega smel samó :
še bolj gorkó boš ljubil, bolj zvestó.
Ne bo ljubezen gnala te pogubna,
ljubezen gnala bo te bogoljubna :
Kar ljubiš, ljubi v Njem, po Njem in z Njim!

9.

Jaz sem romar in pastir :
le počiti smem,
a nikjer obstati ne —
pridem, pa že grem.

Naj si gladek pot je moj,
ali skalovit ;
naj je z žarki pozlačen,
ali v mrak zakrit :

Pride noč. Na potu grob
izkopljite mi,
nanj pastirsko palico
zasadite mi!

Morda vzraste rožni grm?
morda trnov les?
morebiti limbar bel
vzklije do nebes?

10.

Še ti potoži, mati,
o svojih dneh,
o bolih svojih,
in o skrbih!

Nemara trn na vrtu
ne raste več?
zasadil že se je
v srcé skeleč :

Li še kdaj sneg na črešnji
zacvete zal,
mar že je tvoje
lasé zapal!

Če še zvonovi naši
takó pojó,
kot šla bi himna
nad vso vasjo?

11.

Drugače, sin, je marsikaj,
odkar te bilo ni nazaj :
Na vrtu trn je osivel,
za listom list mu odšumel,
in črešnje že se starajo,

cveteti več ne marajo ;
da se še bolj tam od grobov
razlega tožen glas zvonov.
Jaz v oknu slušam jih molče :
kdaj tudi meni zazvone?

Hajdimo v Rezijo!

Spisal I. Trinko.

(Konec.)

Rezijanci so se v prejšnjih časih v marsičem odlikovali kar se tiče noše, šeg in navad. Toda splošno teženje po unifikaciji v življenju je prodrlo tudi v njih zakotno deželico ter začelo uspešno preganjati in izpodrivati narodne posebnosti.

Z ozirom na nošo se moška obleka že popolnoma vjema z obče navadno drugod, tembolj ker večina Rezijanov dobri del leta prebiva izven domovine med inostranci. Narodna ženska noša tudi hitro izginja in se še dobi le pri starejših ženah. Njena barva je izključno črna od nog do glave. Izjemo je nekdanj delala bela „peča“, ki so jo žene nosile ob praznikih zasuknjeno po strani, kakor nosijo nekateri mladeniči klobuk. Zdaj je ni več v navadi; izpodrinilo jo je navadno svilen ali prteno pokrivalo, prosto zavozljano pod brado, ki mu pravijo s furlansko besedo „facölet“. Če le morejo uporabljajo Rezijanke za svojo obleko svilo; drugače je prtena. Spodaj oblačijo kratki naprsnik ali modrc, po njihovem narečju „pèt“ (od laške besede „petto“, prsi), ki ima dolge in na koncih zavihnjene rokave ter se do grla zapenja z gumbi. Nanj oblačijo nekako krilo, ki ga zopet po tuje nazivljajo „čamažòt“, od furlanske „camežote“, oziroma laške „camiciotta, camicia“, srajca), dolgo do petà, z modrcem brez rokavov, odprtem spredaj in zadaj do pasa, tako da se vidijo v odprtini gumbi spodnjega modrca. To krilo si večkrat prepašajo s širokim, kake tri metre dolgim pasom. Krilo je nad kolenom naokrog nabrano tako, da izgleda kakor bi bilo iz dveh delov, iz zgornjega in spodnjega. Pozimi oblačijo povrh še kratko suknjo „džupo“ (ital. giubba). Za obutev nosijo nizke usnjate črevlje. Vse skupaj napravlja vtisk zelo resne, skoraj žalovalne ali pa redovniške noše. Škoda, da se frivolna moda z živimi, harlekinskimi bojami, z vsakojakimi čipkami, trakovi in enakimi okraski hitro usiljuje in preganja pošteno in dostojno narodno svetinjo!

Tudi stare navade in šege se poizgubljajo pred nastopajočim modernim brezpomembnim duhom. Pri krstu ni nič več posebnega. Dočim pri drugih beneških Slovencih „nuna“, t. j. kumica, daruje porodnici košek nalašč spečenega belega kruha z obilico masla in jajec, da si napravlja „šnite“, se v Reziji ta stari dar nadomešča s primerno denarno

vsotico, ki se v papir zavije in se poklada novokrščencu v poveje. Po krstu gredo vsi udeleženci krstnega obreda v gostilno na „krstinjo“, to je na veselo pojedino. Skupne pojedine so sicer stalna točka pri raznih slučajih rezijanskega življenja, zato je pa tudi število gostiln prav visoko. Po določenem času gre porodnica v cerkev k obrednemu blagoslovu, kakor povsod. Posebnost je v tem, da ostane med obredom zavita od nog do glave v belo rjuho ali v nalašč napravljeno plahto; le nos in oči jej gledajo v božji svet.

Ob ženitbah povabijo navadno mnogo svatov. Kadar gredo v cerkev, se razvrstijo v pare, moški, z ženinom na koncu, spredaj, zadaj pa ženske z nevesto. Po istem redu se tudi vračajo. Prav pogostoma jih spremljajo godci, ki jim med potjo veselo godejo. Doma pripravijo ženitninsko pojedino; mnogo se jé, mnogo se pije, in kadar je godba, dajejo duška veselju tudi z narodnim plesom. Stari rezijanski ples je nekaj posebnega, povsem dostojnega in nedolžnega. Težko ga je opisati, posebno če ga človek ni videl. Plesavci se uredijo v dve vrsti, moški v eno, ženske v drugo. Število plesavcev ni določeno, toda razmerje med moškimi in ženskimi mora vendar biti. Moški drže roke vprte na boke, ženske pa križem ob pasu s sklonjeno glavo. Začetkom se vrsti dvakrat korakaje približata in oddaljita, potem začneta skakati, se sukati in križati na razne načine; postavljata se v kolo in se vrtita v določenih figurah, dokler ne pridejo zopet na začetek. Ples se imenuje prosto „rozojanski ples“, brez posebnega imena; lahko bi ga imenovali „rezijansko kolo“. Spremlja ga godba na „citiro“ (gosli) in „liron“ (bas), a godci se pri godbi zvijajo na vse mogoče načine ter zaznamljajo takt z glavo, z nogami in z vsem telesom, da je prava komedija, če jih opazuješ. Plesavci pa pojejo narodne plesne pesni, izvedene izključno v štiristopnih jambičnih verzih, precej enolične in brez posebne pesniške vrednosti. Isto se more trditi tudi o dotičnih melodijah, ki se razvijajo vedno v $5/4$ taktni meri. Zbirka teh pesmi in melodij, nabranih in urejenih od veleučene ruske gospe Šulc-Adajevske, se nahaja v zborniku: Матеріалі для южнославянської діалектології і етнографії; — І. Резьянські тексти, зібравъ М. А. Бодуенъ-де-Куртене, съ приложеньями Елли фон Шульцъ-Адаевской. — Санктпетербургъ, 1895.

Rezijani so sicer ponosni na svoj ples in se ž njim radi skažejo pred tujci, toda tudi mednje so zalezle tuje plesne oblike, ki ga polagoma izpodrivajo na škodo narodne tradicije in nravnosti.

Za pokojnike imajo Rezijani posebno skrb ter se jih pogostoma in s častjo spominjajo. Kadar kdo umrje, razdeli pokojnikova družina med sovaščane obilo kruha, da mu molijo za dušo. K pogrebu pridejo vsi sorodniki, prijatelji in znanci, ki jih pokojnikovi domačini po končanem pogrebu povabijo na pojedino v eno ali v drugo gostilno, kjer se najedó in napijejo na slavo rajnkega. Tako se godi tudi na obletnico. Za vsakim pokojnikom dajo peti zadušno mašo, razen na dan pogreba tudi na tretji, sedmi, trideseti in na obletni dan. Tudi vsi sorodniki podarijo med pogrebnim obredom duhovniku kak novc, da pristavi še kako molitev za pokojnika.

Zanimivo je, da se je ohranilo običajno objokavanje (naricanje) za rajnkim. Za to skrbijo, seveda, razne ženske, ki začnejo že v pokojnikovi hiši glasno žalovalno muziko ter jo nadaljujejo vso pot in tudi v cerkvi. Kadar je treba molčati, da se ne moti cerkveni obred, udari cerkovnik s palico na klečalnik v znamenje, in takoj nastane vzoren molk, med katerim se ženske oddihnejo, da morejo z novimi močmi nadaljevati svoj posel. Objokavanje pride k vrhuncu na grobišču, ko pokladajo mrtveca v črno prst. Zatem žene stalno umolknejo ter se utešijo po prestani žalosti in po ritualnem objokavanju pri ne manj ritualni pojedini.

Težko gre z onimi, ki smrtno obolé na planinah. Duhovnika opozorijo na bolnika o pravem času, a on mora porabiti nekaterikrat ves dan, da ga previdi. Potem, seveda, ga prepusti volji božji in sorodnikom, dokler ne pride h koncu. Kadar umrje, ga morajo prinesiti v dolino v košu, da ga pokopljejo; drugače ni možno radi slabih in strmih stezâ.

Tudi v Volčjo ne more duhovnik k pogrebu, ker je predaleč, pozimi pa celo nemogoče radi sneženih zametov. Ondotni prebivavci imajo svoje po-

kopališče in mrtvece spravljajo sami. Zberó se skupaj vsi vaščanje ter spremljajo pokojnika na grobišče; pri tem molijo rožni venec in druge molitve. Kadar ga pokladajo v zemljo, se vsak posameznik poslovi od njega ter mu glasno vošči: Počivaj v miru! In ondi res rajnki počiva še v posebnem miru, kajti šum in krik svetovnega življenja ne moti ondotne puščave.

HRVATJE

Za božjo službo so Volčjani na slabem v vsakem oziru. Vendar so pobožni in živijo pošteno in krščansko. Ob praznikih molijo skupno v svoji kapelici. Za krščansko učilo otrok skrbijo kolikor mogoče starši sami; le kadar je pristopiti k prvemu

obhajilu, priromajo dotični otroci k najbližjim sosedom v Njivo, kjer ostanejo po raznih hišah kakih dvajset dni. V tem času hodijo vsak dan iz Njive v Ravnico h krščanskemu nauku ter po primerni pripravi pristopijo k sv. obhajilu in se veseli vrnejo domov.

Najslavnejši dan za Rezijo je „Šmarna Miša“, t. j. Vnebovzetje Marijino, 15. avgusta. Takrat so vsi pokoncu. Tudi oni, ki čez leto romajo po svetu, se vračajo domov za ta praznik. Mimotega privre v dolino iz Železnega kanala mnogo Furlanov, nekateri iz pobožnosti, drugi iz radovednosti, tretji zopet da trgujejo z domačini. Ta dan se v cerkvi propoveduje furlanski radi tujih gostov. Po končani cerkveni slovesnosti se razvije na vaškem trgu, preobloženem s prodajalnimi barakami, živahno gibanje. Gospodarji si nakupavajo razno orodje za domačo rabo; mamice skrbijo za podrobnejše potrebe; mladina, posebno ženska, si izbira obleko in nakit; otroci pa najrajši postajajo pri sladčicah, testeninah, igračah, in tako vsak dobi, česar mu treba. Gostilničarji imajo posebno srečo od jutra do pozne noči in tudi naslednji dan. Šum, vik in krik, petje in godba ne mirujejo niti za trenotek. Veselje doseže vrhunec popoldne. Pleše se navadno pri dveh gostilnah; v eni drže za narodni ples; v drugi, bolj na razpolago tujcem, so v navadi volgarne polke, mazurke, valčki i. t. d. Jé se pa in pije prav po „rozojanski“.

Vsaka podružnica ima svoj posebni praznik, toda bolj po domače in brez tujcev. Značilen je bil v starejših časih praznik sv. Jurija, zavetnika cele Rezije. Ta dan je hodil „svetnik“ na pohode k vsem podružnicam. Zgodaj po cerkvenem opraviilu so vzdignili ljudje z veliko slovesnostjo mali leseni kip patrona, postavljen na poseben drog, okinčan s cvetjem in z raznobarvanim trakovjem, ter ga nesli v procesiji od vasi do vasi. Iz Bilega so šli najprej v Njivo, kjer so postavili svetnika na nalašč pripravljeni oder. Krog odra so bile razpostavljene mize, za katere so se vsedali sprevodniki. Dolžnost vaščanov je bila, da so vse pogostili. Po kosilu so šli iz Njive k Osojanom a zatem v Stolvico. V Stolvici je bil daljši odmor. Svetnika so shranili v cerkev, a ljudje so se razkropili po vasi počivat in napit se vina na račun Stolvičanov, ki so ga morali gostom preskrbeti. Zvečer so kip zopet vzdignili ter, spremljani od obilice gorečih bakelj, se ž njim vračali čez Ravanco v Bilo. Ondi so zavetniku na čast zopet jedli in pili, se veselili in peli do polnoči. Opolnoči so zapeli posebno svetnikovo pesem in se razšli.

Nekaj sličnega se je godilo tudi na praznik sv. Vida. Takrat so tudi razobešali po vaseh bršljanove („tarpitikove“) kite in vence. Toda te in druge

enake karakteristične navade so izginile in ž njimi je izginila preprosta a simpatična poezija. Zamorili so jo prvi strupeni dihi novih, indiferentnih časov in modernega svetovnega naziranja. Ostale so pojedine in popivke, a stari duh izginja.

* * *

Rezijanci so bistrourni in jako samozavestni. Ponosni so tudi, če se kdo zanima zanje in za njihovo deželo. Da se delajo bolj važne, pravijo, da so njih predniki prišli iz Rusije, toda ta je prazna in pozna izmišljotina brez stvarne podlage in se opira samo na navidezno sorodstvo med imeni Rezija (Resia) in Rusija. Prave narodne zavesti v širšem pomenu med njimi ni. Kadar prilika nanese, da so dobre volje in so v družbi kakega Slovana, sicer kaj radi poudarjajo: „My nysömö Laške, my sömö Slavinske, Rozojanuv!“ A najbrže ima prav ona Rezijanka, ki je rekla dobro znanemu uredniku „Slovanskega Pregleda“, gospodu Černemu, ko je bil v Reziji: „Naši možje, kadar se napijejo vina, upijejo ‚Živeli Slovenci!‘ ali kaj to pomaga, ker smo vendar Laški!“ — V resnici so Rezijanje dobri Italijani, kakor sem že povedal. Kadar imajo med seboj odličnejše laške goste, kar se pogostoma godi, se tudi takrat lahko navdušujejo ter pravijo: „Noi siamo Italiani (Mi smo Lahi)!“ Seveda je tej navdušenosti iskati pravega razloga v dobičku. Če tujec pride mednje, jim da zaslužka; torej — Živio! če je Slovan; — Evviva! če je Lah. A oni ostanejo „Rozojanuv“, zvesti svoji vladi. Ta zvestoba jim je prešla v kri, kakor tudi ostalim beneškim Slovencem, iz hvaležnosti do beneške ljudovlade, ki je svoj čas dobro ravnala ž njimi in si jih z lepimi predpravicami in ugodnimi koncesijami privezala, da so ji zvesto stražili državne meje in vhode proti zunanjim sovražnikom na severovzhodu. Benečanje so bili prebrisani ter so znali z modro politiko vladati. Seveda, ljudovlada je že davno propala, tudi predprave in koncesije so splavale po vodi in razlogov za posebno hvaležnost in vdanost ni več, a duševna nagnjenost na Laško je ostala in ostane, kakor ostanejo zemljepisne posebnosti, lega in naravno teženje, ki spajajo in integralno izpopolnjujejo furlansko deželo s takozvano italijansko Slavijo.

Književna slovenščina v Reziji ni znana. Obče razširjena „Družba sv. Mohorja“ med ondotnim prebivalstvom nima udov. Slovenske knjige so nepristopne že zato, ker je rezijansko narečje preveč oddaljeno od književne slovenščine, silno pokvarjeno in prepleteno s tujkami, da prosto ljudstvo take knjige bi ne razumevalo. Niti mali slovenski katekizem za Slovence videmske nadškofije jim ne more ustreči. Razmere so v tem oziru neizrekljivo

slabše nego med Šentpeterskimi Slovenci, in celó enake razmeram večine Terskih. Iz tega ne sklepam, da bo v jezikovnem oziru kmalu konec Rezijanov; Terski (Tarčentski) Slovenci na primer bodo že zdavno pofurlanjeni, a Rezija ostane še tedaj kakršna je danes. Zemljepisne okolnosti, etniška resistencia in pa živa zavednost svoje rezijančnosti bodo še dolgo ohranile narodne in jezikovne razmere „in statu quo“. Godí se ž njo kakor z nemškimi naselbinami v Saurisu in Sapadi pod isto videmsko provincijo, ki se vzdržujejo izvrstno, čeprav so od vseh strani obkoljene od Lahov. Zemljepisne posebnosti jih uspešno branijo. Samo da so oni Nemci bolj zavedni in so si izprosili nemške šole; a poleg tega nihče ne zatira njihovega narečja.

Kar se rezijanskega narečja tiče, omenim na kratko, da ima v sebi dokaj zanimivosti. V marsičem se razlikuje od slovenščine, a ima nekaj analogije s hrvaščino. Z ostalimi beneškoslovenskimi narečji se ne vjema veliko. Ohranilo je stari aorist. Kot nekaj posebnega in evropskim jezikom tujega, kaže harmonično izpremembo glasnikov. Ti se delé na čiste (e, i, o, u) in na zamolkle (ae, y, ö, ü); na ozke (i, u, y, ü, e) in na široke (e, o, ae, ö, a). Vokalna harmonija obstoji v tem, da, če v besedi prevladuje n. pr. zamolkli glasnik, tudi ostali njemu podrejeni morajo biti zamolkli; če prevladuje čisti, so ostali tudi čisti: istotako široki kliče širokega, ozki ozkega. N. pr.: žana, daj. žaenè, množ. rod. žiní itd. Zanimivo je tudi, kako štejejo. Do 20 gre kakor povsod; potem dvajsti anu dan, dvajsti anu dva, in tako do 39; 40 je dvakrat dvajsti, 60 trikrat dvajsti itd.

Dasi Rezija ni bogvekakoli obširna, vendar ima vsaka vas znatne jezikovne posebnosti in razlike. Kar pa hudo kvari staro in samostojno razvito narečje, je že zgoraj omenjena preobilica tujih, posebno laško-furlanskih besedi. Mnogo se jih je vrnilo po jezikovni nespretnosti duhovnikov, osobito pri krščanskem nauku. Sledi naj za primer, z opazko, da ni še tako hudo pokvarjena, narodna pobožna pesmica, katero je g. Černy zapisal v Njivi:

Devica Marija, vy matí božjá,
prosite za nas Ježuša,
Ježuša, našaha hōspuda,
ti, ka talýko nas amà! ¹⁾
Ježuša vy stoe dojila,
z vašimi roki ha previla;
muć tympa ²⁾ stoe pátele ³⁾

¹⁾ Laško amare = ljubiti; ²⁾ l. tempo = čas; muć tympa = mnogo časa; ³⁾ l. patire = trpeti.

za Ježuša dōržat živaha.
Vy ste ha bila zūbila,
muć tympa vy stoe ha jiskala,
stoe ha naloezla tuv cerkvè
tami toemi sapjenc ¹⁾ možmí.
Si von boešoe valyky kontent ²⁾
ha vydeštoć tami sapjenc,
koj a na moešoe šće dvanijslit.
Vàs čisto pópolis ³⁾ an vūčaše,
an hōjaše dišépule, ⁴⁾
an dilaše mirákole ⁵⁾
an mortve žive dilaše
po svítu ūčaše muć judí,
o vy, Marija vérdjina! ⁶⁾

Rezija je zanimiva v marsičem in zato obrača nase pozornost učenjakov in jih vabi v svoje krilo. Mnogo se je že v različnih jezikih in v različnem duhu in oziru pisalo o njej. Geološko in zemljepisno so jo na mestu proučevali znameniti laški strokovnjaki profesorji Taramelli, Marinelli oče in sin, Musoni i. dr. Z narodnega in jezikovnega stališča so se že v prejšnjih časih zanjo zanimali razni Slovani, n. pr. Pyšeli, Kopitar, Hanka, Šafařík, Kocjančič i. dr. Naš Rutar jo je opisal v „Beneški Sloveniji“. Osebnostjo si jo ogledali in o njej poročali poljski grof Potocki, Rus Sreznevskij, Sloveno-Hrvat Stanko Vraz, Čeh Černý, a najimenitnejše med vsemi poljski jezikoslovni učenjak včeučiliški profesor Baudouin de Courtenay, ki je dolgo časa bival v Reziji ter se je bil ondi malodane udomačil. On se je korenito izučil rezijanskega narečja ter je nabral, obdelal in po peterburški carski akademiji obelodanil ogromno gradivo, posebno v jezikovnem oziru. V rokopisu hrani še gradivo za popolni rezijanski slovar. Tudi gospa Šulc-Adajevska je sodelovala kakor rečeno, nekaj časa ž njim ter nabrala narodne pesmi in dotične melodije.

Med poslednjimi odličnimi gosti so obiskali Rezijo ruski vseučiliški profesor dr. Francev in Čeha vseučiliški profesor dr. Kadlec in višji finančni uradnik Kohout. O navadnih turistih raznih narodnosti niti ne govorim. Še najmanj so se doslej za Rezijance zmenili Slovenci. Če te površne črtice vzbudijo kaj zanimanja za malo a slikovito deželico in za njene karakteristične prebivalce, bo moj namen dosežen.

¹⁾ L. sapienti = modri; tami toemi sapjenc možmí = tam med temi modrimi možmi; ²⁾ l. contento, contentezza = zadovoljen, zadovoljnost; Si von boešoe valyky kontent = to vam je bila velika zadovoljnost; ³⁾ l. popolo = narod; vás čisto itd. = čisto ves narod on je učil; ⁴⁾ l. discepolo = učenec; ⁵⁾ miracolo = čudež; ⁶⁾ l. vergine = devica.

Otrok.

Zložil Zvonimir.

Angelček joče na cesti,
majčken, bledikast otrok,
gladen, ubog in raztrgan
in golonog, golorok —

kakor zaplakani ptiček,
kadar umira gladú,
javor v zasneženi zimi,
nag, trepečoč od mrazú;

kakor ciganček pod Bogom,
z rojstvom pregrešnim v očeh,
kakor utrjena zvezda
zdolaj na črnih tleh.

Oče nebeški vse vidi.
In zarosi mu oko,
zvezdo umrlo pobere
pa jo pripne na nebo ...

Prebivalstvo Evrope v XIX. stoletju.

Sestavil Vinko Šarabon.

(Dalje.)

Opetovano smo že poudarjali, da so vse romanske države izvzemši Rumunijo glede rasti prebivalstva v XIX. stoletju daleč zaostale za drugimi državami, bodisi v prvi ali drugi polovici stoletja, a v drugi še bolj kakor v prvi; germanske države so Evropo prehitele v obeh polovicah, a s tem razločkom, da je relativno zelo hitra rast Velike Britanije v prvi polovici in nasprotno relativno mala v drugi polovici stoletja kljub zelo hitremu napredovanju v ostalih germanskih državah povzročila relativno nazadovanje Germanov v polovici 1850—1900; pri Slovanih se kaže nasprotna smer, pomnožili so se 1850—1900 veliko bolj kakor 1800—1850; druge narodnosti so zaostale v l. 1800.—1850., a so to popravile v drugi polovici.

Če se nam že pri določevanju števila ljudi sama kažejo težave, postanejo te še veliko večje pri razmotrivanju narodnostnih razmer. Tako je n. pr. pri balkanskih državah od l. 1800. do 1844., torej skoraj polstoletja, bila oficijelna številka za prebivalstvo 9 milijonov, to številko srečamo še 1840. Dočim se torej v knjigah v 40 letih Balkan ni pomnožil niti za tisoč ljudi, skoči številka l. 1844. po neki štetvi kar naenkrat na 15 milijonov in to ostane do leta 1860.; od tedaj naprej je boljše. Jasno je, da teh števil ne moremo rabiti in si moramo drugače pomagati, a jasno je tudi, kako težavno je potem šele objektivno določevanje narodnosti. Vendar pa pri-

demo tudi tu do gotovih zaključkov, seveda ne smemo gledati na desetine odstotkov.

Končni rezultat nam kaže sledečo sliko:¹⁾

Leto	Evropsko prebivalstvo		Doba	Prirastek	
	v tisočih	‰		absolutni v tisočih	relativni ‰
Germani:					
1800:	49541	27·86	1800—1850:	31953	64·5
1850:	81494	31·04	1850—1900:	46294	56·8
1900:	127788 ²⁾	32·11	1800—1900:	78247	157·94
Slovani:					
1800:	47229	26·56	1800—1850:	22972	48·64
1850:	70201	26·74	1850—1900:	50410	71·79
1900:	120611 ²⁾	30·31	1800—1900:	73382	155·37
Romani:					
1800:	61428	34·55	1800—1850:	22786	37·09
1850:	84214	32·08	1850—1900:	23035	27·35
1900:	107249 ²⁾	26·95	1800—1900:	45821	74·59
Drugi:					
1800:	19622	11·03	1800—1850:	6989	35·6
1850:	26611	10·14	1850—1900:	15665	58·87
1900:	42276 ²⁾	10·62	1800—1900:	22654	115·45

¹⁾ Na prvo mesto damo Germane, ker jih je dandanes največ, na drugo Slovane, potem Romane in druge.

²⁾ Ako seštejemo številke za 1900, ki smo jih vzeli iz dela Jurashekovega, dobimo 397,924.000, torej za 46.000 manj kakor prej; seveda nima to nikakega pomena.

Germani so bili l. 1800. na drugem mestu, a razloček med njimi in Romani, ki so bili prvi, je veliko večji kakor oni med njimi in Slovani, ki so se pred sto leti morali zadovoljiti s tretjim mestom. Okoli l. 1850. je sicer vrsta teh treh največjih evropskih narodnostnih skupin še vedno ista, vendar so se Germani Romanom že zelo približali, kajti zadnji že kažejo znamenja nazadovanja; Slovani so z ozirom na celo Evropo skoro ravno tam kakor 1800, ker tudi Ruska v prvi polovici stoletja ni izdatno prekosila Evrope in ker je ostala Avstro-Ogrska, zlasti pa naša polovica, daleč za drugimi državami. Zopet popolnoma drugačen je prizor koncem XIX. stoletja, vloge so čisto druge: Germani so se vsedli na prvi prostor, tik za petami so jim Slovani, ki so bili prej vedno zadnji, a Romani so se morali umakniti s prvega mesta daleč nazaj na tretje mesto, vse tako, kakor smo domnevali. Ta naenkratna, izredno hitra premestitev, ki je v gospodarskem in političnem življenju tako velikanskega pomena, je označena že v številkah za 1800 in 1850; l. 1800. so bili Germani še daleč za Romani, a l. 1850. so jim že čisto blizu; Slovani so sedaj na drugem mestu, zaradi izredno velike pomnožitve v polovici 1850—1900, zato so se Germanom tako zelo približali.

Interesantno je opazovati, v katerih desetletjih 1850—1900 so se vloge zamenjale. Sledeča tabela nam to pokaže:

Leto	Prvo mesto	Drugo mesto	Tretje mesto
1850:	Romani	Germani	Slovani
1860:	Romani	Germani	Slovani
1870:	Germani (komaj)	Romani	Slovani
1880:	Germani	Romani	Slovani
1890:	Germani	Slovani	Romani
1900:	Germani	Slovani	Romani

1850 in 1860 korakajo Romani kakor v prvi polovici stoletja še vedno na prvem mestu, na drugem Germani, na tretjem še vedno Slovani; 1870 in 1880 so se morali Romani zadovoljiti z drugim mestom, a že l. 1890. so jih Slovani zavrnil na tretje mesto: v tridesetih letih od voditeljev na zadnji prostor, brez dvoma eden najinteresantnejših pojavov v zgodovini sploh. Posledice te velike izpremembe se pričenjajo že pojavljati, toda ne moremo oceniti še celega obsega tega dejstva. Slovani so se vzpeli od zadnjega mesta na drugo, a niso več daleč za prvim. Kako hitro se mu bližajo in kako so se razmere sploh izpremenile, nam izpričuje sledeča slika, ki smo jo posneli po prvi tabeli, pridejavši še številk za l. 1880., ker je ravno to leto zelo važno kot neka os; podali smo samo odstotke, ker je to bolj pregledno in nam silijo dejstva še bolj v oči.

Germani:1)

Leto	Evropskega prebivalstva ‰	Manj, ozir. več, kot Romanov ‰	Več kot Slovanov ‰
1800:	27.86	6.69 manj	1.3
1850:	31.04	1.04 „	4.3
1880:	31.9	2.3 več	3.3
1900:	32.11	5.16 „	1.8

Romani:1)

Leto	Evropskega prebivalstva ‰	Več, ozir. manj, kot Germanov ‰	Več, ozir. manj, kot Slovanov ‰
1800:	34.55	6.69 več	7.99 več
1850:	32.08	1.04 „	5.34 „
1880:	29.6	2.3 manj	1 „
1900:	26.95	5.16 „	3.36 manj

Slovani:1)

Leto	Evropskega prebivalstva ‰	Manj kot Germanov ‰	Manj, ozir. več, kot Romanov ‰
1800:	26.56	1.3	7.99 manj
1850:	26.74	4.3	5.34 „
1880:	28.6	3.3	1 „
1900:	30.31	1.8	3.36 več

Pred sto leti so prekosili Romani Germane še za 7 ‰ evropskega prebivalstva, Germani Slované za 1.3 ‰; velika je izprememba do l. 1850., razloček med Romani in Germani je samo še 1.04 ‰ evropskega prebivalstva, a slednji prekosijo tudi Slované za celih 4.3 ‰. Od 1850 naprej hitijo Germani sicer še vedno naprej, l. 1880. jih je za 2.3 ‰ več nego Romanov, l. 1900. celo za 5.16 ‰, a vendar pridejo relativno od 1850—1800 od 31.04 ‰ komaj na 31.9 ‰ in 1880—1900 samo na 32.11 ‰; to pa zato, ker so se Slovani v polovici 1850—1900 tako izredno hitro pomnožili, l. 1850. jih je za celih 4.3 ‰ evropskega prebivalstva manj kot Germanov, l. 1880. samo še za 3.3 ‰ in koncem l. 1900. je bila razlika med obema skupinama že zelo majhna, le 1.8 ‰. Če so Slovani v zadnjem času napredovali celo proti Germanom in zadnji proti Romanom, je jasno, da postaja razlika med Slovani in Romani od dne do dne še večja kakor ona med Germani in Romani; l. 1800. nas je bilo še za 8 ‰ evropskega prebivalstva manj nego Romanov, 1850 še vedno za 5.34 ‰, a 1880 samo še za 1 ‰ in koncem 1900 nas je bilo že za 3.36 ‰ več: izprememba, ki ji med tako velikima skupinama v tako kratkem času v zgodovini ni enake.

Dejstvo je torej, da so imeli Romani v prvi polovici stoletja in deloma v drugi vodstvo med evropskimi narodi, a da je bilo to vodstvo vedno

1) Sicer se nekatere številke ponavljajo, a ponovili smo jih radi tega, da dobimo takoj razmerje vsake posamezne skupine do drugih.

bolj slabo, dokler jim ga okoli l. 1870. niso vzeli Germani; a tudi ti se ne množijo tako kot prej in Slovani, prej zadnji, so jim tik za petami.

Zanimive so tudi nekatere absolutne številke, zlasti pri Romanih. Teh zadnjih je bilo leta 1850. samo okoli 23 milijonov več kakor l. 1800., pomnožili so se samo za 37%, dočim se je prebivalstvo cele Evrope zvišalo za skoro 48%. A to bi nazadnje ne povzročilo tako velikanske relativne izgube, ako bi bila druga polovica stoletja popravila, kar je zagrešila prva. Tako pa so se Romani tudi v zadnjih petih desetletjih pomnožili samo za 23 milijonov, oziroma 27·35%, torej niti za polovico toliko kolikor Germani in veliko več kot za polovico manj kakor Slovani. V celem stoletju so se dvignili za slabih 46 milijonov, oziroma 74·6%, absolutno torej niti toliko kolikor Germani ali Slovani v polovici stoletja 1850–1900, relativno komaj toliko kakor Slovani v zadnjih 50 letih. Eno samo stoletje je zadostovalo, da so izgubili nadvlado.

Izmed drugih narodnosti, ki so vse skupaj štele vedno le nekoliko nad desetino evropskega prebivalstva, naj omenimo poleg Judov¹⁾, o katerih bomo še pozneje govorili, zaradi kontrasta zlasti dva naroda, Madjare in Kelte.

Madjari:

Leto	Prebiv. v tisočih	Evr. preb. ‰	Doba	Prirastek absolutni relativni v tisočih ‰
1800:	3357	1·89	1800–1850:	1568 46·7
1850:	4925	1·5	1850–1900:	3936 79·92
1900:	8861	2·23	1800–1900:	5504 163·96

Kelti:

Leto	Prebiv. v tisočih	Evr. preb. ‰	Doba	Nazadovanje absolutno relativno v tisočih ‰
1800:	5507	3·1	1800–1850:	1707 31
1850:	3800	1·45	1850–1900:	1271 33·42
1900:	2529	0·64	1800–1900:	2978 53·35

Dve veliki nasprotji: na eni strani narod, ki se do leta 1850. sicer ni posebno razvijal, a se potem toliko bolj povzdignil vsled izredno ugodnih političnih razmer — Madjari, na drugi strani Kelti, katerih seveda z Romani niti primerjati ne moremo, narod, ki kar gine. Dočim so se povzpeli Madjari od 1·5‰ evropskega prebivalstva v letu 1850. do 2·23‰ koncem stoletja, so se skrčili Kelti v prvih petih desetletjih od 3·1‰ na 1·45‰, a leta 1900. jih je samo še 0·64‰ evropskega prebivalstva. V zadnjem stoletju so izgubili okoli 3 milijone duš, več kakor

¹⁾ Jude smo prišteli tistim narodnostim, katerih jezik govorijo. Izjemo delajo na Balkanu in na Ruskem, in te smo prišteli spodaj „drugim“. Spomnili se jih bomo pri konfesijah.

polovico, 53·35%. To je najžalostnejši slučaj, kako hitro neugodne politične, verske in gospodarske razmere uničijo narod. Če kje govori statistika jasno svojo besedo, jo govori tu.

Na te tužne razmere se spomnimo zopet, ako se ozremo na Veliko Britanijo z Irsko. V tem kraljestvu se je glede narodnostnih razmer v devetnajstem stoletju izvršil velikanski preobrat, Germani so se ogromno pomnožili, Kelti pa nasprotno se skrčili. Najzanesljivejša statistika nam izpriča pred 100 leti še 4,507.000 keltsko govorečih ljudi, okoli leta 1850. samo še 2,700.000 in koncem 1900 celo le 1,179.000. Ako pomislimo, da je ljudstvo Vel. Britanije v XIX. stoletju kljub izredno velikemu izseljevanju zelo narastlo in da so Kelti absolutno padali, nam govori relativno razmerje obeh narodnosti še jasneje. Več nego četrtnina angleškega prebivalstva je govorila l. 1800. še keltsko, 27·71%, drugi so govorili z malimi izjemami angleško. Leta 1850. je razmerje že čisto drugačno, Keltov naštejemo samo še 9·73%, in za Kelte še žalostnejše številke nam poda ljudsko štetje koncem l. 1900., samo 2·83%. Postavimo številke skupaj in dobimo sledečo sliko:

Med 10.000 prebivalci jih je govorilo v Veliki Britaniji z Irsko

leta 1800.:	2771 keltsko	7229 angleško
„ 1850.:	973 „	9027 „
„ 1900.:	283 „	9717 „

Vzrok tiči zlasti v izseljevanju, ki je pa bilo posledica neugodnih gospodarskih in političnih razmer, kakor smo že omenili, pa tudi v teritorialnem napredovanju angleščine. Vrh tega pozabijo Kelti, ako pridejo med Angleže, takoj svoj jezik; neki nemški statistik pravi: „Die Kelten, die in rein englisches Gebiet auswandern, sind sehr bald zur Aufgabe ihrer Sprache gezwungen, und die Zurückbleibenden werden aus Rücksicht auf die eingewanderten Engländer und den von ihnen zu erwartenden Erwerb zweisprachig, ein Vorgang, der nur eine Übergangsstufe zum ausschließlichen Gebrauch der dem großen Verkehr dienenden englischen Sprache darstellt.“ Očividno bi ta statistik ne mogel rabiti primernejših izrazov, ako bi hotel osvetliti naše slovenske razmere. Seveda bi bil moral izpustiti besede, da se Slovenci ponemčijo, ker pričakujejo dobička od Nemcev. Tega pri nas ni treba; ako bi bilo še to, bi kar najhitreje prekosili Kelte v izumiranju.

Navadno se misli, da so se na Ruskem Slovani v primeri z drugimi narodi kaj hitro množili, a to ni res. Sicer so v drugi polovici stoletja res vztrajali na stališču iz l. 1850., a v prvi polovici so se relativno skrčili, obrobni narodi pa se okrepili. In ker je ravno v drugi polovici Rusija prehitela Evropo,

ima ta razvoj tudi posledice za vse evropske Slované. L. 1800. je bilo na Ruskem 82·37⁰/₀ Slovanov, l. 1850. so se skrčili na 78·42⁰/₀ in so to višino obdržali do konca leta 1900., kjer štejejo tudi čez 79⁰/₀. Seveda oni primankljej do l. 1850. lahko razlagamo iz tega, ker so l. 1800. šteli malo število Judov — 500.000 — še za Ruse, a l. 1850. in 1900. so veliko število Judov — 1,830.000, oziroma 5,083.000 — šteli kot samosvoj narod, ker govorijo mešanico hebrejskega in nemškega jezika. Če bi bili ravnali vedno konsekvntno, bi bilo število Slovanov še bolj stalno kot ga oficijelna statistika pozna.

Izpremembe v naši monarhiji niso posebno velike, kar lahko vidimo iz tabele.

Odstotki avstrijskega prebivalstva:

	1800	1850	1900
Slovani	47·7	47·2	46·8
Germani	27·4	26·8	24·9
Romani ¹⁾	9·5	9·6	8·3
Madjari	15·1	16	19·6
Drugi	0·3	0·4	0·4

Slovani smo izgubili vsega skupaj samo 1⁰/₀ avstrijskega prebivalstva, kar je zelo malo, ako upoštevamo v zadnjih časih tako narastlo izseljevanje in zaraditega tudi mal prirastek v jugoslovanskih deželah, neznosne razmere na Ogrskem i. dr. Tudi Germani, torej pri nas Nemci, so se skrčili, še bolj kakor Slovani. Izmed vzrokov je najvažnejši ta, da so se poprej vsi Judje prištevali Nemcem, dočim so se oprijeli sedaj v Galiciji poljskega, na Ogrskem pa madjarskega jezika. Tudi panoga tretjega velikega evropskega plemena, Romani, se ni vzdržala; če pomislimo, da živi večina avstrijskih Romanov na Ogrskem, nam razlaga ni težka. Jako so se pa pomnožili Madjari, katerih število je bilo l. 1800. primeroma še zelo malo, samo 3,357.000, l. 1850. so jih našteali 4,925.000, to je 16⁰/₀ vseh avstrijskih podanikov; a l. 1900. je poskočilo število onih, ki so po oficijelni statistiki označili madjarsko kot svoj materni jezik, na 8,861.000, to je 19·6⁰/₀ avstro-ogrskih državljanov. Ker se Madjari sami zelo slabo množijo,²⁾ veliko slabše kot obrobni ogrski narodi, imamo iskati vzroke v političnih razmerah, in kdor te količkaj pozna, ve, kako delajo. Značilno je na vsak način, da je skoro ves njihov relativni prirastek sad druge polovice stoletja. Aleksander Span piše, da lahko razlikujemo v madjarskem političnem življenju dve dobi, 1840 - 1850 dobo zatiranja, 1870

do 1900 pa dobo nadvlade. Med drugim pravi: „Die Magyaren sind ein typisches Beispiel jener kleinen Nationen, die nur durch Aufsaugung fremder Elemente wachsen und deren Anziehungskraft in ihrer politischen Macht liegt u. a.“

V Švici so Germani nekoliko nazadovali proti Romanom, dejstvo, ki ga bomo opazili tudi v Belgiji, torej tam, kjer trčita romanski in germanski element skup. Iz tega sledi, da Germani napredujejo na mejah le tam, kjer naletijo na kulturno slabši narod, sicer pa tudi ne morejo vstrajati na isti višini. Tak ravoj vidimo v zgodovini povsod; najlepši dokaz so Angleži in Kelti ter pogin celih germanskih plemen v kulturno višji Italiji, Franciji in Hispaniji ter Afriki. V Švici so našteali pred 100 leti 70·8⁰/₀ Nemcev, 29·2⁰/₀ Romanov in Retov, razmerje l. 1900. je bilo 69·7 : 30·3.

V sedanji nemški državi je govorilo pred sto leti med 100 ljudmi 94 germansko, 6 pa druge jezike, danes govori — všteti Šlesvig in Alzacijo-Loreno — med 1000 ljudmi 928 germansko in 72 poljsko, sorbsko, francosko itd. Kar se tiče Slovanov, vemo, da lužiški Sorbi rapidno padajo, zlasti zato, ker so čisto osamljeni v nemškem morju, ker so protestantje in ker dela vlada na to, da izginejo. Pri Poljaki, največjem slovanskem narodu na Nemškem, opazimo dvoje. Kjer so že od nekdaj tvorili manjšino, kakor n. pr. na Vzhodnem Pruskem Mazuri, tam zelo hitro ginejo; in ker so ravno v teh krajih Poljaki tudi protestantje, je njihova smrt še nekoliko hitrejša, kajti znano je, da Poljak neha biti Poljak, ako neha biti katoličan. Kjer pa so naseljeni kompaktno in tvorijo večino, kakor na Poznanjskem in v Gorenji Šleziji, tam se tudi krepko držijo in se relativno veliko hitreje množijo nego Nemci. Močno jih druži, kakor smo omenili, pri tem tudi katoliška vera.

Pri Švici smo omenili, da Germani ob svojih mejah, torej tam, kjer trčijo skup z Romani ali Slovani, napredujejo le tedaj, ako je dotični narod na nižji stopinji kulture kakor so oni, to se vrši v naših deželah že nad tisoč let, mi Slovenci smo izgubili v enem tisočletju več kot dve tretjini svojega ozemlja in ga izgublamo vedno hitreje še dandanes. Ravno nasprotno se stvar razvija v Belgiji. Tam stanujeta dva naroda, germanski Flamci in romanski Valoni, ktere pa oficijelna statistika šteje kot Francoze; poleg teh je še nekoliko pravih Nemcev. Pri ljudskem štetju ne vprašajo, kateri je dotičnika občevalni ali materni jezik, temveč vprašajo, koliko izmed teh treh deželnih jezikov kdo govori. Ker je pa število onih, ki govorijo flamsko in valonsko obenem, včasih tudi vse tri jezike, jako veliko in ker še vedno raste, nastane vprašanje, kateremu narodu naj jih prištejemo.

¹⁾ Seveda štejemo 1850 in 1900 samo tiste Romane, ki so živeli na današnjih avstrijskih tleh.

²⁾ Madjarska rodovina šteje navadno tri otroke, slovaška večinoma dvanajst, rumunska deset itd. Prim. Hellwald: Die Welt der Slaven.

K. Brämer¹⁾ je na podlagi jako zanesljivih virov prišel do zaključka, da je med utrakvisti najbrže samo ena tretjina Romanov, dve tretjini pa se morata prištevati germanskemu plemenu. A tudi to za Romane navidezno jako neugodno razmerje ne zakrije dejstva, da Romani izredno hitro napredujejo. Na podlagi Brämerjevih študij in uradne Statistique de la Belgique se da namreč dognati, da je bilo razmerje med Germani in Romani v treh glavnih točkah preteklega stoletja sledeče:

		Germanov	Romanov
Okoli	l. 1800.:	60 0/0	40 0/0
„	„ 1850.:	58 0/0	42 0/0
koncem	„ 1900.:	54.4 0/0	45.6 0/0

Germanov je bilo pred 100 leti tri petine, a se bližajo vedno bolj polovici; proces se še ni končal.

O tem se izrazi Brämer med drugim tako: „Belgien ist viel verwelscht worden, denn im allgemeinen wachsen die wallonischen Provinzen mehr; dann werden die Wallonen in vlämischen Provinzen nicht vlämisiert, weil sie genug Dolmetscher finden, welche sie überall begleiten, während der Vlāme in den wallonischen Provinzen nichts solches vorfindet, sondern selber die Sprache erlernen muß; so sind im Laufe der Zeit selbstverständlich viele Vlāmen abtrünnig geworden.“ Te belgijske razmere smo zaradi tega risali nekoliko bolj natančno, ker nas zopet živo spominjajo na naš narod; pri nas je ravno tako, samo da ne trpijo Germani, ampak Slovani.

Uradni francoski izkazi poznajo samo Francoze in se ne ozirajo na jezik, ki ga ljudstvo govori, zavzemajo torej državnopravno stališče, kakor ga n. pr. brani znani graški Gumpłowicz, ne oziraje se na to, da se v jeziku najbolj izraža narodnost, bolj kakor v okvirju države, ki je danes tak, jutri pa zopet drugačen, misel, ki jo najlepše zagovarja znani nemški statistik Rihard Böckh. Oziraje se torej na narodovo govorico imamo na Francoskem štiri plemena, Romane, Germane, Kelte in Baske.

Razmerje je bilo sledeče:

Okoli leta	Romanov	Germanov v tisočih	Keltov	Baskov
1800.:	25.701 (92.22 0/0)	1060 (3.8 0/0)	1060 (3.5 0/0)	110 (0.38 0/0)
1850.:	33.756 (92.52 0/0)	1500 (4.1 0/0)	1100 (3 0/0)	130 (0.35 0/0)
1900.:	37.232 (95.56 0/0)	230 (0.6 0/0)	1350 (3.46 0/0)	150 (0.38 0/0)

L. 1800. in 1850. smo šteli zraven tudi Alzacijo-Loreno; zato je število Romanov 1850–1900 relativno tako poskočilo, sicer bi se bilo obdržalo celo stoletje na isti stopnji, ker se Nemci v Alzaciji-Loreni ravnотako slabo množijo kot sosednji Francozje. Število Germanov se je prej zelo pretiravalo, ravno-

¹⁾ K. Brämer: Nationalität und Sprache im Königreich Belgien v „Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde“, Stuttgart 1888.

tako število reformiranih; pisali so vedno o dveh do treh milijonih, a kakor vidimo, jih je bilo l. 1850. ravno poldrugi milijon. Baski in Kelti so nekoliko nazadovali, ker bi njih odstotki danes ne dosegli višine 3.46, oziroma 0.38, ako bi bila nemško govoreča Alzacija še pri Francoski; zakaj se niso bolj skrčili, si lahko mislimo, ako se spomnimo na izredno slabo rast francoskega prebivalstva vobče. Nekaj vendar opazimo, namreč da Kelti vsaj absolutno napredujejo; kajti na Francoskem izgine versko nasprotstvo, oba naroda sta katoliška.

Italija je skoro popolnoma romanska; poleg Italijanov štejemo pred sto leti še okoli 25.000 Slovanov, 80.000 Albancev v Apuliji, 20.000 Grkov večinoma v južni Italiji in 25.000 Germanov (Nemcev), ki so bili skoro vsi združeni v znanih „sette e tredici comuni“; 1901 je bilo samo še 11.400 Germanov, pač pa 90.900 Albancev, 31.000 Grkov, zelo veliko Ciganov, nad 30.000, ki so pa govorili večinoma italijansko, in 30.000 Slovanov. Med zadnjimi je večina beneških Slovencev, a tudi kakih 3000 Srbov, ki so se že sredi XV. stoletja naselili v južnih Abrucih v par občinah in se na čuden način ohranili do današnjega dne.

Portugalska je vsa romanska, Španska je pa štela l. 1800. in 1850. poleg romanskih Špancev še kakih 500.000 Baskov, prvotnega naroda iberskega polotoka, 45.000 Ciganov in 60.000 Moriskov, naslednikov Mavrov; l. 1900. štejemo še 60.000 Moriskov, 50.000 Ciganov in 485.000 Baskov. Ti zadnji so se začeli od l. 1876. sem zelo izseljevati v Ameriko, ker so jim vsled raznih uporov vzeli znane predprave, Fuegos.

Črna gora je poleg malega števila Albancev slovanska, Liechtenstein je germanski, Andorra, Monaco in S. Marino so tudi romanski. Izmed severnih držav je Nizozemska popolnoma germanska, ravno tako velika vojvodina Luksemburška razen par tisoč Valonov; Germani stanujejo tudi po vsej Danski in skoro po celem Skandinavskem polotoku, kjer je živelo poleg Germanov l. 1800. še 20.000 Fincev in Laponcev, l. 1850. 37.000, a okoli l. 1900. 56.000.

Ozrimo se slednjič še na Balkanski polotok. Na Grškem je prebivalo l. 1800. poleg 650.000 Grkov tudi 100.000 Albancev, ki jezikovno še niso bili asimilirani, dočim je bilo število Albancev po rodu še večje, potem kakih 10.000 Ciganov in 8000 Italijanov; l. 1850. se je število grško govorečih sicer zvišalo na 1,136.000, a Albanci so padli na 60.000, Cigani in Italijani so se ohranili v prejšnji moči. Sedaj živi na Grškem okoli 2,550.000 duš, grški jezik dobiva čimdalje več tal; kajti onih, ki govorijo albansko, je samo še 40.000, a Albancev sploh je čez 200.000, Italijanov je še 5000, Cigani še vedno blodijo v

istem številu po Grškem, pridobitev Epira in Tesalije je prinesla Grški še okoli 30.000 Cincarov (Rumunov) in Turkov, a asimilacija se jako hitro širi.

Pri drugih balkanskih državah je določitev jezikovnih skupin pred petdesetimi in sto leti zelo težka; saj še števila prebivalcev ne poznamo čisto natančno, ampak moramo uporabljati razne cenitve, domnevanja in posamezna raziskovanja, kaj šele, ako hočemo določevati narodnosti. Najbolj verjetne in zanesljive podatke smo sestavili v sledečo tabelo, in sicer za l. 1800. in 1850.; vštete so vse sedanje države Balkanskega polotoka razen Grškega in Črne gore, tudi Rumunijo in Bosno-Hercegovino smo prišteli.

	Prebivalstvo v tisočih	
	l. 1800.	l. 1850.
Slovani	4055	6700
Germani	—	4
Romani ¹⁾	1960	3270
Turki in Tatari	1055	1500
Grki	500	1000
Albanci	775	1300
Armenci	240	400
Cigani	240	400
Judje	75	125
Arabci	—	2

Koncem devetnajstega stoletja imamo pa že v vsaki državi ali natančna ljudska štetja, kakor n. pr. v Bolgariji, ali pa vsaj dosti zanesljive cenitve. Glede Turčije so z ozirom na Makedonijo in makedonske razmere skoro vsi spisi zelo tendenciozni in treba je precej opreznosti. Turčija s Kreto in otokom Thasos je štela l. 1900. 6,446.000 prebivalcev. Na Thasu govorijo skoro vsi grško, tudi prebivalstvo Krete, nad 310.000 duš, se poslužuje v ogromni večini grškega jezika, čez 80%. V Turčiji sami imajo Turki, Albanci in Grki precej enako število, vsaka narodnost okoli 1,425.000 duš, vsi trije skupaj nekako 70% prebivalstva. Slovanov štejemo približno 1,345.000²⁾, ne oziraje se na to, ali so Bolgari ali Srbi, dalje 200.000 Armencev, 70.000 Ciganov, 60.000 Čerkesov in Arabcev, 40.000 Cincarov, 20.000 Italijanov in drugih „Frankov“ in 90.000 Judov, katerih je torej jako malo. Jud z Grkom pač ne more konkurirati. Za Bolgarijo in Vzhodno Rumelijo imamo izvrstno delo bolgarskega statistika T. Ivančova³⁾, ki

¹⁾ Med Romani se nahaja l. 1800. tudi 50.000 makedonskih Vlahov ali Cincarov; to so v Makedonijo se izselivši Rumuni; l. 1850. smo jih šteli okoli 100.000.

²⁾ Število se nam zdi nekoliko premajhno; to radi tega, ker prištevamo Vzhodno Rumelijo Bolgarski.

³⁾ Th. Ivantchoff: Résultats définitifs du dernier recensement de la population de la Principauté de Bulgarie, Paris 1903. Izšlo je v „Institut international de Statistique“, IX. Session, Berlin 1903.

nam je med vsemi statističnimi spisi lahko vzor, kako se morajo sestavljati dela za manjše skupine. Koncem l. 1900. so našli v Bolgariji in Vzhodni Rumeliji 3,744.000 prebivalcev; med temi je bilo 77·13% Bolgarov, 0·19 drugih Slovanov, torej 77·32% Slovanov; Turkov je bilo še 14·41%, Tatarov 0·5, Grkov 1·89, Judov 0·87, Armencev 0·37, Rumunov 2·01, Ciganov 2·39, Nemcev 0·12, ostali so bili Francozi, Lahji, Albanci, Madjari itd. Bolgarski jezik postaja od dne do dne bolj občevalni jezik, kakor na Grškem grški; l. 1887. je govorilo približno 73·5% bolgarsko, sedaj že čez 77%. Nasprotno se je število Turkov celo absolutno, še bolj pa seveda relativno zmanjšalo, ker se prebivalstvo Bolgarije zelo hitro množi, l. 1887. so jih našli še čez 600.000, t. j. 19% bolgarskega prebivalstva, a l. 1900. samo še 540.000, oziroma 14·41%. Od l. 1878. se Turki namreč zelo izseljujejo, nekoliko v evropsko Turčijo, večinoma pa v Malo Azijo, ravnotako Tatari, ki jih je bilo prej čez 2%, sedaj pa samo še 0·5. Zelo se razširja rumunski jezik; l. 1887. je bilo 1·3% Rumunov, a l. 1900. že 2·01, oziroma 75.000.

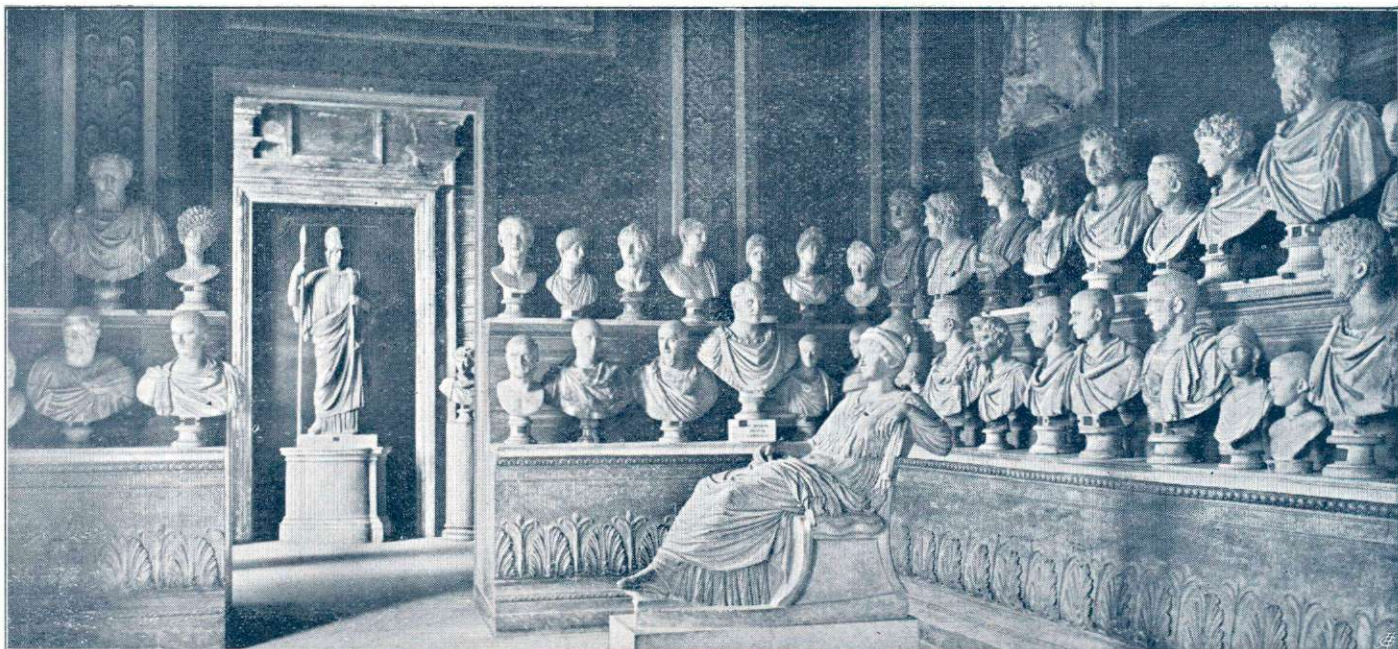
Na Srbskem l. 1900. ni bilo ljudskega štetja, za l. 1905. pa še ni objavljeno. Po cenitvi se je zvišalo število prebivalstva l. 1895.—1900. od 2,312.000 na 2,494.000, in če poznamo razmerje raznih narodnosti za l. 1895., ga lahko izračunimo tudi za l. 1900., pri čemer seveda mislimo, da se relativno stanje ni nič izpremenilo. Našli so leta 1895. 2 083 000 Srbov, 160.000 Rumunov v severovzhodnem kotu, dalje okoli 5000 Judov, ki govorijo kakor vsi balkanski Judje svoj jezik, potem še 46.000 Ciganov, ki so govorili v polovici srbsko, četrtna cigansko, drugi rumunsko in turško, nazadnje še male narodnostne odlomke.

Na Rumunskem je bilo prvo popolnoma zanesljivo ljudsko štetje šele 31. decembra l. 1899., zato je težko primerjati. Vobče se rumunski jezik hitro razširja, Judje pa izginevajo, akoravno je njihovo število še vedno zelo veliko. Rumunov so našli l. 1899. 5,217.000 ali 88·2%, Judov je bilo 269.000, Ciganov zelo veliko, namreč 250.000, Turkov in Tatarov približno 40.000, večidel v Dobrudži, Bolgarov in Rusov 45.000 tudi v Dobrudži, Madjarov 35.000 ob meji, potem kakih 7000 Armencev, Grkov, Srbov i. t. d.

Pri balkanskih državah opazimo torej z ozirom na jezikovne razmere dejstvo, da se državni jezik, ki ga govori večina prebivalstva, relativno vedno bolj širi, drugi jeziki pa čimdalje bolj izginevajo.

(Konec.)

V KAPITOLIJSKEM MUZEJU: PORTRETI IMPERATORJEV

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

(Dalje.)

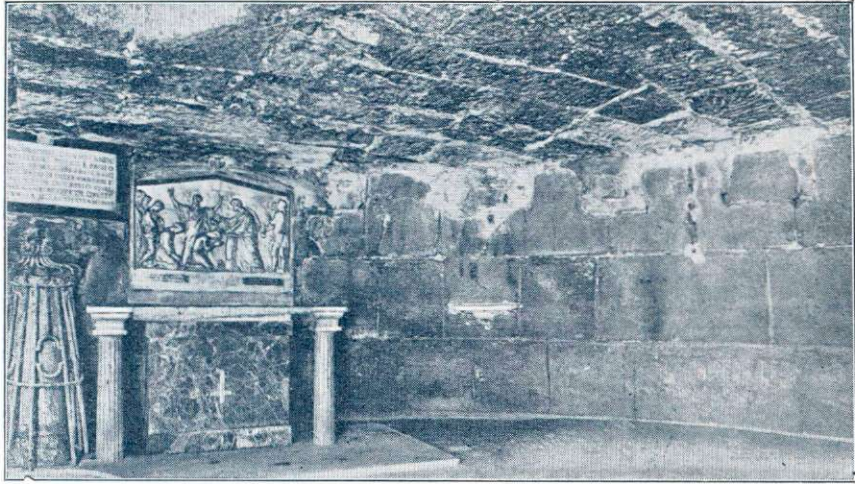
Ce se izprehajaš po kapitolijskem muzeju in občuduješ marmornate doprsne kipe rimskih imperatorjev in imperatoric, ti čudno čuvstvo prevzame srce. Ob steni so postavljeni v vrsti kakor v prodajalni. Ostre, izrazite poteze v kamnitih obrazih, ki so jih izklesali največji tedanji umetniki, nam jih kažejo zvesto, kakršni so bili. Če si zapomniš onega Avgusta, Tiberija, Caracallo, ga spoznaš povsod zopet, kjerkoli srečaš njegovo podobo: Ali v Vatikanu, ali v Florenci, ali v pariškem Louvru, ali v Britskem muzeju v Londonu, kjer so jih postavili ob vhodu k antikam kakor vratarje ali lakaje, ki sprejemajo radovedne obiskovavce — povsod spoznaš takoj tak imperatorski obraz, če si si ga enkrat dobro vtisnil v spomin. To priča o veliki spretnosti tedanjih portretistov. Seveda so razni po svetu raztreseni kipi večinoma kopije enega originala.

Tu so zdaj zbrani, na kraju, kamor v triumfu dospeti je bila najsrčnejša želja vsakega Rimljana. Tam spodaj leži Rimski Forum, in če pogledaš nazaj s Kapitolja, ti oživijo pred očmi te razvaline, obljudi se Via Sacra in triumfalni izprevodi se pomikajo pod visokoobokanimi slavoloki. V triumfu je pokazal Rimljan svoj pravi značaj, hlepeč po slavi in bogastvu in združen z deklamatorskim glumaštvom.

Triumf Scipiona Afričana je trajal tri dni, in na 250 vozovih so peljali samo kipe in slike, ki jih je ugrabil zmagovavec. In kako se je vršil tak triumf? Rimski pisatelji so nam ohranili nekaj takih sporedov.

Zmagoviti vojskovodja je moral najprej prositi senat, da mu dovoli triumf. Moral je dokazati, da je vojsko dokončal, državo razširil in da je bil samostojen poveljnik. Senat se je zbral v templju Bellone in je sklepal, a vojskovodja je moral do triumfa ostati zunaj mesta. Vse mesto je hrepenelo po triumfu, kajti triumfator je delil ljudstvu od svojega plena. Vse je bilo ovito z venci, ves Forum in Kapitolijski v slavnostnih okraskih. Od mestnih vrat Porta Triumphalis na vatikanski strani se je bližal izprevod. Najprej je jezdil trobentač, in sledili so mu vozovi, polni ugrabljenega plena. Vse najlepše in najdragocenejše je iz tujih krajev pripeljal vojskovodja s seboj, da si je ljudstvo paslo oči. Nato so nesli vojaki zidane stolpe kot podobe premaganih trdnjav, in velike podobe, na katerih so bile naslikane njih zmagovite bitke in najvažnejši dogodki iz minule vojske. Na krasnih vozovih peljejo zaklade čistega zlata in srebra, kovanega in nekovanega, drago kamenje in druge dragocenosti. Za njimi slede venci, s katerimi so mesta, zavezniki in lastni vojaki obdarili vojskovodjo. Beli biki korakajo za temi vozovi, sloni, žirafe in razne druge eksotične živali iz premagane dežele. Posebno pa obračajo poglede nase premagani vojskovodje, ki morajo uklenjeni hoditi v triumfu svojega premagavca. In zdaj pride on sam. Liktorji v purpurnih oblačilih korakajo v vrsti, za njimi pa godba, ki igra na citre in piščali; godci imajo kratko obleko in plešejo po taktu svoje godbe, zlate kronice nosijo na glavah. Tudi za šalo

je preskrbljeno, kajti sredi med godci se zvira eden, ki nosi dolgo purpurno obleko, segajočo do tal, okrašen z zlatimi zaponkami in z ovratnicami, ki dela smešne burke, da zasmehuje premagane sovražnike. Dolga vrsta kadilnic razširja blagodišeč dim,

MAMERTINSKA JEČA, V KATERI JE BIL ZAPRT SV. PETER

skozi katerega se vozi na pozlačenem in lepo poslikanem vozu vojskovodja. Beli konji ga vlečejo, pokonci stoji, da ga vse vidi in občuduje, na glavi pa mu je zlata z dragulji posuta krona, v purpurni obleki so vtakane zlate zvezde. V desnici drži žezlo, znamenje oblasti, v levici pa lavorov venec, ki so ga Rimljani odnekdan imeli za simbol zmage. Na vozu okoli njega sede dečki in deklice, njegove belce jašajo mladeniči iz sorodstva. Za vojskovodjem na vozu pa stoji sužnjik, ki mu drži zlat venec nad glavo in kliče: „Pomisli, da si človek!“ Vsi služabniki, pisarji, škitionosci, ki so mu bili pomočniki v vojski, gredo v triumfu takoj za njim, in nato sledi vsa zmagovita vojska, v vrsti korakajoč, ovita z venci in lavorom, in kaže svoje trofeje. Ta dan sme vsak vojak prosto govoriti o svojih predstojnikih, kakor hoče; zato pa hvalijo ali zasmehujejo svoje poveljnike pred celim ljudstvom.

Tako se pomika zmagoslavni sprevod čez Forum. Ob vznožju Kapitolija je Mamertinska ječa. Tam nekatere jetnike takoj zapro, sprevod pa se pomika gori. Ko pride vojskovodja pred Jupitrov tempelj, gre na kolnih po stopnicah. V templju pa položi svojo krono v naročje očetu bogov, in ljudi in zažge slavnostno daritev. Del plena oddajo v tempeljski zaklad kot zahvalno darilo, in tačas izdihnejo pod rabeljskim mečem na smrt obsojeni premaganci.

Že v dobi ljudovlade je bil plen ogromen. Saj je M. Fulvij po etolski vojski dal prepeljati skoro petsto kipov iz brona in marmorja, iz vojsk s Pirom, Perzejem, Antiohom so pripeljali krasne posode iz dragih kovin, T. Kv. Flamininu so po bitki pri Kinoskefalah v triumfu nosili stoinštirinajst zlatih kron,

ki so jih grška mesta podarila Filipu. In kak je bil triumf Oktavijanov! Vestalke, senat, ljudstvo ga je spremlilo v mesto. Trojen triumf skozi tri dni nad Egipčani, Dalmatinci, Japidi in Panonci — torej nad našimi deželami — mu je bil dovoljen, in zadnji dan so korakali v izprevodu vjeti otroci Kleopatrini; ona sama pa, ki je ušla jetništvu s tem, da se je dala pičiti od kače, ni ušla ponižanju v triumfu, kajti nosili so podobo egiptovske kraljice v natančnem posnetku, kakor je mrtva ležala na postelji. Čimbolj je propadala moč rimskega cesarstva, tembolj so jo hoteli zunanje kazati vsaj v sijajnih triumfalnih prireditvah. Avrelijan se je peljal na Kapitolij s štirimi jeleni, ki jih je žrtvoval Jupitru, pred njimi je šlo dvajset slonov in dvesto divjih zverin, med njimi štiri tigri, vjeta kraljica Zenobija je bila vklenjena v zlate verige.

A vse to je minilo. Dolgo se je še držal Jupitrov tempelj v svoji mogočni krasoti, in ko je rimska državna vera čisto propadla, pomešana z

RIM: MUSEO DELLE TERME
JUNO

malikovalstvom vseh narodov, se je še blestela streha tempeljska čez celo mesto.

In danes? Kaj je še ostalo od njega?

Če stopiš iz prvega nadstropja konservatorske palače na vrt, zagledaš pred sabo na zidu velikansko iz razbitih kosov sestavljeno marmornato ploščo,

na kateri je narisana načrt rimskega mesta pod Septimijem Severom. Sredi vrta žuborita dve klasični fontani; na eni je znana podoba konja, ki ga je naskočil lev, da ga raztrga; Michelangelo je stal pred to skupino in občudoval lepo delo antike. Ob desni je zidovje palače Caffarelli, in spodaj iz vznožja zida gleda odlomek ogromnega stebra iz penteliškega marmorja — to je edini ostanek Jupitrovega templja.

Žalostna mu usoda! Ali bi bil verjel stari Rimljan, da bo na tistem mestu, odkoder je vladal Jupiter

ves svet, nekdanj stala pisarna, v kateri bodo na papirju škripala peresa severnih barbarov, ki so jih tolikokrat vodili Rimljani zvezane v svojih triumfih in se v cirku čudili njihovim divjim bradam? In vendar je tako! Barbar je lastnik svetišča. Tam je danes prusko poslaništvo — nemški birokrati zdehajo ob pisalnih mizah na kraju, kjer so nekdanj imperatorji pokladali zlate vence v naročje očetu Jupiteru!

Tako se časi izpreminjajo.

(Dalje.)

Književnost.

Ivan Cankar: **Hlapec Jernej in njegova pravica**. Založil L. Schwentner v Ljubljani 1907. Str. 96. — Cankar rešuje v tej povesti problem lastninske pravice — po svoje. Hlapec Jernej je bil štirideset let pri hiši. Gospodar umre, in hlapec Jernej je prepričan, da je zdaj posestvo njegovo, kajti „štirideset let je robotal, da bi postavil dom, s svojim potom je pognojil polje in senožit“. Po postavi pa podeduje po očetu sin; hlapcu to ne gre v glavo, in zato mora od hiše. On si gre pravice iskat — in v tem je tendenca Cankarjeva, ki hoče dokazati, da je ves družabni red krivičen in nič vreden. Od instance do instance pošilja ubogega kratkoumnega Jerneja. Pri županu ne opravi nič. Kmetje v krčmi razsodijo: „Človeška postava je in božja zapoved, da hlapec ubogaj svojega gospodarja: Ampak tudi je postava, nikjer zapisana, povsod veljavna, in tudi je Kristusov ukaz, da ne ženi gospodar hlapca od hiše, kadar ti je doslužil in je star in nadložen. Ti Jernej pa pojdi sam, pa mu razloži in se te bo usmilil“. Jernej pa vzroji: „Nič na vrata usmiljenja, na vrata pravice trkam, da se mi odpró nastejaj“.

In je šel pravice iskat, ne usmiljenja. Zbere paglavce ne cesti in jim pripoveduje svojo pravdo. Ti ga imajo za norca in mečejo kamenje vanj. Zdaj pa poveže Jernej svojo culo in gre po svetu, da najde svojo pravico.

Potrka pri okrajnem sodišču in razloži svojo zadevo: „Pravico meni, drugim ne krivice — to je pravda po božji volji!“ Sodnik in pisar se mu smejeta. Sluga spravi Jerneja čez stopnjice. „Razbojniki, razbojniki! Na kraj pravice — proklet je ta kraj, zavetišče krivičnih pravi in krivih priseg!“ In sluga pahne Jerneja čez prag.

Šel je v Ljubljano k deželnemu sodišču. „Veliko mesto je Ljubljana. Hiše so visoke, stoje po vrsti, druga tik druge, nič plotov ni vmes. Vse ceste so polne ljudi, vsak dan velika maša in procesija. Duhovnikov je toliko, da bi držal človek klobuk kar v roki. Od jutra do večera zvonijo in potrkava. Kakor po semnju hodi človek, ne ve, kam bi pogledal, kako bi se prestopil in koga bi vprašal.“

Cankar pelje hlapca Jerneja v sodno palačo. „Iskal je pravičnih sodnikov, pa so ga zalotili razbojniki.“ „Čigava je jablan: ali tistega, ki jo je zasadil, ali ti-

stega, ki jo je otresel?“ — Pa so razsodili: „Le vrnite se, vrnite se na Betajново k svojemu gospodarju, ki je trd in krivičen in mu recite: Spoznaj krivico, bodi usmiljen!“

Pa je vprašal Jernej: „Kaj je Bog ukazal? Odprite bukve! Moje delo je v zemljo zakopano... kje je pravično povračilo?“ — In so mu rekli: „Ne prerekajte se s pravico, kakor je; ljudje so jo ustvarili, ljudje so ji dali silo in oblast. Kader vas biča, upognite hrbet in zaupajte v Boga; če izpremeni obraz, da bi je človek ne razločil od krivice, obrnite se stran in ne iščite opravlja z njo! Tako premislite pa pojdite z Bogom!“

„Razbojniki, razbojniki, razbojniki!“

„Takrat pa se je zgodila krivica, kakor je svet še ni doživel... Gledali so osorno... odpeljali so ga... odprli so duri in so jih zaklenili za Jernejem... okno je bilo omreženo...“

Jernej je bil zaprt s potepuhi. Pa so prišli in ga gonili, „kakor nekoč Gospoda od velikega duhovna do velikega duhovna, od sodnika do sodnika“... „devet dni je romal od krivice do krivice“, in nazadnje so mu rekli: „Zdaj hodite z Bogom in se ne prikažite več!“ In ker ni dobro slišal, so mu rekli še enkrat: „Le brž se okreni, ne prerekaj se s pravico, in hvali Boga, če umrješ na krščanski postelji namesto med norci, kamor sodiš!“

„Mimo cerkve sem šel k maši, pa sem zašel med neverne razbojnike... Namestu da bi šel k studencu, sem šel pit k razbrozgani luži.“

In je zadel culo in se je napotil do cesarja. Blagoslovi, Bog, to poslednjo pot; v tvoje roke polagam svojo pravico“...

„Neskončno mesto, do nebes bučeče, v vseh nerazumljivih jezikih govoreče — sam strašni Babilon! kam bi se skril človek, kam bi pobegnil?“...

„Kam?“

„K cesarju me vodite, naravnost k njemu, da bo hitro opravljeno!“ Pa so mu na Dunaju „vzeli culo in škornje in palico, tudi kamižolo so pretipali in preobrnili in so vzeli nož in denar: nato so ga vodili iz hiše in ga posadili v čuden voz, ki je bil zaprt na vseh straneh, kakor ječa na kolesih“...

„Pravice sem jih prosil, pa so me pahnili med tatove in hudodelce...“

Pa so mu dali zopet nazaj culo, škornje in palico in nož in denar . . . „Kam, ljudje božji?“ — Nič niso povedali, le vozili so se . . . „O, človek krščanski, kakšen kraj je to?“

Bila je domača vas, kamor so ga poslali nazaj po odgonu. In tu je stopil hlapec Jernej pred zadnjo in najvišjo instanco.

„Odprite pismo, gospod župnik, ki ste njegov služabnik, razsodite mojo pravdo po njegovi pravici: ali je Bog na moji strani, ali na strani biričev in krivičnih sodnikov!“

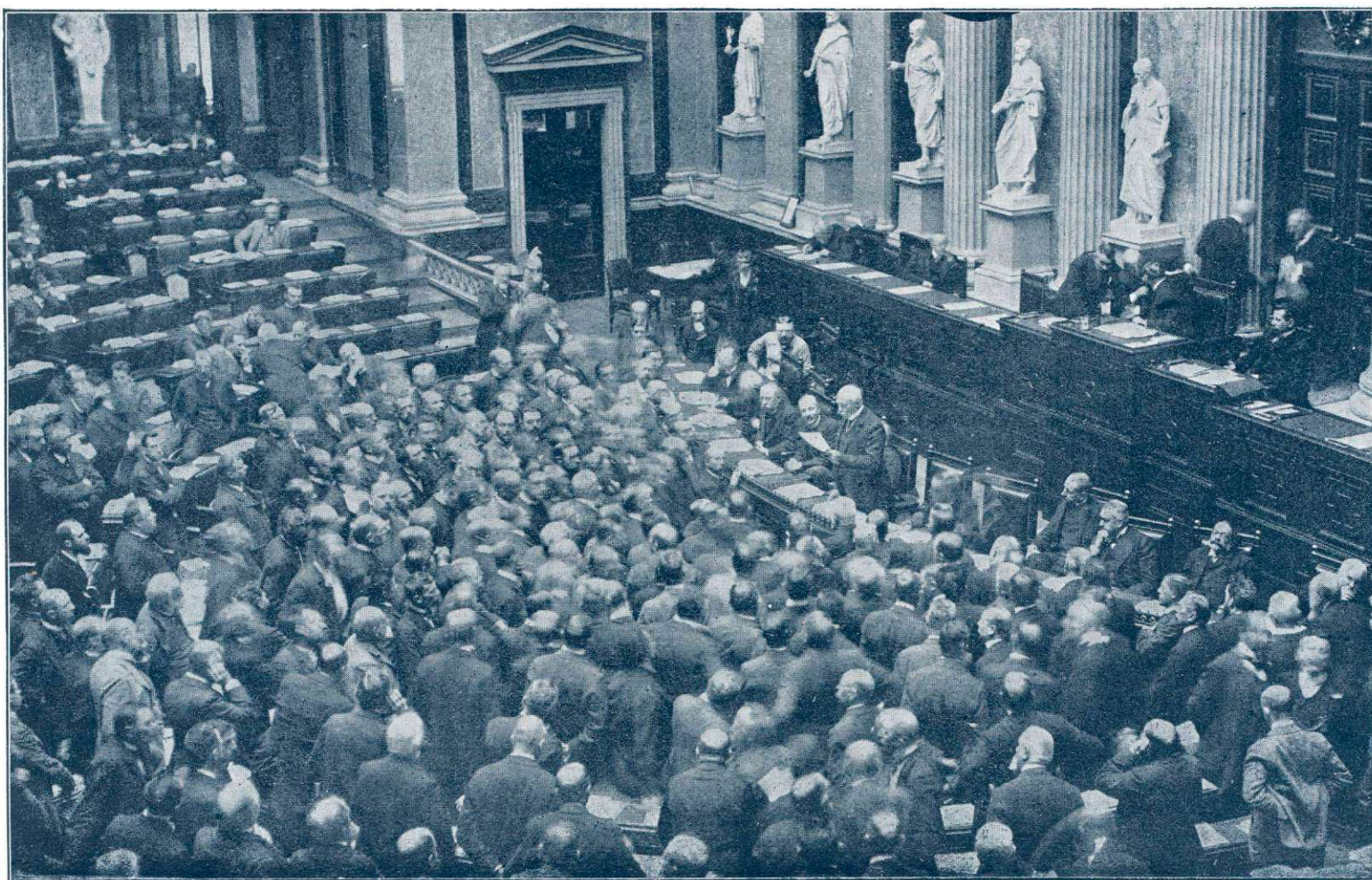
„Ukloni se, Jernej, tudi krivici se ukloni; Bog bo sodil.“

„Ali je pravica, ali je ni? Ali je Bog, ali ni Boga?“ . . .

in sicer individualno delo posameznika. On ne prizna dela rodbine in socialnega pomena stalne rodbinske posesti, na kateri se snuje ves ostali gospodarski in družabni ustroj tako, da se brez težkih, neštete posameznike oškodujočih katastrof ne more izpodmakniti tekom stoletij nastali temelj. Cankarjev hlapec Jernej ni socialist, ampak je pravi individualist. Pa pozitivna stran itak pri Cankarju ne igra nobene vloge; negativna kritika in satira mu je glavna stvar in sentimentalno slikanje čuvstvovanja in mišljenja njegovih čudakov.

Dr. E. Lampe.

Pouk v igranju na citrah. Sestavil Fran Sal. Koželjski. IV. zvezek. Založil L. Schwentner. — Pohvalno smo že priporočili prve tri zvezke te citrarske

MINISTRSKI PREDSEDNIK BARON BECK PREDLOŽI AVSTRIJSKEMU DRŽAVNEMU ZBORU
NAGODBENO PREDLOGO

Prikazal se je petelin na Sitarjevi strehi. Hlapec Jernej si je naredil pravico. Prižgal si je pipo na goreči hiši, ki mu je ni prisodila človeška pravica.

„Jernej je zapalil! . . . Bijte! . . . V ogenj ž njim!“

Prijeli so ga, krvavega, ožganega, zamahnili so trikrat ž njim in visoko so prasknile iskre iz plamena . . .

Ali je Cankar res socialni demokrat? Težki problem lastninske pravice je v obliki utopične satire razvil, a ga ni rešil. Ves družabni red s podedovalno pravico, s sedanjimi sodišči in postavami je obsodil kot krivico in nasilstvo. A tudi v njegovem hlapcu Jerneju tli želja po lastnini, po zemljiški posesti, ki je podlaga sedanjemu družabnemu redu in ki izvira neposredno iz potreb in lastnosti človeške narave. Dokazati hoče, da ne more biti vzrok lasti podedovanje, ampak da ustvari upravičeno last samo delo,

šole. Četrty zvezek nadaljuje pouk: Vezanje glasov, soglasne vaje, deljeno spremljevanje, flageoletni glasovi in razne glasbene olepšave, tresenje, odmev, staccato, tremolo, dvoprstno igranje, sinkope, legato, pizzicato, tipanje spremnih in basnih strun, arpeggio, kadence. Ker je porabil g. Koželjski za vaje edino le slovenske napeve, je ta šola tem več vredna in bo glasbenim diletantom, ki ljubijo doma melodiozno prijetno in mirno glasbo, jako ugajala.

V „**Leposlovni knjižnici**“ so izšla sledeča dela: 1. zvezek: Bourget, Razporoka, Roman. K 2—, elegantna vezava K 3—. 2. zvezek: Turgenjev, Stepni kralj Lear. Povest. — Stepnjak, Hiša ob Volgi. K 1'20, eleg. vez. K 2'20. 3. zvezek: Prus (Alex Glowacki), Straža. Povest. K 2'40, eleg. vez. K 3'40. 4. zvezek: Dostojevski-Levstik, Ponižani in razžaljeni. Roman. K 3—, eleg. vez. K 4'20.

V „**Ljudski knjižnici**“ so izšle knjige: 1. zvezek: Znamenje štirih. Londonska povest. K — 60. 2. zvezek: Dostal, Darovana. Zgodovinska povest iz dobe slovanskih apostolov. K — 60. 3. zvezek: Sienkiewicz. Jernač Zmagovač. Povest. — Achleitner, Med plazovi K — 60. 5. zvezek: Šenoa, Zadnja kmečka vojska. Zgodovinska povest iz leta 1573. K 1'60. 6. zvezek: Finžgar, Gozdarjev sin. Povest. K — 20. 1. in 2. zvezek, vezan v platno, K 1'80. 3. in 6. zvezek, vezan v platno, K 1'40. Ocene povesti, ki jih še nismo priobčili, prinesemo v prihodnjih številkah.

O slovenskom srednjem školstvu i o učenju slovenskoga jezika. Govorio na maloj skupščini „Društva hrvatskih srednješkolskih profesora u Zagrebu“ dne 7. srpnja 1907 dr. Fr. Ilešič. Preštampano iz „Nastevnega Vjesnika“ knj. XVI. sv. 2. U Zagrebu 1907. — Dr. Ilešič je v tem govoru naslikal žalostno stanje slovenskega srednjega šolstva, kakor je veljalo do danes. Zahteva najodločnejše čisto slovenskega šolstva.

Stanko Vraz u školama. Napisao dr. Fran Ilešič. (Preštampano iz 5. knjige „Gradje za poviest književnosti hrvatske“, što je na svijet izdaje Jugo-

slavenska akademija znanosti i umjetnosti). U Zagrebu. 1907. Str. 117. — Z veliko natančnostjo je nabral pisatelj vse podatke, ki jih je mogel dobiti izza šolske dobe Stanka Vraza. „Vraza niso proslavile šole, njegova izpričevala se niso blestela z odličnimi redovi. Proslavil ga je slovanski duh, njegovo slovansko delo, njegovo življenje... Kdo more prerokovati človeku bodočnost po šolskem napredku, po šolskih izpričevalih?“ Pisatelj izvaja sledeči pregled iz raznih podrobnosti: „Pred l. 1827. je edini dekan Jaklin vplival na Vraza, on je prenesel slovanstvo prošle (jožefinske) dobe na Vraza, a ta je pretvoril iskro v novi plamen, ki je objel vse njegove vrstnike, vodeč jih po zgledu Hrvata Jaklina v ogenj ilirizma. Razen Jaklina treba omeniti še znano Matjašičevo „akademijo“ okoli leta 1825., ki je probudila slovanstvo na mariborski gimnaziji. Dajnko stoji ob strani, a javljajo se v Gradcu „Ilirski klub“, „Srpska Vlada“ z Murkom in Matjašičem, internirani Poljaki, „Serpski Letopis“, Vuk, „Časopis českého Museum“, Šafařík, Kollar...“ Mnogo zanimivih podrobnosti najde slovstveni zgodovinar v tej knjižici.

To in ono.

Naše slike. V državnem zboru je predložil ministrski predsednik baron Beck dne 16. oktobra t. l. nagodbo z Ogrsko. Naša slika str. 525 nam predločuje po trenutni fotografiji ta zgodovinski dogodek, ki odločuje zopet za celo vrsto let usodo avstroogrške države. Na vzvišenem odru je miza za predsedstvo zbornice. V sredi na najvišjem sedežu sedi izmed ljudskih poslancev voljeni predsednik krščanski socialc dr. Weisskirchner. Poleg njega sta podpredsednika Začek in Stapinski, potem zapisnikarji, med njimi Slovenec dr. Benkovič. Pod predsedništvom so sedeži za ministre v loku. To so tisti „fauteuilli“, o katerih se toliko piše. V sredi stoji ministrski predsednik baron Beck, ki si je izprosil besedo, da naznani zbornici nagodbeno predlogo. Vsi ministri so navzoči na svojih mestih. Poslanci so zapustili svoje sedeže in vsi prihiteli poslušat važno novico, da jim ne uide nobena beseda v ne preveč akustični zbornici. Kar vidi se, kako napenjajo ušesa, kajti obe vladi sta do zadnjega trenutka varovali najstrožjo tajnost. Ta nagodba je za nas posebno važna zato, ker se bo na podlagi nje po dogovoru med avstrijsko in ogrsko vlado zgradila nova zveza z Dalmacijo, in sicer se je posrečilo doseči poslancem „Slovenskega kluba“, da se v ta namen podaljša dolenska železnica od Novega mesta čez Metliko do Karlovca s stransko progo čez Črnomelj do Vinice. To je tako dolgo pričakovana in toplo zaželjena belokranjska železnica, ki se prične takoj graditi. „Vremena bodo Kranjcem se zjasnila...“ — „*Restauratio aerarii*“. Sciutijeva slika (str. 484) nam kaže prizor iz starorimske zgodovine, ko je cvetela republika. Po nesrečni vojski je prišla država v veliko zadrego. Državni zaklad je prazen. Tedaj pa prineso Rimljani svoje zasebne zaklade in jih darujejo državi, da z njimi dopolni svoj zaklad. Gospe rimske so prinesle svoje dragocenosti in jih darujejo domovini. — Cesar Fr. Jožef pri vojaških vajah na Koroškem (str. 509). Z napetostjo so prošli mesec zasledovali ne le v naši državi, ampak po vsem svetu novice o bolezni cesarja Franca Jožefa. Prehladil se je bil pri vojaških

vajah na Koroškem, a danes je zdravje sivolasega vladarja zopet popolnoma povoljno.

Grad Branek pri Ljutomeru. Tri slike str. 496. predstavljajo grad Branek kjer je bil večkrat dr. Prelog pri dr. Gottweihu, v raznih dobah njegovega razvoja, namreč iz l. 1681., 1825. in danes. Posebno slikovit je bil pogled na grad v XVII. stoletju; okrožalo ga je močno obzidje, ki je bilo nalašč pred nekaj leti te dobe (1681) sezidano po modernem načinu vojskovanja z luknjami za puške in topove; v sredi pa so se dvigala gosposka poslopja z visokim dekorativnim stolpom; nekoliko vstrani so bila gospodarska poslopja in štiri ribniki. Stolp za obrambo so podrli šele koncem XVIII. stoletja; pozna se, da se je prezidavalo najmanj trikrat; od nekdanjih stavb je ostala do dandanes samo ena gospodarska hiša; vse drugo je izginilo vsled nekega udara zemlje, čeprav je še bilo deloma ohranjena začetkom XIX. stoletja.

Glavni šator na slavnostnem prostoru pri slovesnosti sv. Cirila in Metoda 3. avgusta l. 1863. (str. 500). Slika je posneta po fotografiji, ki je bila naklonjena kanoniku Glaserju v spomin; kanonik Glaser je žrtvoval velike vsote za to slovesnost. Na drugi strani fotografije čitamo: „Kanoniku Glaserju! V spomin in zahvalo Vašega truda pri tisočletnici sv. Cirila in Metoda dne 3. avgusta 1863. Vam udani soodborniki: Jedlička“. — Takozvani altarček je kazal v tlorisu pet stranic osmerokota. Na vsakem izmed peterih voglov so stali okrogli z venci opleteni drogi, ki so nosili trikota cele peterodelne strehe; spodaj med drogi je bila ograja, zavesena s platnom in okrašena z grbi slovenskih in slovanskih dežel. Za ograjo je obhod okoli notranje zadelanega šatora. Šatorove stranice so bile namreč preprežene s poslikanimi preprogami in na srednji se je videla pod velikim napisom: „Slava“ podoba slovanskih blagovestnikov Cirila in Metoda, katero je naročil nalašč za to slavnost kanonik Glaser iz Gradca. Na čelih plapolajo zastave, na sredi paviljončka pa vihra visoka trobojnica.

Slovensko šolstvo.

Važna novica je došla z Dunaja te dni, dalekosežnega pomena za razvoj vsega slovenskega šolstva.

Prva državna gimnazija v Ljubljani, ki se je smatrala doslej za nemško posest, se proglasi za slovensko posest in dobi slovenskega ravnatelja.

Vlada se je odločila, štiri spodnje nemške a-razrede na I. državni gimnaziji v Ljubljani postaviti pod samostojno pedagoško-didaktično vodstvo in jih premestiti v Waldherrjevo hišo. Administrativno vodstvo ostaja ravnatelju I. državne gimnazije. Vlada hoče I. in II. državno gimnazijo v Ljubljani ter gimnazijo v Kranju in Novem mestu polagoma posloveniti, in sicer tako, da se razširi slovenski učni jezik tudi na višje razrede. Le nemščina, zgodovina, zemljepis in matematika bi se v zgornjih razredih trajno poučevala v nemškem jeziku. Sprejemale se bodo v bodoče le take učne moči, ki bodo izprašane tudi v slovenščini kot učenem jeziku. Vse navedene štiri gimnazije naj veljajo odslej kot izključna slovenska posest. Iz samostalnih nemških a-razredov se namerava polagoma, počenši s šolskim letom 1908/09, napraviti samostalna III. državna gimnazija.

Slovenska realka v Idriji se podpravi s šolskim letom 1909/10.

Ministrski predsednik baron Beck in naučni minister dr. Marchet sta deputaciji „Slovenskega kluba“, obstoječi iz poslancev dr. Šušteršiča, dvornega svetnika Šukljeta in Jakliča, obljubila, da bosta, kar je od njiju odvisno, vse storila, da se osnuje v Ljubljani slovenska trgovska šola in da se ta zadeva tako pospeši, da se bo mogel začeti šolski pouk že s šolskim letom 1908/09.

Poslanci „Slovenskega kluba“ so si s tem velikim uspehom pridobili neminljivih zaslug za slovensko šolstvo. *za utrditev nemške in ljubljanske šole, ki jo bodo iz dvorane*
Slovenska umetniška razstava v Trstu. Dne 19. oktobra je bila otvorjena v Trstu prva slovenska umetniška razstava. Razstavljenih je vsega skupaj 119 del, medtem se nahajajo štiri kipi. Razstava sama sestaja iz dveh oddelkov, in sicer prvi oddelek v veliki čitalniški dvorani, v katerem razstavlja slovenski umetniški klub „Sava“, drugi oddelek v bilardni dvorani, kjer razstavljajo posamezni. V umetniškem klubu „Sava“ so zastopani sledeči umetniki: Ivan Grohar s 6 slikami; Rihard Jakopič 8 slik; Matija Jama 7 slik; Roza Klein 3 slike; Matej Sternen 7 slik; Peter Žmitek 7 slik. Med umetniki, ki razstavljajo posamezno, to se pravi izven kakega kluba, so zastopani: Josip Germ s 3 slikami; Fran D. P. Globočnik s 4 slikami; Anton Gwaiz z 8 slikami; Milan Klemenčič z 2 slikami; Ivan Marčelja z 1 kipom; R. Marin z 8 slikami; Melita Rojic s 6 slikami; Henrieta Šantel s 14 slikami; Šaša Šantel z 11 slikami; Hugo Viktor z 8 slikami; Ivan Žabota z 8 slikami in Ivan Zajc s 3 kipi. Razstava vzbuja veliko pozornost, ker kaže lepo vrsto originalnih talentov. Ogledal si jo je tudi tržaški cesarski namestnik knez Hohenlohe.

„**Za pravdo in srce**“. Medvedova zgodovinska žaloigra „Za pravdo in srce“ je izšla kot knjiga v predelani izdaji. Igrali jo bodo to sezono v deželni gledališčni.

Koncert Jaroslava Kociana, violinskega virtuo a svetovne slave se je vršil v veliki „Unionovi“ dvorani 2. oktobra t. l. Spremljal ga je na klavirju umetnik - pianist V e s e l s k y. Ni naš namen razpravljati o neprecenljivih vrlinah umetnikovih, zakaj samo naštetih jih bi že bilo dovolj dela, kaj šele dostojno oceniti; tudi ne maramo prepisavati sem obširnega, izbranega programa; pravtako nam ni na misli, ocenjati poleg izvršujočega umetnika tudi umetnika stvaritelja — komponista: samo to si dovolimo zabeležiti, da je bil to sijajen večer za umetnika pa tudi izreden umetniški užitek za poslušavce. Komu

bi pač ne odmevale v srcu globokočutne, sentimentalne kakor prostrana ruska stepa sanjave pa tudi kot vihri enaki pohodi podonskih vojakov burne melodije Čajkovskega proizvajane od tako rahločutnega umetnika! Komu ne bi srce trepetalo, če posluša težko vzdihanje, slikoviti jok Kocianovih gosli v „Nešverovi serenadi“ ali v lastni „Meditaciji“. Pa to vzneseno radostno čuvstvo, ki te preobvlada pri njegovi „Himni na pomlad!“ Nemiren postaneš, kar s sedeža te dviga, nekakšna razposajenost te prijema, če poslušaš Dvořákov „humoresko“ ali Paganinijev: „Perpetuum mobile“ (ki ga je umetnik poleg dveh drugih točk moral dodati spričo velikanskega navdušenja, ki se nikakor ni hotelo poleči). Sploh ne vemo, ali bi pri mladem svetovnoslavnem umetniku bolj občudovali neizrečeno fino čuvstvovanje, njega globoko umevanje skladb ali pa bi se morda divili neprekosljivi tehniki njegovega loka, ali pa ga študirali kot z izbornim opazovanjem obdarjenega skladatelja, zakaj vse te lastnosti so v njegovi osebi združene v čudovito harmonijo. Ne smemo seveda tudi prezreti njega spremljevalca Veselskega, ki je z izborna igro dajal Kocianu potrebno ozadje, pa tudi s samostojnim nastopom pokazal, da je vreden tovariš tako velikega mojstra. *Fr. Kimovec.*

Slovenska umetnica Vela Nigrinova je slavila v Belgradu petindvajsetletnico svojega umetniškega delovanja. Vsa srbska javnost je ob tej priliki slavila slovensko umetnico, ki si je s svojo divno igro pridobila slavno ime.

Družba sv. Mohorja. Družba sv. Mohorja šteje letos **79.146 udov**, t. j. 2833 manj od prejšnjega leta. Nasedovali smo torej, a vendar se je skupno število Mohorjanov še vedno ohranilo na častni višini. Številka v družbenih „zlatih bukvah“, v katere se vpisujejo nanovo vstopivši udje, je narastla od 267.194 na 273.535, torej je vpisanih 6341 novih udov. **474.876 Mohorjevih knjig** bode torej letos romalo med Slovence! Če dodamo to število onemu prejšnjih let, pridemo do števila **11.275.810 knjig**, katere je družba samo kot letna darila svojim udom razdelila od svojega obstanka. Pri tem pa niso všteta poznejša naročila, ponatisi itd.

Dr. Alfred Jensen, vseučiliški profesor v Upsali, je izdal zbirko „Färde minnen“, v kateri se ozira tudi na Sloane. V „Adrijatskih sonetih“ opeva Dalmacijo in Črnogoro, posebne odeje posvetil Sienkiewicz in Vrchlickemu. Knjigi so dodani „Slovanski glasovi“, v katerih čitamo prevode iz Machova, Nekrasova („Rusija“, „Ruske slike“), iz Jakuboviča („Ruske elegije“), Krasinskega („Moja srečna doba“), Karabegoviča („Bosenska lirika“) in Prešerna („Pevcu“).

V Vilnu na Litvi je podaril grof Przeździecki ondotnemu društvu „prijateljev lepih umetnosti“ lepo palačo, ki je bila zidana nalašč za knjižnico. Društvo je že preneslo v novo čedno enonadstropno poslopje svojo knjižnico. Brez dvoma bo tu središče kulturnega življenja Poljakov in katoličanov na Litvi.

Karl May. Znameniti pisatelj romantičnih potopisov, ki ga zlasti mladi svet občuduje in časti pod psevdonimom Karl May, je bil za nekaj časa utihnil. Imel je pravdo z neko za-

KARL MAY

ložno tvrdko, češ, da mu je njegove spise pokvarila. Karl May piše namreč vedno nravno nespotikljivo. Sicer ni posebno izbirčen v skokih najbujnejše fantazije, in tudi verjeti mu ni treba prav vseh njegovih neprekosljivih junaštev, a strogo se varuje, da bi domišljijo svojih čitateljev dražil z lascivnimi sredstvi, kakor dela cela legija malo talentiranih plitvih pisateljev. Naenkrat so pa začele izhajati pod njegovim imenom stvari, ki niso soglašale s temi njegovimi načeli. Karl May je

dotično založništvo tožil, da je falzificiralo njegove spise s tem, da je vmes namešalo lascivne prizore s samopridnim namenom, da bi se na ta način naredil še večji dobiček z Mayevimi spisi. Karl May je v pravdi zmagal, in zdaj naznanja eden prvih nemških katoliških listov, da začne prinašati zopet originalno povest od Karla Maya.

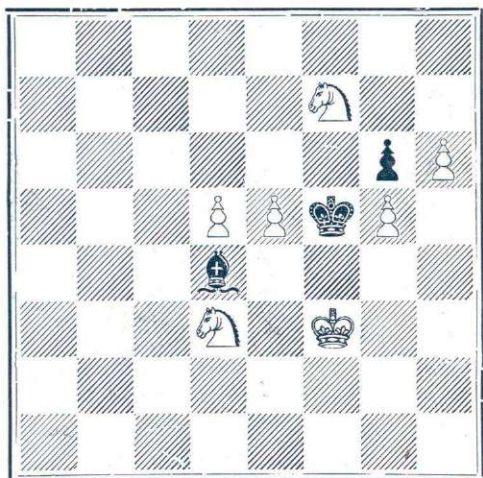
Popravek. V tretji vrsti četrte kitice pesmi „In molil sem k tebi“. . . čitaj: str. 397. „In pean zaoril je v dušo otožno“

Šah.

Prيرهja A. Uršič.

Naloga 312.

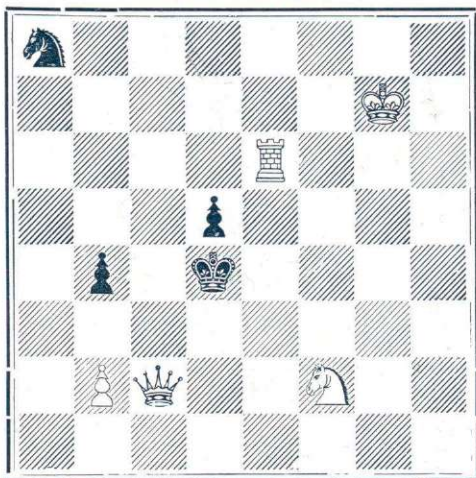
V. Holst.
(Original.)

Mat v tretji potezi.

Naloga 313.

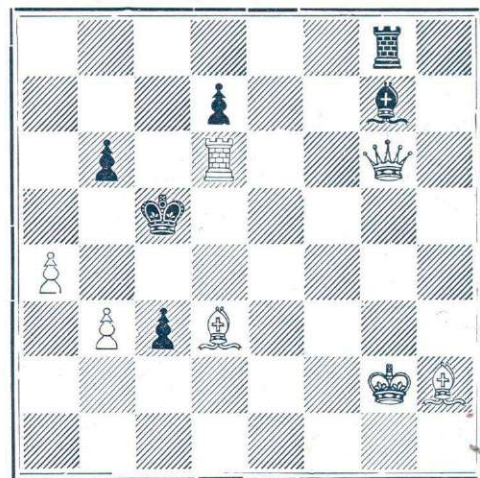
F. Healey.
(Reprodukcija.)

Mat v tretji potezi.

Naloga 314.

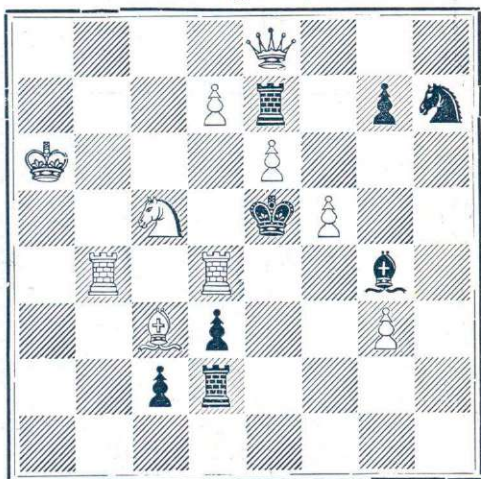
R. Braune in A. Uršič.
(Častno priznanje v Bobrovem turnirju.)

Mat v tretji potezi.

Naloga 315.

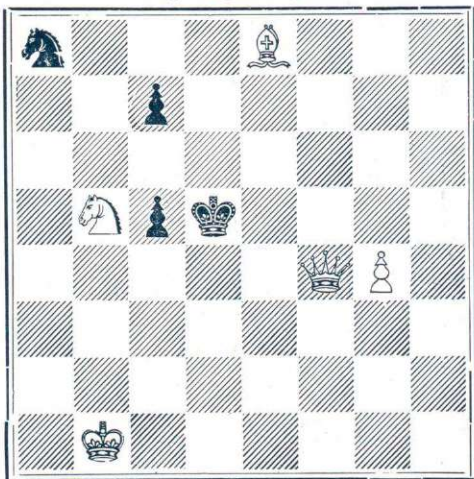
J. Jespersen.
(Original.)

Mat v drugi potezi.

Naloga 316.

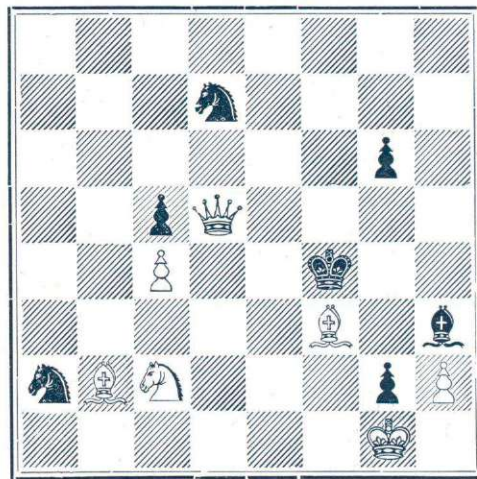
A. Uršič.
(Original.)

Mat v drugi potezi.

Naloga 317.

P. T. Blacke (v Norw. Mercury).
(I. darilo.)

Mat v drugi potezi.

Razno.

„Western Daily Mercury“ v Plymouthu razpisuje turnir (9.) za dvozložke; rok 1. november z navadnimi pogoji; nagrade kakor pri prejšnjih turnirjih. Pri drugem šahovskem kongresu češke šahovske zveze v Brnu je dobil prvo darilo in s tem častni naslov šahovskega mojstra g. Fr. Treybal; izgubil ni nobene partije. V mednarodnem turnirju v Karlovih varih je dobil naš rojak g. M. Vidmar 6. nagrado. „Smolo“

je imel v 16. hodu proti Leonhardtu in v 17. hodu proti Marshallu. Na vsak način pa je njegova igra tudi prvim mojstrom nevarna. G. Vidmar je tekmovalec, ki se ga je treba bati. Čestitamo iz srca in želimo še veliko lavorik mlademu mojstru — pa tudi konkurentov izmed slovenskih visokošolcev, da isti zanesejo med našo inteligenco nekoliko več zanimanja za šah kakor ga je, z malimi izjemami, dosedaj! Vedno in vedno le kvarte mešati ne kaže ravno — ideala za duševno razvedrenje. Caïssa adiuvet!